

TÜRK SİYASİ HAYATINDA ABİDİN ÖZMEN

Semra KILIÇ

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ
ANABİLİM DALI**

**Tez Yöneticisi
Prof. Dr. Erdal AYDOĞAN
2016**

(Her Hakkı Saklıdır)

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

Semra KILIÇ

TÜRK SİYASİ HAYATINDA ABİDİN ÖZMEN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. Erdal AYDOĞAN

ERZURUM-2016

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ
ENSTİTÜSÜ

TEZ KABUL TUTANAĞI

ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Prof.Dr.Erdal AYDOĞAN'nın danışmanlığında, Semra KILIÇ tarafından hazırlanan "Türk Siyasi Hayatında Abidin Özmen" adlı bu çalışma 23 /06/ 2016 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof.Dr.Erdal AYDOĞAN

Jüri Üyesi : Doç.Dr.Asaf ÖZKAN

Jüri Üyesi : Yrd.Doç.Dr.Hüseyin KALEMLİ

İmza:

İmza:

İmza:

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. 23/06/2016

Prof.Dr.Erdal AYDOĞAN

Enstitü Müdürü

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum *Türk Siyasi Hayatında Abidin Özmen* adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek herhangi bir yönetime başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğundan, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Semra KILIÇ

İmza

ÖNSÖZ

Tarihsel süreçte gerek Osmanlı döneminde gerekse Cumhuriyet döneminde olsun, Hükümete başkaldırı niteliği taşıyan isyanlar sürekli ortaya çıkmıştır. Cumhuriyet'in getirdiği homojen bir ulus yaratma projesi de uygulamada pek çok probleme yol açmış, Doğu'da isyanların çıkması engellenememiştir. Bu isyanların sert biçimde bastırılması, yeni isyanların çıkışına zemin hazırlarken “isyan-bastırma-isyan” döngüsü, geleneksel bir devlet siyaseti haline gelmiştir. Yaşananları mutlak güvenlik tedbirleriyle önlemenin mümkün olmadığını gören Hükümet, bu konuda önemli bir adım atarak Umumi Müfettişlikler Teşkilatı'nı kurma yoluna gitmiştir.

Bu bağlamda ele alınan bu çalışmada Umumi Müfettişliklerin kuruluş sürecine ve özellikle Birinci Umumi Müfettişlik ile Trakya Umumi Müfettişlik Teşkilatı'nın kuruluşuna değinilerek, bu Teşkilatların başına geçen otoriter bir isim olan Abidin Özmen anlatılmaya çalışıldı.

Türk Siyasi Hayatında Abidin Özmen konulu bu çalışma, giriş ve sonuç bölümleri hariç iki bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde Abidin Özmen'in biyografisine değinilerek, eserleri hakkında kısa bilgiler verilmiştir. Ayrıca Abidin Özmen'in milletvekilliği dönemi ve Meclis faaliyetlerinden bahsedilmiştir. İnönü Hükümeti'nin VI. ve VII. Hükümetleri döneminde Maarif Vekilliği yapan Abidin Özmen'in, özellikle maarif meseleleri hakkında Meclis oturumlarındaki konuşmalarına yer vermeye çalışılmıştır.

İkinci bölüm ise üç kısımda ele alınmaya çalışıldı. İlk kısımda, Abidin Özmen'in Birinci Umumi Müfettişlik görevinden bahsedilmiştir. Öncelikle Birinci Umumi Müfettişliğin kuruluşundan önce, bölgede ortaya çıkan isyanlara ve etkilerine değinilmiş, sonrasında da kuruluşundan, Abidin Özmen'in Müfettişliğe gelmesine kadar ki süreç anlatılmaya çalışılmıştır. Ardından Abidin Özmen'in faaliyetlerine ve şark vilayetleri kapsamında yaptığı incelemeler doğrultusunda ele aldığı raporuna yer verilmiştir. Abidin Özmen ele aldığı raporunu, 1936 yılında Umumi Müfettişler Toplantısı'nda sunmuştur.

İkinci kısımda Abidin Özmen'in Trakya Umumi Müfettişliği görevi kapsamında Trakya bölgesinin alanından, o bölgede kurulan teşkilatın kuruluşuna kadar ki süreç anlatılmaya çalışılmıştır. Ayrıca Müfettişliğin bölgesi dâhilinde yaptığı çalışmalara, Abidin Özmen'e atıf yapılarak değinilmiştir. Son kısımda Umumi Müfettişlik

Teşkilatı'nın kaldırılması ve bununla ilgili Meclis'te geçen konuşmalara ve Abidin Özmen'in görüşlerine yer verilmeye çalışılmıştır.

Çalışmada; Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nden, İçişleri Bakanlığı Arşivi'nden, Türk Tarih Kurumu Arşivi'nden, Milli Kütüphane'den, TBMM Zabıt Ceridesi'nden, TBMM Albümü'nden yararlanıldı. Ayrıca dönemin gazete ve dergilerine yer verilmeye çalışıldı. Yine dönemle ilgili araştırma eserler, yüksek lisans ve doktora tezleri de çalışmada kullanıldı.

Öğrenimim süresince her türlü desteği sağlayan ve tezin incelenmesi sırasında bana yol gösteren başta tez danışmanım olmak üzere çok değerli hocam Prof. Dr. Erdal AYDOĞAN'a, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü'nde görev yapan bütün hocalarıma, idari personellerine, ayrıca bu tezin hazırlanması sırasında benden desteklerini esirgemeyen aileme teşekkürü bir borç bilirim.

Semra KILIÇ
ERZURUM – 2016

ÖZET

Anadolu'da Millî Mücadele gerçekleşip, 1923 yılında Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra hızlı bir uluslaşma ve merkezileşme sürecine girilmiştir. Bu yönde çalışmalar devam ederken, ülkenin doğusu Nasturi, Şeyh Sait, Ağrı isyanları gibi büyük isyanlara sahne olmuştur.

Ülkeyi yönetenler, hem merkezileşme politikası doğrultusunda hem de bu isyanları önlemek amacıyla bir dizi önlem almış ve bu yönde bir devlet politikası oluşturmaya çalışmışlardır.

Bu tedbirlerden ilki olarak, Güneydoğu Anadolu'da kurulmak üzere yakın geçmişte de Olağanüstü Hal Bölge Valilikleri adıyla uygulamaya geçirilen Umumi Müfettişliklerin kuruluşu olmuştur. Sadece asayiş için değil, Nafia ve iskân amacıyla da ülkenin muhtelif yerlerinde bu Müfettişlikler kurulmuştur.

Abidin Özmen, 1935 yılında geldiği Birinci Umumi Müfettişlik görevini yaklaşık 8 yıl boyunca sürdürmüş ve 1943 yılına kadar bu görevde kalmasının ardından, yaptığı hizmetlerden ötürü Trakya Umumi Müfettişliği'ne atanmıştır.

Trakya Umumi Müfettişliği görevini de yaklaşık 4 yıl kadar sürdürmüş, 1947 yılında Umumi Müfettişlik kurumunun kaldırılmasına kadar bu görevde kalmıştır.

Umumi Müfettişlikler kuruldukları bölgede; asayiş, ekonomi, eğitim alanlarında bölgenin kalkınmasında önemli bir rol oynamıştır. Fiilen 1947 yılında, hukuken de 1952 yılında kaldırılan Umumi Müfettişlikler, bu dönemde etkin bir mekanizma olarak görev yapmıştır.

Anahtar Kelimeler: Umum Müfettişlikler, Doğu Anadolu, Trakya, Abidin Özmen

ABSTRACT

After war of independence was realised in Anatolia and Turkish Republic was founded in 1923, a rapid nation formation and centralisation process started. While the studies were being maintained in this direction ,the eastern part of Turkey witnessed big revolts such as Nasturi, Şeyh Sait, Ağrı etc.

The people who ruled the country took a range of measures both in the direction of centralisation policy and with the aim of preventing these revolts and struggled to form a state policy in this direction .

As the first of these measures, General Supervisorships which were put into practice in recent past by name Governorship of the State of Emergency of Region ,were founded in Southeast Anatolia .Not only with the aim of public order, but also with the aim of housing these supervisorships were founded in various places of the country.

Abidin Özmen. who took Office of the First General Supervisorship in 1935, maintained this duty about 8 years and after maintaining this duty until 1943 thanks to the services that he did, he was appointed to Thrace General Supervisorship.

He maintained the duty of Thrace General Supervisorship for nearly 4 years until in 1947 Thrace General Supervisorship was removed, he was in charge of it.

General Supervisorships played an important role in the fields of public order, economy and education in the regions where they were founded. General Supervisorships which were removed actually in 1947 and legally in 1952, performed a duty as an active mechanism in this period.

Key Words : General Supervisorships, East Anatolia, Thrace, Abidin Özmen

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	II
ÖZET.....	IV
ABSTRACT.....	V
İÇİNDEKİLER.....	VI
KISALTMALAR.....	VIII
KAYNAKÇA.....	IX
GİRİŞ.....	1

I.BÖLÜM

ABİDİN ÖZMEN'İN AİLE HAYATI, MEMURİYETİ ve MİLLETVEKİLLİĞİ

I-ABİDİN ÖZMEN'İN HAYATI.....	4
A-Ailesi.....	4
B-Eğitim ve Memuriyet Hayatı.....	4
C-Eserleri.....	7
II- ABİDİN ÖZMEN'İN MİLLETVEKİLLİĞİ VE MECLİS'TE YAPTIĞI FAALİYETLER.....	8

II. BÖLÜM

ABİDİN ÖZMEN VE UMUMİ MÜFETTİŞLİK GÖREVLERİ

I- BİRİNCİ UMUMİ MÜFETTİŞLİK ve ABİDİN ÖZMEN

A- Birinci Umumi Müfettişlik Teşkilatı'nın Kurulmasından Önce Bölgede Çıkan İsyenlar ve Etkileri.....	15
B- İsyenlara Karşı Alınan Önlemler ve Yeni Politikalar.....	21
C- Birinci Umumi Müfettişlik Teşkilatı'nın Kuruluş Sebepleri.....	22
1. Birinci Umumi Müfettişlik Teşkilatı'nın Görev ve Yetkileri.....	26
2. Birinci Umumi Müfettişlik Teşkilatının Kadroları.....	29
3. Birinci Umumi Müfettişliğe Yapılan Atamalar.....	30

D- Abidin Özmen Dönemi (1935-1943) ve Müfettişlik Faaliyetleri.....	33
1. İktisadi ve Bayındırlık Faaliyetleri.....	33
2. Kaçakçılığı Önlemeye ve Asayişe Yönelik Faaliyetler.....	37
3. İdari (Mülki) Konularla İlgili Faaliyetler.....	40
4. Eğitim ve Kültür Alanında Yapılan Çalışmalar.....	42
5. Ekonomi ve Tarım ile İlgili Çalışmalar.....	43
6. Abidin Özmen'in Şark Raporu (1935).....	44

II- İKİNCİ (TRAKYA) UMUMİ MÜFETTİŞLİK VE ABİDİN ÖZMEN

A- Trakya Umumi Müfettişlik Bölgesinin Alanı ve Teşkilatın Kuruluş Sebepleri.....	54
1. Trakya Umumi Müfettişliği'ne Yapılan Atamalar.....	57
2. Trakya Umumi Müfettişliğin Teşkilat Kadrosu.....	58
B- Trakya Umumi Müfettişliği'nin Çalışmaları ve Abidin Özmen.....	60
1. İdare Alanındaki Çalışmaları.....	60
2. Bölgesel Kalkınmaya Yönelik Çalışmalar.....	63
3. Müfettişliğin Göç ve İskâna Yönelik Çalışmaları.....	65
4. Müfettişliğin Köycülük Alanındaki Çalışmaları.....	68
5. Müfettişliğin Ekonomi Alanındaki Çalışmaları.....	71
6. Eğitim ve Kültür Alanındaki Çalışmaları.....	72
7. Müfettişliğin Sağlık Alanındaki Çalışmaları.....	73
8. Müfettişliğin İç Güvenlik Konusundaki Çalışmaları.....	75

III- UMUMİ MÜFETTİŞLİKLERİN KALDIRILMASI VE ABİDİN ÖZMEN'İN GÖRÜŞLERİ.....

79

SONUÇ.....

95

EKLER.....

96

ÖZGEÇMİŞ.....

124

KISALTMALAR

BCA: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

BCA BKK: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi Bakanlar Kurulu Kararnamesi

Bkz: Bakınız

c.: cilt

Çev: Çeviren

DP: Demokrat Parti

Haz: Hazırlayan

S: Sayı

s: sayfa

TBMM ZC: Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi

TBMM TD: Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi

TTK: Türk Tarih Kurumu

YLT: Yüksek Lisans Tezi

KAYNAKÇA

ARŞİVLER

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

Türk Tarih Kurumu Arşivi

Milli Kütüphane Arşivi

İçişleri Bakanlığı Arşivi

RESMÎ YAYINLAR VE TUTANAKLAR

Ayın Tarihi

Düstur III

TBMM Albümü (1920-2010)

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi

Resmi Gazete

SÜRELİ YAYINLAR

1.Gazeteler

Cumhuriyet

Milliyet

Vatan

Akşam

Hâkimiyeti Milliye

Milli Gazete

2.Dergiler

Tarih ve Toplum

Türk İdare Dergisi

Atatürk Yolu Dergisi

Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi

Tarih Okulu Dergisi

Ortadoğu Araştırmaları Dergisi

Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi

Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi

KİTAPLAR

AKGÜL, Suat, **Yakın Tarihimizde Dersim İsyancıları ve Gerçekler**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1992.

ALAKOM, Rohat, **Hoybun Örgütü ve Ağrı Ayaklanması**, Avesta Yayınları, İstanbul 1998.

ALDAN, Mehmet, **İz Bırakan Mülki İdare Amirleri II**, T.C İçişleri Bakanlığı, Ankara 1995.

ANZERLİOĞLU, Yonca, **Nasturiler**, Tamga Yayıncılık, Ankara 2000.

AYBARS, Ergün, **İstiklal Mahkemesi**, Şefik Matbaası, İstanbul 1997.

AYBARS, Ergün, **Yakın Tarihimizde Anadolu Ayaklanmaları**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1988.

AYDOĞAN, Erdal, **Türk Siyasi Hayatında Dr. İbrahim Tali: Mustafa Kemal'le Trablusgarp'tan Cumhuriyet'e**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2008.

BABUŞ, Fikret, **Osmanlı'dan Günümüze Etnik ve Sosyal Politikalar Çerçevesinde Göç ve İskân Siyaseti Uygulamaları**, Ozan Yayıncılık, İstanbul 2006.

BALİ, Rıfat N., **Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri / Bir Türkleştirme Serüveni (1923-1945)**, İletişim Yayınları, İstanbul 1999.

BAYRAK, Mehmet, **Açık-Gizli / Resmi-Gayrı resmi Kürdoloji Belgeleri**, ÖZ-GE Yayınları, Ankara 1994.

BEDİRHAN, Celadet Ali, **Kürt Sorunu Üzerine / Kürtlerin Sürgün Edilmesi ve Dağıtılması Yasası**, Avesta Yayınları, İstanbul 1997.

BEDİRHAN, Prens Süreyya, **Kürt Davası ve Hoybun**, Med Yayınları, İstanbul 1994.

BEKTAŞ, Mehdi, **Kürt Sorununda Dayatma: Barış mı? Savaş mı?**, Su Yayınları, İstanbul 2012.

BEŞİKÇİ, İsmail, **Bilim-Resmi İdeoloji / Devlet-Demokrasi ve Kürt Sorunu**, Alan Yayıncılık, İstanbul 1990.

BIYIKLIOĞLU, Tevfik, **Trakya'da Milli Mücadele**, C.I, TTK, Ankara 1992.

Birinci Genel Müfettişlik, **Güneydoğu Birinci Genel Müfettişlik Bölgesi**, İstanbul 1939.

BOZDAĞ, İsmet, **Kürt İsyancıları**, Truva Yayınları, İstanbul 2004.

BRUİNESSEN, Martin Van, **Ağa, Şeyh ve Devlet** (Çev: Banu Yakut), İletişim Yayınları, İstanbul 2003.

- BRUINSEN, Martin Van, **Kürdistan Üzerine Yazılar**, İletişim Yayınları, İstanbul 1992.
- BUCAK, Mustafa Remzi, **Bir Kürt Aydınından İsmet İnönü'ye Mektup**, Doz Basım ve Yayıncılık, İstanbul 1991.
- BULUT, Faik, **Dar Üçgende Üç İsyân**, Evrensel Basım-Yayın, İstanbul 2005.
- BURGAÇ, Murat, **Türkiye'de Umumi Müfettişliklerin Kurulması ve Trakya Umumi Müfettişliği**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2013.
- CEBESÖY, Ali Fuat, **Siyasal Hatıralar**, Cilt 1, Doğan Kardeş Yayınları, İstanbul 1957.
- CEMAL, Behçet, **Şeyh Sait İsyanı**, Sel Yayınları, İstanbul 1955.
- CHARLES NOEL, Edward William, **Kürdistan 1919**, Avesta Basım-Yayın, İstanbul 1999.
- ÇAĞAPTAY, Soner, **Türkiye'de İslam, Laiklik ve Milliyetçilik / Türk Kimdir? ,** (Çev: Özgür Bircan), Bilgi Yayınları, İstanbul 2006.
- ÇAY, Haluk, **Her Yönüyle Kürt Dosyası**, Turan Kültür Vakfı, Ankara 1996.
- ÇANKAYA, Ali, **Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler**, C.IV. Ankara 1968-1969.
- DEMİRAL, Cafer, **Türkiye'nin 42 Hükümeti (1920-1973)**, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1973.
- DERSİMİ Nuri, **Kürdistan Tarihinde Dersim**, Dilan Yayınları, Diyarbakır 1992.
- DERSİMİ, Nuri, **Hatıratım**, Doz Basım-Yayın, İstanbul 1997.
- ERTÜRK, Yaşar, **Doğu-Güneydoğu ve Musul Üçgeni**, IQ Kültür-Sanat Yayıncılık, İstanbul 2007.
- Genelkurmay Belgelerinde Kürt İsyanları-3**, Kaynak Yayınları, İstanbul 1992.
- GÖKTAŞ, Hıdır, **Kürtler İsyan-Tenkil**, Alan Yayıncılık, İstanbul 1991.
- GÖLDAŞ, İsmail, **Kürdistan Teali Cemiyeti**, Doz Yayınları, İstanbul 1991.
- GÜNEY, Enis, **Cumhuriyet Tarihinde Kürtler**, Paraf Yayınları, İstanbul 2011.
- HALLI, Reşat, **Türkiye Cumhuriyeti'nde Ayaklanmalar**, Ankara 1972.
- İçişleri Bakanlığı, **Birinci İdareciler Kongresi (20 – 31 Ocak 1947)** Akın Matbaası, Ankara 1947.
- İhsan Nuri PAŞA, **Ağrı Dağı Ayaklanması**, Med Yayınları, İstanbul 1992.
- İstiklal Harbinde Ayaklanmalar**, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1974.
- JWAİDEH, Wadie, **Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi Kökenleri ve Gelişimi**, İletişim Yayınları, İstanbul 1999.
- KABACALI, Alpay, **Tarihimizde Kürtler ve Ayaklanmaları**, Cem Yayınevi, İstanbul 1991.

- KALAFAT, Yaşar, **Şark Meselesi Işığında Şeyh Sait Olayı**, Karakteri, Dönemindeki İç ve Dış Olaylar, Boğaziçi Yayınları, Ankara 1992.
- KALMAN, M. **Belge ve Tanıklarıyla Dersim Direnişleri**, Nüjen Yayıncılık, İstanbul 1995.
- KALMAN, M. **Belge, Tanık ve Yaşayanlarıyla Ağrı Direnişi (1926-1930)**, Peri Yayınları, İstanbul 1997.
- KARABEKİR, Kazım, **Kürt Meselesi**, (Yay. Haz. Faruk Özerengin), Emre Yayınları, İstanbul 1995.
- KARABEKİR, Kazım, **Paşaların Kavgası**, İstanbul 1995, s.243.
- KARACA, Emin, **Ağrı Eteklerinde İsyân / Bir Kürt Ayaklanmasının Anatomisi**, 3. Baskı, Alan Yayıncılık, İstanbul 2003.
- KOCA, Hüseyin, **Yakın Tarihten Günümüze Hükümetlerin Doğu-Güneydoğu Anadolu Politikaları**, Mikro yayınları, Konya 1998.
- KOÇAK, Cemil, **Umumi Müfettişlikler (1927-1952)**, İletişim Yayınları, İstanbul 2003.
- KOÇAK, Cemil, **“Siyasi Tarih (1923-1950)”**, **Türkiye Tarihi**, C.IV, Cem Yayınevi, İstanbul 2000.
- Komintern Belgelerinde Türkiye-3**, “Kürt Sorunu”, 2. Basım, Kaynak Yayınları, İstanbul 1994.
- KOPAR, Metin, **Cumhuriyet Halk Partisi Döneminde Doğu Anadolu’ya Yapılan Kamu Harcamaları ve Yatırımlar (1927-1950)**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2009.
- KURUBAŞ, Erol, **Başlangıçtan 1960’a değin Kürt Sorununun Uluslararası Boyutu**, Ümit Yayıncılık, Ankara 1997.
- KÜÇÜKÜĞURLU, Murat, **Türk Siyasi Tarihinde Erzurum (1923-1950)**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2012.
- Kürt Milli Meselesi**, Komünist Enternasyonal Belgelerinde Türkiye Dizisi-2, Aydınlık Yayınları, İstanbul 1977.
- MALMİSANİJ, **Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti ve Gazetesi**, Gülen Ofset, İstanbul 1999.
- Meşhur Valiler: 50 Ünlü Vali**, Ajans-Türk Matbaacılık, Ankara 1969.
- MUMCU, Uğur, **Kürt-İslam Ayaklanması (1919-1925)**, Umag Vakfı, Ankara 1997.
- ÖKE, Mim Kemal, **İngiltere’nin Güneydoğu Anadolu Siyaseti ve Binbaşı E. W. C. Noel’in Faaliyetleri**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1988.

- ÖZCAN, Hekimoğlu Süleyman, **Kürt Tarihi Aşiretler ve İsyandar**, Akis Kitap, İstanbul 2007.
- ÖZMEN, Abidin, **Trakya**, Kanaat Basımevi, Ankara 1948.
- ÖZTÜRK, Kazım, **Atatürk'ün TBMM Açık ve Gizli Oturumlarındaki Konuşmaları**, Kültür Bakanlığı, Ankara 1981.
- ÖZTÜRK, Saygı, **İsmet Paşa'nın Kürt Raporu**, Doğan Kitap, İstanbul 2007.
- PERİNÇEK, Mehmet, **Sovyet Devlet Kaynaklarında Kürt İsyandarı**, Kaynak Yayınları, İstanbul 2011.
- SASONİ, Garo, **Kürt Ulusal Hareketleri ve 15. yy'dan Günümüze Ermeni-Kürt İlişkileri**, Med Yayınları, İstanbul 1992.
- SAYGIN, Selami, **Yeni Şark Meselesi**, Ülke Yayınları, İstanbul 2003.
- SEKBAN, Şükrü Mehmet, **Kürt Sorunu**, (Haz: Ş. Vedat), Kamer Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 1998.
- SOYSAL, İsmail, **Türkiye'nin Siyasi Antlaşmaları (1920-1945)**, C.I, TTK, Ankara 2000.
- SÖNMEZ, Mustafa, **Doğu Anadolu'nun Hikâyesi Kürtler: Ekonomik ve Sosyal Tarihi**, Arkadaş Yayınevi, Ankara 1992.
- SÜSLÜ, Azmi, **Kürtler ve Sosyal Gelişimleri**, Tanmak Yayınları, Ankara 1993.
- ŞİMŞİR, Bilal N. **Kürtçülük II (1924-1999)**, Bilgi Yayınevi, İstanbul 2009.
- Tarihte Türkler ve Kürtler Sempozyumu Bildiriler**, TTK, Ankara 2014.
- TANÖR, Bülent, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, İstanbul 1999.
- TBMM Albümü**, C.I, (1920-1950)
- TEVETOĞLU, Fethi, **Atatürk'le Samsun'a Çıkanlar**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987.
- TOKER, Metin, **Şeyh Sait ve İsyanı**, Akis Yayınları, 1968.
- TOKER, Yalçın, **Atatürk'ün Kürt Politikası**, Toker Yayınları, İstanbul 2010.
- TOSUN, Mustafa, **Türkiye'de Valilik Sistemi**, TODAİ Yayınları, Ankara 1970
- TUNAYA, Tarık Zafer, **Türkiye'de Siyasi Partiler**, C.I, İletişim Yayınları, İstanbul 1998.
- TUNCAY, Mete, **Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)**, Yurt Yayınları, Ankara 1981.
- TURAN, Şerafettin, **Türk Devrim Tarihi III, Yeni Türkiye'nin Oluşumu** (Birinci Basım), Bilgi Yayınevi, Ankara 1995.

Türk Parlamento Tarihi, **TBMM IV. Dönem (1931-1935)**, C.II, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara 1995.

VARLIK, M. Bülent, **Umumi Müfettişler Toplantı Tutanakları – 1936**, Başvekâlet Matbaası, Ankara 1937.

YAYMAN, Hüseyin, **Türkiye'nin Kürt Sorunu Hafızası**, SETA Yayınları, İstanbul 2011.

YEĞEN, Mesut, **Devlet Söyleminde Kürt Sorunu**, İletişim Yayınları, İstanbul 2003.

YEŞİLTUNA, Serap, **Resmi Kanun, Kararname, Rapor ve Tutanaklarla Atatürk ve Kürtler**, İleri Yayınları, İstanbul 2012.

YILMAZ, Hüseyin, **Doğu Gerçeği ve Müslüman Kürtler**, Timaş Yayınları, İstanbul 1991.

YILMAZ, Veli, **Anadolu'da Türk Varlığı ve Güneydoğu Olayları**, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul 1993.

ZELYUT, Rıza, **Dersim İsyancıları / Seyit Rıza Gerçeği**, Kripto Basım-Yayın, 12. Baskı, Ankara 2011.

Yüksek Lisans Ve Doktora Tezleri

ARPAÇAY, Çağatay, **Birinci Umumi Müfettişlik ve Ağrı İsyanı**, Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, (YLT), Erzurum 2010.

İLYAS, Ahmet, **Türkiye'de Aşiret-Siyaset İlişkisi (1923-1973)**, Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü (Doktora Tezi), Erzurum 2014.

ŞUR, Şükrü, **Atatürk Dönemi Sürgün Politikası ve Uygulamaları (1923-1938)**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü (Doktora Tezi), Ankara 2015.

TAŞ, Serap, **“Umumi Müfettişlikler”**, (YLT), Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir 1997.

YEŞİLTUNA, Serap, **1934 İskân Kanunu ve Türk Basınındaki Yansımaları**, İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü (YLT), İstanbul 2006.

MAKALELER

AYDOĞAN, Erdal, “Üçüncü Umumi Müfettişliği'nin Kurulması ve Üçüncü Umumi Müfettiş Tahsin Uzer'in Bazı Önemli Faaliyetleri”, **Ankara Üniversitesi, TİTE Atatürk Yolu Dergisi**, 33-34(Mayıs-Kasım 2004), s.1-14.

ÇAĞLAYAN, Ercan, “Cumhuriyet Döneminde Yapılan İskân Çalışmaları (1923-1938)”, **Tarih Okulu Dergisi**, 8/22 (2015), s.269-293.

DUMAN, Önder, “Atatürk Döneminde Balkan Göçmenlerinin İskân Çalışmaları (1923-1938)”, **Ankara Üniversitesi TİTE Atatürk Yolu Dergisi**, 43 (2009), s.473-490.

KOCA, Hüseyin, “Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek Parti Dönemi Umumi Müfettişlikler”, **Türkler Ansiklopedisi**, 17 (Ankara 2002), s.357-362.

KÖÇER, Mehmet, “Ağrı İsyanı (1926-1930)”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 14/2 (Elazığ 2004), s.379-388.

KÖÇER, Mehmet, “Hoybun Cemiyeti ve Doğu Anadolu’daki Faaliyetleri”, **Ortaoğu Araştırmaları Dergisi**, 1 (Elazığ 2003), s.77-86.

ÖZKAN, Asaf, “1954 Seçimleri Öncesi Ankara Adaylarını Belirleme Sürecinde CHP’de Parti İçi Demokrasi sorunu (Şükrü Sökmensüer’in Raporuna Göre)”, **Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2/2 (Ocak-Haziran 2013), s.73-91.

ÖZMEN, Abidin, “Genel Müfettişlikler Hakkında Bir Düşünce”, **Türk İdare Dergisi**, 18/184 (Ocak-Şubat 1947), s.237-249.

ÖZMEN, Abidin, “İdare Teşkilatımız”, **Türk İdare Dergisi**, 17/181 (Temmuz-Ağustos 1947), s.174-188.

E-KAYNAKLAR

(https://tr.wikipedia.org/wiki/Mehmet_Vehbi_Demirel) (20.06.2016)

(https://tr.wikipedia.org/wiki/Mustafa_Sabri_%C3%96ney) (20.06.2016)

GİRİŞ

Cumhuriyetin ilk yıllarında Doğu Anadolu tarihine damgasını vuran gelişme, Kürt ayaklanmaları olmuştur. İsyancılar, bölgede 19. yüzyılın başından beri oluşan istikrarsızlığın sürmesine, yöre halkıyla devlet arasındaki ilişkinin gerilemesine yol açmıştır. Ayaklanmalar bazen askeri güç kullanarak, bazen de küçük tavizler verilerek yatıştırılırken, Kürtler arasında devlete yakın kesimlerin bölgedeki feodal ve yarı feodal yapıyı sürdürmelerine de imkân tanımıştır.¹

1927 yılından sonraki yıllarda bölgede asayişin önemli ölçüde ihlal eden eşkiya çetelerine karşı Tek Parti Yönetimi, doğu illerini bir arada tutmak amacıyla merkezî ve sıkı denetimi ele alan idari düzenleme durumundaki Umumi Müfettişliği kurmak için adım atmıştır. Müfettişliğin kurulmasıyla ilgili kanun lahiyası ilk defa 12 Şubat 1927’de Meclis’e gelmiştir. Kanunun görüşülmesi sırasında Müfettişliğin kuruluş sebepleri şöyle açıklanmıştır:

“Elyevm mevcut altmış üç vilâyetimiz umumî bir nazarla tetkik edildiği takdirden bu vilâyetlerin iktisadî, içtimâî ve coğrafi noktai nazardan yekdiğeriyle alâkadar bir takım menatıka münkasım olduğu ve bu muntıkaları teşkil eden Vilâyetler arasında umumî ve müşterek bir takım menfaatlerin mevcut olduğu tezahür eder. İşte iş bu müşterek menfaat ve ihtiyaçları mahallerinde şâmil bir nazarla tetkik ile bunların temin ve tanzimi hususunda nazım olmak ve aynı zamanda vilâyatı da sıkı bir teftiş ve murakabe altında bulundurarak ihtiyacatı idâriyenin lüzum gösterdiği hususatı icra etmek üzere Müfettişi Ümumilik teşkilâtının icrasına lüzum ve zaruret hâsıl olmuş ve lâyihai kanuniye takdim kılınmıştır efendim”²

Türkiye Büyük Millet Meclisi, 25 Haziran 1927 tarihinde 1164 sayılı Umumi Müfettişlik Teşkiline Dair Kanunu kabul etmiştir. Kanunun kabul edilmesinden kısa bir süre sonra merkezi Diyarbakır olmak üzere Elazığ, Urfa, Bitlis, Van, Hakkâri, Siirt ve Mardin illerini kapsayan Birinci Umumi Müfettişlik Teşkilatı kurulmuştur.³

Temel amacı; bölge genelinde emniyet ve asayişin sağlanması ile iktisadi kalkınma olan Birinci Umumi Müfettişlik, bu amaçlarının yanı sıra bayındırlık, kültür ve eğitim alanlarında bölgenin kalkınmasında oldukça faydalı olmuştur.

¹ Metin Kopar, **Cumhuriyet Halk Partisi Döneminde Doğu Anadolu’ya Yapılan Kamu Harcamaları ve Yatırımlar (1927-1950)**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2009, s.68.

² Cemil Koçak, **Umumi Müfettişlikler (1927-1952)**, İletişim Yayınları, İstanbul 2003, s.55.

³ **Resmî Gazete**, (30 Haziran 1927), S. 6645.

Bu teşkilatın başına, 11 Aralık 1927 tarih ve 5928 sayılı kararname ile Diyarbakır Milletvekili İbrahim Tali (Öngören) gelmiştir.⁴ İbrahim Tali (Öngören) bu görevde beş yıl süreyle kalmıştır.

İbrahim Tali Bey, devlet otoritesinin ve devletin gücünü ortaya koymak için bir taraftan asayiş ve güvenlik tedbirlerini alırken, diğer taraftan da imar ve iskân çalışmaları yapmıştır. İbrahim Tali Bey, sağlık problemleri dolayısıyla 1932 yılında bu görevinden ayrılmıştır.

İbrahim Tali Bey'den sonra yerine 12 Ocak 1933'te Dâhiliye Vekâleti Müsteşarı Ahmet Hilmi Bey (Ergeneli) atanmıştır. Hilmi Bey, 28 Şubat 1933'te Diyarbakır'da görevine başlamıştır. İki yıl kadar bu görevde kaldıktan sonra, bu görevinden 23 Mart 1935'te ayrılmıştır.

Hilmi Ergeneli'nin Çanakkale mebusluğuna seçilmesi üzerine, valilik görevleri sırasında şark mıntikasını yakından tanıma fırsatını bulan Abidin Özmen de 1935 yılında mebusluktan istifa etmiş ve Diyarbakır'da bulunan Birinci Genel Müfettişliğe atanmıştır. Bu görevinde sekiz yıl gibi bir süre kaldıktan sonra Abidin Özmen, 1943 tarihinde Kazım Dirik'in 1941 yılında ölümünden sonra yaklaşık iki yıldır vekâleten idare edilmekte olan Trakya Genel Müfettişliği'ne atanması üzerine, yerine bu göreve Avni Doğan gelmiştir.⁵

Trakya; Türkiye'nin Avrupa sınırını oluşturması ve Anadolu toprakları ile Balkanlar arasında bir tampon bölge olması nedeniyle son derece büyük bir stratejik öneme sahiptir. Bu önemli bölge, son bir yüzyıl içinde dört savaş yaşamış; yanmış, yıkılmış ve nüfusun önemli bir kısmını kaybetmiştir. Dolayısıyla da Cumhuriyet yöneticileri, Trakya'ya özel bir önem göstererek, kalkınmasına öncelik vermiştir. Ayrıca 1930'lu yıllarda dünyadaki siyasi dengelerin değişmeye başlaması, İkinci Dünya Savaşı'na gidiliyor olması da Trakya'nın stratejik önemini artırmıştır. Yine Bulgaristan'ın yayılmacı bir politika izlemesi, Bulgar komitacılarının Trakya'da hak iddia eden ve halkı tedirginliğe, paniğe sevk eden yayınları ve propagandaları da bu durumu etkileyen önemli etkenler olmuştur.

Tüm bu gelişmeler; Trakya için yeni önlemler alınması, bu bölge için yeni bir idari yapılanmaya gidilmesi gerekliliğini artırmıştır. Böylece, 19 Şubat 1934 tarih ve

⁴ İçişleri Bakanlığı Arşivi, Dosya No: 2851.

⁵ Mehmet Aldan, **İz Brakan Mülki İdare Amirleri II**, İçişleri Bakanlığı, Ankara 1995, s.255.

2/150 sayılı kararname ile Edirne, Çanakkale, Kırklareli ve Tekirdağ vilayetlerinde Trakya Umumi Müfettişliği kurulmuştur.⁶

Müfettişliğin başına önce İbrahim Tali Bey, daha sonradan da General Kazım Dirik gelmiştir.⁷ Kazım Dirik'ten sonra, daha önce Birinci Umumi Müfettişlik görevi yapan ve tecrübeli bir isim olan Abidin Özmen, 1943 yılında Trakya Umumi Müfettişliği'ne atanmıştır. Trakya Umumi Müfettişliği görevini yaklaşık 4 yıl kadar sürdürmüş, 1947 yılında Umumi Müfettişlik kurumunun kaldırılmasına kadar bu görevde kalmıştır.

Trakya Umumi Müfettişliği kuruluşundan itibaren, Türkiye'de Umumi Müfettişliklerin kuruluş gerekçelerine uygun olarak ve bölgenin özel şartlarından kaynaklanan gereksinimleri dikkate alarak çalışmalar yürütmüştür. İlk olarak, idare alanında, ikincisi bölgesel kalkınma alanında ve son olarak da iç güvenlik alanında etkin bir mekanizma olarak işlevini yerine getirmiştir.

Umumi Müfettişliklerin kuruluş amacı sadece asayiş ve güvenlik maksatlı değildi. Nitekim Trakya Umumi Müfettişliği de kuruluş amacında belirttiği gibi nafia ve iskân işlerinin esaslı bir surette tanzim ve idaresi maksadıyla kurulmuştu.

Abidin Özmen'in daha önce valilik, kaymakamlık yapmış olması, valilik görevleri esnasında bölgeyi yakından tanıma fırsatı bulması, Umumi Müfettişlik görevinden önce Maarif Vekilliği görevini ifa etmesi, onun Umumi Müfettişlik görevine seçilmesindeki en önemli vasıfları olmuştur.

⁶ **Resmi Gazete**, (27 Şubat 1934), S. 2640.

⁷ **İçişleri Bakanlığı Arşivi**, Dosya No: 1643.

I.BÖLÜM

ABİDİN ÖZMEN'İN AİLE HAYATI, MEMURİYETİ VE MİLLETVEKİLLİĞİ

I- ABİDİN ÖZMEN'İN HAYATI

A- Ailesi

1890'da Niğde'de doğan (Zeynel) Abidin Bey, Niğde'nin ileri gelenlerinden ve Ziraat Bankası memurlarından Güllü Ahmetoğullarından Hasan Efendi ile Şevkiye Hanım'ın oğludur.⁸

1923'te Nazire Hanım (1897-?) ile evlenmiştir. İki çocuk babasıdır. Erkek çocuğunun adı; Turhan Abidin Özmen (1926) ve kız çocuğunun adı ise Ayterim Özmen (1929)'dir.⁹

B- Eğitim ve Memuriyet Hayatı

Abidin Özmen, ilk ve ortaöğrenimini Niğde'de, liseyi İstanbul Mercan İdadisi'nde tamamladıktan sonra Mülkiye Mektebi'ne girmiştir. 1910 yılında Mülkiye Mektebi'ni bitirdikten sonra 6 Aralık 1910'da "Maliye Nezareti Varidat Umum Müdürlüğü"ne 4. Sınıf Kâtip olarak tayin edilmiş ve böylece devlet memuriyetine başlamıştır.

1911'de Konya Vilayeti Maiyet Memurluğuna tayin edilmiştir. 1914 yılı Mart ayına kadar bir yandan bu görevini sürdürmüş, diğer yandan da çeşitli Kaymakamlıklara vekâlet etmiştir. 1914 yılı Mart ayında, Konya Vilayeti adına su mühendisliği öğrenimi için Belçika'ya gönderilmiş fakat Liege Teknik Üniversitesi'nde öğrenimde iken Birinci Cihan Harbi'nin başlaması üzerine yurda dönmüş ve "İhtiyat Zabiti" sıfatıyla orduya katılmıştır. Dört senelik askerlik hizmeti sırasında Çanakkale'de 5. Ordu'nun menzil hizmetlerinde bulunmuş ve bu hizmetinden sonra Asteğmen rütbesiyle terhis olmuştur.¹⁰

⁸ Ali Çankaya, **Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler**, c.IV, Mars Matbaası, Ankara 1968-1969, s.1421; Fahri Çoker, **Türk Parlamento Tarihi TBMM-IV. Dönem**, c.II, (1931-1935), s.69; **TBMM Albümü** c.I, (1920-1950), s.189.

⁹ **İçişleri Bakanlığı Arşivi**, Dosya No: 1323.

¹⁰ 1915 yılında Çanakkale'de 5. Ordu'nun Komutanlığını Alman Deniz Amirali Liman Von Sanders (1855-1929) yapmıştır. Türkiye ile ilgili iki eseri vardır. "Türkiye'de Beş Sene" ve "Millet-i Müselleha". (Liman Von Sanders, **Türkiye'de Beş Sene**, Yeditepe Yayınevi, 2. Baskı, İstanbul 2006, s.15)

1919 yılında Malkara Kaymakamlığı'na tayin edilmiştir. Bu tayinin ardından sırasıyla; Bursa Vilayeti Polis Müdürlüğü'nde ve Bursa Vilayeti Evkaf Müdürlüğü'nde çalışmıştır. Ayrıca Mudanya Kaymakamlığı'nı da vekâleten yürütmüştür.¹¹

Mudanya Kaymakamlığı görevi sırasında Milli Mücadele'ye fiilen katılmıştır. Bu sırada Yunan işgal kuvvetlerinin harekât ve miktarı hakkında milli kuvvetler ve TBMM Hükümeti Genelkurmay Başkanlığı'na bilgi vermek, Yunan işgal kuvvetleri aleyhinde yabancı devletler nezdinde propaganda yapmak gibi çalışmalarının Yunanlılarca haber alınması üzerine yakalanmış, İzmir'deki Yunan Harp Divanı'nda yargılanarak 101 yıl mahkûmiyet kararıyla Atina'ya gönderilmiştir. Bu mahkûmiyet devresinde Yunanistan'da "Singro", "Egine Adası" hapisanelerinde ve Gudi Esirler Kampında kalmıştır.¹² İstiklal Savaşı'nın zaferle sonuçlanması üzerine, 32 aylık hapislikten sonra 14 Şubat 1923'te serbest bırakılmış ve yurda dönmüştür.

Abidin Bey, yurda döndükten sonra önce Yalvaç Kaymakamlığı'na, ertesi yıl Birecik Kaymakamlığı'na ve 1925 yılında da Kilis Kaymakamlığı'na tayin olmuştur. Bu görevlerdeki başarılı çalışmaları üzerine 1926 yılı ortalarında Mülkiye Müfettişliğine atanmıştır.¹³ 1926-1927 yılları arasında Diyarbakır'da örfi idare amiri olan III. Ordu Müfettişinin yanında Mülkiye Müfettişi olarak Mülkiye Müşavirliği yapmıştır. Mülkiye Müfettişi iken ehliyet ve başarısı göz önüne alınarak valiliğe yükseltilmiştir. 1927 Ekim ayında Bitlis valiliğine tayin edilmiştir. Bu tayinden sonra sırasıyla; Muş (1929-1931), Antalya (1931-1933) ve Bursa (1933-1934) valiliği görevlerinde bulunmuştur.¹⁴

Bursa valisi iken o zamanın Başvekili İsmet İnönü, Abidin Bey'in Milli Eğitim alanındaki çalışmalarını takdir etmiş ve Dr. Reşit Galip Bey'in¹⁵ 5 Mart 1934'te ölümü üzerine boşalan Aydın Milletvekilliğine aday gösterilerek Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne girmiştir.¹⁶ Bunun ardından da 9 Temmuz 1934'te Yusuf Hikmet Bey'in¹⁷ istifası ile boşalan Maarif Vekilliği'ne getirilmiştir.¹⁸

¹¹ İçişleri Bakanlığı Arşivi, Dosya No: 1323.

¹² İçişleri Bakanlığı Arşivi, Dosya No: 1323.

¹³ TBMM Kısa Hal tercümesi.

¹⁴ İçişleri Bakanlığı Arşivi, Dosya No: 1323.

¹⁵ Dr. Reşit Galip Bey ya da Mustafa Reşit Baydur; (1893 Rodos – 5 Mart 1934 Ankara) Türk siyasetçi ve doktor. II. III. ve IV. Dönem Aydın Milletvekilliği yapmasının yanı sıra 19 Eylül 1932-13 Ağustos 1933 arasında Milli Eğitim Bakanlığı yapmıştır. Bakanlığı döneminde Üniversite Reformu gerçekleşmiştir. (Dr. Reşit Galip ile ilgili makale için bkz. Saadet Tekin, "Dr. Reşit Galip ve Üniversite Reformu", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, 1/2(İzmir 1992), s.1-35).

¹⁶ Dönemin diğer bakanları; **Başvekil**: Malatya Saylavı İsmet İnönü, **Adliye**: İzmir Saylavı Şükrü Saraçoğlu, **Dâhiliye**: Muğla Saylavı Şükrü Kaya, **Hariciye**: İzmir Saylavı Dr. Tevfik Rüştü Aras, **Maliye**: Elaziz Saylavı Fuat Ağralı, **Maarif**: Aydın Saylavı Abidin Özmen, **Nafia**: Afyon Saylavı Ali

Böylece 9 Temmuz 1934'ten 11 Haziran 1935'e kadar Maarif Vekili olarak İnönü Hükümeti döneminde kabinede bulunmuştur.¹⁹ Maarif Vekilliği sırasında yaptığı hizmetlerden biri, 15 Haziran 1935 gün ve 2777 sayılı kanunu Meclis'ten çıkartıp Mülkiye Mektebi'nin Siyasal Bilgiler Okulu (SBO) olarak Ankara'ya nakledilmesini ve o zamana göre çok geniş imkânlarla, kendisine ait modern bir bina içinde öğretime devam etmesini sağlaması olmuştur.²⁰

Valilikleri sırasında şark mıntikasını da yakından tanıma fırsatını bulan Abidin Özmen, Hilmi Ergeneli'nin²¹ Çanakkale Mebusluğuna seçilmesi üzerine, 1935 yılında mebusluktan istifa etmiş ve Diyarbakır'da bulunan Birinci Genel Müfettişliğe atanmıştır.²² Bu görevinde sekiz yıl gibi bir süre kaldıktan sonra Abidin Özmen, 1943 tarihinde Kazım Dirik'in²³ 1941 yılında ölümünden sonra yaklaşık iki yıldır vekâleten idare edilmekte olan Trakya Genel Müfettişliği'ne atanmış²⁴ ve 1947 yılında Umumi Müfettişliklerin "L Cetveli"ne²⁵ alınmasına karar verinceye kadar bu görevi sürdürmüştür.

Umumi Müfettişlik Teşkilatını kaldıran bu karardan sonra Abidin Özmen, 31.12.1947 tarihinde, diğer Umumi Müfettişler gibi, istifasını İçişleri Bakanlığı'na

Çetinkaya, **İktisat**: İzmir Saylavı Celal Bayar, **Milli Müdafaa**: Balıkesir Saylavı Kazım Özalp, **Sıhhat ve İçtimai Muavenet**: İstanbul Saylavı Dr. Refik Saydam. (**İçişleri Bakanlığı Arşivi**, Dosya No: 1323.)

¹⁷ Yusuf Hikmet Bayur; (1891 İstanbul – 6 Mart 1980 İstanbul) Türk siyasetçi ve tarihçi. 27 Ekim 1933 -9 Temmuz 1934 arasında Milli Eğitim Bakanlığı görevini yapmıştır. Ayrıca Türkiye Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği ve Afganistan Büyükelçiliği görevlerinde de bulunmuştur. (**TBMM Albümü**, c.1, (1920-1950), s.215.)

¹⁸ Cafer Demiral, **Türkiye'nin 42. Hükümeti (25 Nisan 1920-15 Nisan 1973)**, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1973, s.133.

¹⁹ "19 Temmuz tarihli Hâkimiyet-i Milliye'den"

Maarif Vekili Hikmet Bey, tarihi tettebülere meşgul olmak üzere istifa etmiş ve yerine Aydın Mebusu Zeynel Abidin Bey tayin edilmiştir. Tayin tasdik-i aliye iktiran etmiş ve yeni vekil dün öğleden sonra vazifesine başlamıştır. Zeynel Abidin Bey, dün makamında kabul ettiği bir muharririmize demiştir ki:

"_ Vazifeme şimdi başladım, hükümetin ve fırkanın çizdiği esaslar dâhilinde tatbikine devam edilen mevcut programın tahakkukuna çalışacağım. Benim vekâlete tayinimle Maarif Vekâleti'nin çalışma programında bir değişiklik yapılacak değildir. Bilhassa bunu tebarüz ettirmek isterim." (**Ayın Tarihi**, 8(1-31 Temmuz 1934), s.61).

²⁰ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: 5, İctima: F, c. 4, 36. İnikat (10-VI-1935), s.109-112.

²¹ Hilmi Ergeneli; (1887 Edirne – 1955. Türk siyasetçi) Birinci Umumi Müfettişlik ve TBMM V. VI. VII. Dönem Çanakkale milletvekilliği görevlerinde bulunmuştur. (**TBMM Albümü**, c.1 (1920-1950), s.249.)

²² Cemil Koçak, **Umumi Müfettişlikler (1927-1952)**, İletişim Yayınları, İstanbul 2003, s.84.

²³ Kazım Dirik; (1880 Manastır-1941). Türk asker ve siyasetçi 1935-1941 yılları arasında Trakya Umumi Müfettişliği görevinde bulunmuştur. (**50 Ünlü Vali – Meşhur Valiler**, İçişleri Bakanlığı, Ankara 1969, s.539.)

²⁴ C. Koçak, **Umumi Müfettişlikler**, s.130.

²⁵ **L Cetveli**; ilk defa 1931 yılı Bütçesinde uygulanmıştır. Bütçede L Cetveli, bazı memuriyet kadrolarının kaldırılması yöntemi ile amaç; artık gereksiz ve yararsız olduğu düşünülen kadroları kaldırarak bütçede tasarruf sağlamaktı. Yani, L Cetveli memuru değil memuriyet kadrosunu ortadan kaldırıyordu. Kadrosu kaldırılan memurun memurluk hakkı devam etmekteydi. Memur, devlet içinde bir başka kuruma ve kadroya yerleştirilmekteydi. (Murat Burgaç, **Türkiye'de Umumi Müfettişliklerin Kurulması ve Trakya Umumi Müfettişliği**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2013, s.387).

sunmuştur. İstifanın kabulüyle, Trakya Umumi Müfettişliği'nin son Umumi Müfettişi olan Abidin Özmen'in görevi sona ermiştir.

Abidin Özmen, Trakya Umumi Müfettişliği görevi son bulduktan kısa bir süre sonra, bu kez 21 Şubat 1948'de Afyonkarahisar Valiliğine getirilmiştir.²⁶ 1950 yılına kadar bu görevi sürdüren Özmen, 14 Mayıs 1950'de Demokrat Parti'nin seçimleri kazanarak iktidara gelmesinden hemen sonra 9 Haziran 1950 tarihli bir kararname ile emekliye sevk edilmiştir. Emekliye sevk edildikten sonra Mudanya'ya yerleşmiştir. Abidin Özmen, oturmakta olduğu Mudanya'da 20 Ağustos 1966 Cumartesi günü vefat etmiştir.²⁷

C- Eserleri

-Trakya (İçişleri Bakanlığı Yayınları /Kanaat Basımevi, Ankara 1948)

Abidin Özmen, Trakya adlı eserinde genel olarak, Trakya bölgesini; içerisinde yer alan iller bazında değerlendirmiş ve bölgenin coğrafi, iktisadi ve demografik yönlerine de değinmiştir.

-“Genel Müfettişlikler Hakkında Bir Düşünce” Türk İdare Dergisi, 184(Ocak-Şubat 1947), s.237-249.

Türk İdare Dergisinde yayınlanan yazısında Abidin Özmen, Umumi Müfettişlikler hakkında önemli bilgiler vermektedir. Özellikle Müfettişliğin kuruluşundan, görevlerinden, hangi bölgelerde kurulduğundan ve kaldırılmasına neden olan etkenlerden bahsetmiştir. Ayrıca kendisinin de Müfettişliklerin kurulduğu bölgelerde yaptığı işler konusunda da bilgiler vererek, bununla ilgili bir rapor hazırlamıştır.

-“İdare Teşkilatımız” Türk İdare Dergisi, 181(Temmuz-Ağustos 1947), s.174-188.

Abidin Özmen, yine Türk İdare Dergisinde yayınlanan “İdare Teşkilatımız” adlı makalesinde ülkenin idari taksimatı hakkında bilgiler vererek, vilayetler ve Köy Kanunu hakkında da ayrıntılı açıklamalarda bulunmuştur.

-Abidin Özmen'in Şark Raporu (1935)

Mülkiye Müfettişi iken ehliyet ve başarısı göz önüne alınarak valiliğe yükseltilen Abidin Özmen, 1927 Ekim ayında Bitlis Valiliği'ne tayin edilmiştir. Bu

²⁶ F. Çoker, **Türk Parlamento Tarihi TBMM-IV. Dönem (1931-1935)**, s.70.

²⁷ A. Çankaya, **Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler**, s.1422.

tayinden sonra sırasıyla; Muş (1929-1931), Antalya (1931-1933) ve Bursa (1933-1934) Valiliği görevlerinde bulunmuştur. Valiliği sırasında Doğu bölgesini yakından tanıma fırsatını bulmuş ve bu anlamda bölgede tecrübeli isimlerden biri olmuştur. Bundan ötürü de Hükümet tarafından Birinci Umumi Müfettişliğe ataması yapılan Abidin Özmen, 1935-1943 yılları arasında görev aldığı Birinci Genel Müfettişlik bölgesinde yaptığı incelemeler doğrultusunda bilgiler edinmiş ve edindiği bilgileri bir rapor halinde ele almıştır.²⁸

II- ABİDİN ÖZMEN'İN MİLLETVEKİLLİĞİ VE MECLİS'TE YAPTIĞI FAALİYETLER

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 24 Nisan 1931 günlü yapılan seçimlerinde CHF'nin gösterdiği 287 aday, listede olduğu gibi seçilmiş, bağımsız olarak adaylığını koyacakların seçilmesi için boş bırakılan seçim çevrelerinden seçilen 20 milletvekili ile mevcut 307 olmuştur.²⁹

Seçim sonrasında Gazi Mustafa Kemal Paşa, 27 Nisan 1931 tarihinde millete hitaben şu bildiriye yayımlamıştır:

*“TBMM'nin yenilenen intihabatı münasebetiyle CHF'nin tatbik edeceği esasları ana çizgileriyle büyük milletime arz etmişim. Mebus intihabının taayyün eden neticesi; şahsımın ve Fırkanın milli itimada mazhariyeti yolundaki itikadımı kuvvetle teyit etti. Bu netice üzerine bütün vatandaşlara teşekkür borcumu ödemeye müsaraaat ederim ve yeni seçilen mebus arkadaşlarımla birlikte gösterilen itimada liyakat kesbetmek için bütün kuvvetimizi sarf edeceğimizi efskar-ı umumiyeye arz eylerim.”*³⁰

IV. Dönem'de ölüm ve sair sebeplerle boşalan milletvekilliklere seçimler yapılmış ve Aydın Milletvekilliği görevine, Dr. Reşit Galip Bey'in 5 Mart 1934'te ölümü üzerine, yerine Bursa Valisi Abidin Bey (Özmen) seçilerek, tutanağı 7 Haziran 1934'te onanmıştır.³¹

Mülkiye Mektebi'nin yetiştirdiği önemli bürokratlardan olan ve IV. Dönem ara seçimlerinde ve V. Yasama Döneminde Aydın Milletvekilliği yapan Abidin Özmen, VI. ve VII. Dönem İnönü Hükümetleri'nin Maarif Vekili olarak Meclis'te bulunmuştur.³²

²⁸ M. Bülent Varlık, **Umumi Müfettişler Toplantı Tutanakları – 1936**, Başvekâlet Matbaası, Ankara 1937, s.326.

²⁹ F. Çoker, **Türk Parlamento Tarihi TBMM IV. Dönem (1931-1935)**, s.43.

³⁰ F. Çoker, **Türk Parlamento Tarihi TBMM IV. Dönem (1931-1935)**, s.44.

³¹ F. Çoker, **Türk Parlamento Tarihi TBMM IV. Dönem (1931-1935)**, s.48.

³² **TBMM Hükümetler-Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri (1920-1950)**, (Haz.) İrfan Neziroğlu, Tuncer Yılmaz, c.1, TBMM Basımevi, Ankara 2013, s.226.

Dönemin Başvekili İsmet İnönü'nün, Abidin Bey'in Milli Eğitim alanındaki çalışmalarını takdir etmesi ve desteklemesi üzerine, Abidin Özmen, 9 Temmuz 1934'te Yusuf Hikmet Bey'in istifası ile boşalan Maarif Vekilliğine gelmiştir.³³

Abidin Özmen, eğitime büyük önem vermiş ve eğitim konularıyla ilgili önerilerini ve görüşlerini Meclis'te dile getirmiştir. Özmen, özellikle maarif islahatı ile ilgili meselelere de yönelmiştir.³⁴

Aydın Milletvekili Abidin Özmen, Maarif Vekilliği sırasında, özellikle Ankara'da yapılması düşünülen Orta Mektep binası için Meclis'e önerge vermiş ve bu konuyla ilgili önerilerini şu cümlelerle izah etmiştir:

“— Ankara'da orta mektep tarifî altında bir tane erkek orta mektebi vardır. Ankara lisesinin ve Gazi lisesinin içerisinde de orta mektep vardır. Ancak müstakil olarak bir tek erkek orta mektebi vardır. Bunun bu seneki talebesi 566 kişidir. On sınıf üzerine müessesidir. Yeni yapılmasını tasarladığımız orta mektep on iki sınıftır. Bu mektebin laboratuvar ile konferans salonu ve teneffüs yeri olacaktır. Diğer teferruat da vardır. İsteddiğimiz 200 bin liradır. Bunun 50 bin lira kadarını istimplâk bedeli ve yer arsası olarak tahmin ediyoruz. Yaptığımız görüşme de bunu icap ediyor. 150 bin lira kadarını da yapıya sarf edeceğiz. Yapacağımız mektep hukuk fakültesinin arkasındaki açıklığa bakan çevrilmiş bir bahçe, ufak tefek dükkânlar ve arkada bahçeye nazır üç ev vardır. Bunlar mamurdur, İstimlâk bedeli pek ucuz olamayacaktır. Himaye-i Etfalin arkasında vilâyet merkezlerinde hatta kazalarda bile mevcut mekteplerden çok eski bir bina vardır. Ahşap olduğu için daima yangın tehlikesine maruzdu. Onun için 556 memleket çocuğunu orada bırakamazdık. Vilâyetin Cebeci'de ilk mektep olarak yaptırdığı bir binayı emanet olarak aldık, bu çocukları oraya yerleştirdik. Elimizdeki kanunu da bu ihtiyacı temin edecek bir mektebin yapılması için şevk ettik. Kanun kabul buyurulursa derhal istimplâke başlayacağız. Ondan sonra da projeyi ihale edeceğiz. Bundan evvel 47 bin liralık bir münakale yapmıştık. İstimlâk bedellerini hemen hemen bu paradan ödeyeceğiz. Bu suretle de kimseye bu sene borcumuz kalmayacaktır. Diğer

³³ **Aynı Tarihi**, 8(1-31 Temmuz 1934), , s.61.

³⁴ Maarif Vekili Abidin Özmen, Maarif Islahatı ile ilgili Anadolu Ajansı'na şu beyanatta bulunmuştur: “1934 seniyeye-i tedrisiyesi esnasında Maarif Vekâleti eski kadroyu, teşkilat ve sistemi muhafaza edecektir. Gazetelerde görülen birçok tebeddülât şayialarının tatbiki bu sene için mevzu bahis değildir. Her üç derecedeki tahsil mesailinde yapılacak takviye, islah ve tadil önümüzdeki sene zarfında düşünülecek program haline getirilecek ve bu programın gelecek senelerde tatbikine geçilecektir.” (**Aynı Tarihi**, 8(1-31 Temmuz 1934), s.61.)

kısımları da iki sene içinde ödeyeceğiz. Esasen inşaat ta o zamana kadar bitmiş olacaktır.”³⁵

Abidin Özmen, konuyla ilgili görüşlerini belirttiikten sonra sözü Manisa Milletvekili Refik Şevket (İnce)* almış ve bu kanunla paranın azamî üç senede ödenmesinin kabul edilmesi halinde, bu üç senede ödenecek paranın istimplâk bedeline dâhil olup olmadığını sorması üzerine, Özmen şunları söylemiştir:

“— İstimlâk bedeli bu paranın içinde dâhildir. Fakat evvelce arz ettiğim gibi yaptığımız 47 bin liralık bir münakale ile istimplâk bedelini tamamen ödeyebileceğimizi tahmin ediyoruz. Eğer istimplâk bedeli 47 bin lira ile temin edilirse hiç kimseye borcumuz kalmayacaktır. Belediye yaptığı bir hesapta arsa bedelinin 36 000 lira kadar tutacağını bildirdi. Belediye de bir kısım arsa verecektir.”

Konya Milletvekili Refik Bey de Maarif Vekili Özmen’in bu teşebbüsünü çok yerinde bulduğunu dile getirmiştir. Bu kişilerden başka Isparta Milletvekili Mükerrer Ünsal ve Elazığ Milletvekili Fazıl Ahmet Bey ile Bütçe Encümeni Reisi Burdur Milletvekili Mustafa Şeref Beyler de konuşmalara katılmışlardır.

Meclis’te dile getirilen düşünceler olumlu sonuç vermiş ve Ankara’da yaptırılacak orta mektep binası için iki yüz bin liraya kadar taahhüde girişilmesi hakkında görüşülen kanun, 15-12-1934 tarihinde kabul edilmiştir.³⁶

Abidin Özmen, Meclis’te maarif konularıyla ilgili önerilerde bulunurken, değindiği bir başka konu ise, muallim vekilliğine tayin olunacak memurların maaşları hakkında olmuştur. Konuyla ilgili düşüncelerini şu şekilde dile getirmiştir:

“ — Evvelâ kanunun ser levhasında ufacak bir değişiklik istiyorum. Burada bir muallim vekilliğine tayin olunacak memurlar değil, Bir muallim vekilliğine tayin olunacak kişiler veya kimseler demeliyiz. Çünkü biz bu kanunu sevk ettiğimiz zaman, yalnız memurları nazarı dikkate almıştık. Bütçe Encümeni açıktan tayin olunacakları da

³⁵ Ankara’da yaptırılacak Orta Mektep binası için 200.000 liraya kadar taahhüde girişilmesi hakkındaki kanun, 15.12.1934 tarihinde kabul edilmiştir. **Resmi Gazete**, (23.12.1934), S.2620.

* Refik Şevket (İnce); (1885 Midilli Adası -1955 İstanbul, Türk siyasetçi.) I. IV. V. VI. IX. Dönemlerde Manisa Milletvekili olarak Kabinede bulunmuştur. 1921-1922 yıllarında Adliye Vekilliği yapmış, 1950-1951 tarihleri arasında da Milli Savunma Bakanlığı görevlerinde bulunmuştur. (**TBMM Albümü**, c.1, (1920-1950), s.55.)

³⁶ **TBMM Zabıt Ceridesi Tutanak Dergisi**, Devre:4, c.25, İçtima: 4, İnikat:17, s.182-184.

Kanuna verilen oyların neticesi

Aza adedi: 317

Rey’e iştirak edenler: 169

Onayanlar: 169

Abayanlar: 0

Müstenkifler: 0

Rey’e iştirak etmeyenler: 141

Mühaller: 6

madde içine koydu. Çünkü maddenin aslı memur olsun, hariçten gelecekler olsun; muallim vekilliğine tayin olunacaklar içindir. 3'ü, üçte iki maaş vermek esasına müsteniddir. Esasen hariçten tayin olunacaklara 2/3 maaş veriliyordu. Ama o 2/3 muallimlik mebde maaşının üçte ikisidir. Orta tedrisatta ilk maaş derecesi 25'tir, onun üçte ikisidir. 25 liranın üçte ikisini almaktaydı. Hâlbuki yeni teklif edilen kanunda yerini işgal ettiği muallimin maaşının üçte ikisini teklif ettiği için açıktan alınanlar da bundan istifade etsinler diye bu madde konmuştur. Binaenaleyh yukarıdaki ser levha, «memurlara» değil «tayin olunacaklara» olmak lâzımdır.»³⁷

Abidin Özmen'in konuşmasının ardından Manisa Milletvekili Refik Şevket (İnce), Bütçe Encümeni Başkan Vekili Mükerrer Ünsal, Kütahya Milletvekili Naşit Hakkı Uluğ* ve Maliye Vekili Fuat Ağralı Beyler* de konuyla ilgili görüşlerini sunmuşlardır.

Kanunun kabul edilen maddesine göre; Gerek devlet işlerinde kullanılan memurlardan, gerekse dışarıda 1934 - 1935 ders yılı içinde bir muallim vekilliğine tayin edilecekler, vekilliğinde buldukları kimseye verilen aylığın üçte ikisi verilir. Abidin Özmen, özellikle bu maddeyle ilgili şu açıklamalarda bulunmuştur:

“— Vekillik maaşı meselesi, muvakkat istediğimiz bir iş değildir. O esasen açık için değildir. Açıkları doldurmak için ikinci bir kanun vardır ki şimdi okunacaktır. Bu, Askere gitmiş olanlar ki, bizim orta tahsil muallimlerinden askere gitmişlerin adedi çokcadır ve pek mahdut olmak üzere de hasta olan veya bir mazeret için bir ay izin alanların yerlerine getireceğimiz vekiller içindir. Bu her sene vaki olabilecek, meydana gelebilecek bir meseledir. Bu sene vekil tayini olabileceği gibi bundan 10 - 20 sene sonra da vekil tayininden azade kalınacak değildir. Her zaman vekil tayin edeceğiz. Biz şimdiye kadar vekile mebde maaşının üçte birini veriyorduk. Bir de şu adedi söyleyeyim ki yüz elliye yakın askerlik ve ihtiyat zabıtlığı yapmakta olan muallim arkadaşımız vardır, bunların kendi maaşının üçte birini biz veririz, üst tarafını da ihtiyat zabıtlığından alırlar. Diğer üçte ikisi de Hazineye kalır. Mesele Hazinesinin kazanması değildir. Geri kalan üçte ikiyi de vekile verelim dedik. Çünkü bunu vermezsek vekil bulamıyoruz. Bilfarz haftada on beş saat ders okutan bir muallim ayda altmış saat ders

³⁷ TBMM ZC TD, D:4, c.25, İçtima: 4, İnikat: 18, s.195-197.

* Naşit Hakkı Uluğ; (1902 İstanbul – 1977, Türk Siyasetçi.) Darülfünun Hukuk Şubesi mezunudur. TBMM IV. Dönem ve V. Dönem Kütahya Milletvekilliği ve V. Dönem TBMM Başkanlık Divanı Kâtip Üyeliği yapmıştır. (TBMM Albümü, c.1, (1920-1950), s.213.)

* Fuat Ağralı; (1877 Midilli – 1957 İzmir, Türk siyaset ve devlet adamı.) TBMM IV. V. VI. VII. VIII. Dönem Milletvekilliğinin yanı sıra 1934-1944 yılları arasında da Maliye Bakanlığı görevlerinde bulunmuştur. (TBMM Albümü, c.1, (1920-1950), s.100.)

okutuyor demektir. Bu dersi okutan muallim vekiline eski kanun mucibince mebde maaşı 25 olduğuna göre tutan yetmiş küsur lira kadar bir şeydir. Bundan da vekilin eline geçen yirmi liradır. Bu yirmi lira ile ayda altmış ders okutacak muallim vekili bulamıyoruz. Binaenaleyh biz dedik ki bu muallim vekillerine 40 lira verelim ve vekil bulabilelim. Bu vekâlet meselesi her sene olacaktır. Burada olan şekil, malî noktadan yazılmıştır.”

Maliye Vekili Fuat Ağralı'ya göre: “ —Orta yerde her hangi bir memuriyete vekâlet edeceklerin ne nispette maaş almaları lâzım geldiği, maaş kanununda tasrih edilmiştir. Hariçten bir kimse tayin edilecekse şu kadar, memur vekâlet edecekse şu kadar. Memurdan tayin edilecekler, haddi azamî olarak sülüs, hariçten olanlara da azamî sınıf demiş. Maarif bakanının izah ettiği bir muvakkat zaruret mevzu bahistir. Bu zarureti izah ederek dediler ki; benim 1 - 2 sene için sıkıntım vardır, muallimler yetişinceye kadar olanların yerine kullanılacak vekillere verilecek maaş için, umumî esaslara müstenid mabetler bana kâfi gelmiyor, 1-2 sene için tezyit eder misiniz? Binaenaleyh 2 - 3 sene için bu zarurete binaen üçte ikisi alınsın dedik, yoksa vekillere ne nispette maaş verileceği esas kanunumuzda vardır. Buna bir istisna yaparak umumî esasattan sırf muallimliğe vekâlet edecekler için umumî nispetin fevkinde daimî bir esas koymayı Hükümet kastetmemiştir ve böyle bir kanun yapılması için zaruret yoktur.”

Bütçe Encümeni Reis Vekili Mükerrer Ünsal Bey ise şu sözleriyle konuya değinmiştir: “ — Biz ihtiyacın muvakkat olduğu kanaatindeyiz. Maarif vekili arkadaşımız dediler ki, bu ihtiyaç daimidir, böyle değildir. Bu ihtiyaç muvakkattir. Misal olarak askerlikten bahsettiler. Mektepten çıkmış olanların devlet hizmetine, askerlik vazifesini ifa etmeden evvel girememesi kanun icabındandır. Bu gün askerlik yapmayanları da devlet hizmetine almışsak bu zaruret dolayısıyla olmuştur. Askerliklerini bitirmelerini beklememiştir. Bu gençler askere gittiklerinde vazifeleri mühmel kalmıştır. Bundan sonra askerlik vazifelerini bitirmemiş gençlerin Devlet hizmetine girmelerine imkân yoktur. Bu itibarla bu vekillik kadronun dolmasına kadardır. Esas muallim adedi mektep ihtiyacına karşı gelecek şekilde çoğaldığı zaman bu kanuna hiç mahalli tatbik kalmayacaktır.”

Bu nedenlerden ötürü Kanunun birinci maddesi « 1934 - 1935 ders yılı içinde » tabiri kaldırılmak üzere, 17-12-1934 tarihinde kabul edilmiştir.³⁸ Kabul edilen kanun, 24.12.1934 tarihinde Resmi Gazete’de ilan edilerek yürürlüğe girmiştir.³⁹

³⁸ TBMM ZC TD, D:4, c.25, İçtima: 4, İnikat: 18, s.195-197.

Abidin Özmen ayrıca 26-11-1934 tarihinde kabul edilen Orta Tahsil Mekteplerinde Yardımcı Muallim çalıştırılması hakkındaki kanunla ilgili de Meclis oturumlarında görüşlerini bildirerek, kanunun onaylanmasını kabul ettirmiştir.⁴⁰

V. Dönemde de Aydın'dan milletvekili seçilen Abidin Özmen'in Maarif vekilliği sırasında yaptığı önemli çalışmalardan birisi de 2750 ve 2777 sayılı kanunları Meclis'ten çıkartıp Mülkiye Mektebi'nin Siyasal Bilgiler Okulu'na (SBO) dönüştürülerek Ankara'da yeniden öğretime devam etmesini sağlaması olmuştur.

5 Haziran 1935 tarihli Ankara'da yaptırılacak Mülkiye Mektebi binası hakkındaki 2750 sayılı kanun ile ilgili görüşlerini Meclis'e sunmuş ve kanunla ilgili olumlu yönde oy kullanmıştır. Görüşmeler sonunda kanun, 30-5-1935 tarihinde Resmi Gazete'de kabul edilmiştir. Kanuna göre;

“Madde 1 — Ankara'da yaptırılacak Mülkiye Mektebi inşaat ve tesisatı için bedeli 1935 ve 1936 yılları Maarif Bütçelerine konacak tahsisattan ödenmek ve bu yıllara şamil olmak üzere 400.000 liraya kadar taahhüt icrasına Maarif Vekili mezundur.

Madde 2 — Bu kanun neşri tarihinden muteberdir.

Madde 3 — Bu kanunun hükmünü icraya Maliye ve Maarif Vekilleri memurdur.

Muvakkat Madde — Birinci maddede yazılı müstahdemlerin Mayıs 1935 ücretleri Askerî fabrikalar bütçesinden verilir.”⁴¹

Projesi daha önce yaptırılan binanın inşası yıl içinde Ankara'da Cebeci Topraktepe'de başlamıştır. Mimarı; Avusturya kökenli İsviçreli mimar, kent plancı ve eğitimci olan Ernst Arnold Egli'dir.⁴²

Abidin Özmen ayrıca 15 Haziran 1935 tarihli ve 2777 sayılı Mülkiye Mektebi'nin Siyasal Bilgiler Okulu'na dönüşmesi hakkındaki kanunun da Meclis'ten geçmesini sağlamıştır. Resmi Gazete'de kabul edilerek yürürlüğe giren bu kanuna göre;

“Madde 1 - Mülkiye Mektebi'nin adı Siyasal Bilgiler Okulu'na çevrilmiştir.

³⁹ **Resmi Gazete**, (24 Aralık 1934), S.2621.

⁴⁰ **Resmi Gazete**, (26 Aralık 1934), S.2634.

⁴¹ **TBMM ZC TD**, D:5 c.3, İçtima: F, İnikat: 32, s.348:363.

Kanuna verilen reylerin neticesi

Aza adedi: 399

Rey'e iştirak edenler: 232

Kabul edenler: 232

Reddedenler: 0

Müstenkifler: 0

Rey'e iştirak etmeyenler: 164

Münhaller: 3

⁴² M. Murat Baskıcı, “Mekteb-i Mülkiye'den Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne 150 Yılın Kronolojisi”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, 5/1-4 (Ankara 1950), s.348.

Madde 2 – Siyasal Bilgiler Okulu'nun parasız yatılı talebe kadrosu 420'yi geçemez.”

Okula alınacak yatılı talebenin dörtte üçünün Maliye Bakanlığı emrinde, geri kalanının ise hükümetçe gösterilen yerlerde ve okulda geçirdikleri sürenin iki misli süre ile çalışmaları zorunlu tutuluyordu. Kanunun neşrinden sonra okula yılda ortalama olarak 120-140 talebe alınması söz konusu olmuştur. Önceden her yıl 40 öğrenci alınıyordu. Okulun eğitim süresi dört yıla çıkarılmıştır. Okula 8 profesör, 18 öğretmen kadrosu tahsis edilmiştir.⁴³

Ayrıca 20-5-1935 tarihindeki Meclis oturumunda Abidin Özmen, Maarif Vekâleti'nin Merkez Teşkilatı ve Vazifeleri hakkındaki kanunla ilgili olarak görüşlerini bildirmiş ve kanun ile ilgili olumlu oy kullanmıştır. Bu kanun hakkında Başvekil İsmet İnönü, Türkiye Büyük Millet Meclisi Yüksek Reisliğine teklif göndermiştir. Kültür Bakanlığı nezdinde merkez örgütlerine dört daire daha katılmasını amaç tutan 2287 numaralı kanun taslağı hakkında görüşülmüştür.⁴⁴

2287 sayılı kanunun birinci maddesine göre; Maarif Bakanlığı merkez örgütleri şu şekilde düzenlenmiştir: Asbakanlık, Kültür Danıştı, Ulusal Talim ve Terbiye Dairesi, Teftiş Kurulu, Yüksekokullar Genel Müdürlüğü, Ortaokullar Genel Müdürlüğü, İlkokullar Genel Müdürlüğü, Mesleki ve Teknik Okullar Genel Müdürlüğü, Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü, Özel Okullar Müdürlüğü, Basım ve Yayım Müdürlüğü, Müzeler Müdürlüğü, Kütüphaneler Müdürlüğü, Özel Kalem Müdürlüğü, Yapı İşleri Dairesi, Levazım Müdürlüğü ve Evrak Müdürlüğü olmak üzere sınıflandırılmıştı.⁴⁵

⁴³ M. Baskıcı, “Mekteb-i Mülkiye'den Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne 150 Yılım Kronolojisi”, s.349.

⁴⁴ Başvekil İsmet İnönü'nün Türkiye Büyük Millet Meclisi Yüksek Reisliğine gönderdiği teklif ile ilgili bkz. EK-5.

⁴⁵ TBMM ZC, D: 5, c.3, İçtima: F, İnikat: 26, s.152-154.

II. BÖLÜM

ABİDİN ÖZMEN VE UMUMİ MÜFETTİŞLİK GÖREVLERİ

I-BİRİNCİ UMUMİ MÜFETTİŞLİK VE ABİDİN ÖZMEN

A-Birinci Umumi Müfettişlik Teşkilatı'nın Kurulmasından Önce Bölgede Çıkan İsyenlar ve Etkileri

Türkiye Cumhuriyeti, kurulmasından sonra da Milli Mücadele döneminde olduğu gibi Kürtçülük tehdidi ile karşı karşıya kalmıştır. Bu bölücü tehdit, batılı devletlerin desteği ile Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde halkı Cumhuriyete karşı kışkırtmıştır. Bu kışkırtmalar bazen dinsel nitelikler taşımış, bazen de etnik nitelik göstermiştir. 1924 Nasturi İsyani ile başlayan süreç, Musul Sorunu'nun gündeme geldiği dönemde de devam etmiş, 1925 yılında meydana gelen Şeyh Said İsyaniyla bölgede güven ortamı bozulmuştur. Yine 1927 yılında İngiliz ve Ermenilerin Kürtlerle işbirliği yapması sonucu Hoybun Cemiyeti kurulmuş, bu Cemiyet de 1926-1930 yılları arasında ortaya çıkan Ağrı İsyenları'nda önemli bir rol oynamıştır.

İsyenların geneline bakıldığında, Cumhuriyet'in ilanından 1938'e kadar toplamda 17 tane Kürt ayaklanması görülmüştür. Yirmi binden fazla silahlı insanın katıldığı bu ayaklanmalar genellikle Ağrı, Tunceli, Bingöl, Diyarbakır, Siirt, Şırnak, Hakkâri ve çevrelerinde vuku bulmuştur.

12-28 Eylül 1924 tarihinde meydana gelen Nasturi İsyani'nin gelişme sürecine bakıldığında; özellikle Lozan Konferansı sırasında Musul bölgesinin Türkiye'ye katılıp katılmaması konusunda anlaşma olamayınca, Lozan Antlaşması'nın üçüncü maddesine göre Türk-İrak sınırının tayini işi sonraya bırakılmıştı.⁴⁶

İngilizler, Musul Sorunu'nun çözülmesinden önce Türkiye ve Rusya'ya karşı Kürtler, Ermeniler, Asuriler ve Keldanilerden oluşan bir hükümet kurma siyasetini izlediği gibi, bir yandan da Musul petrol bölgesini tamamen kendi kontrollerine geçirmek için Musul'un kuzeyinde Nasturilerin* yaşadığı bölgede bir tampon devletçik kurmaya çalışmaktaydılar.

Bunun için bir yandan Nasturileri Hakkâri'nin güney bölgelerine sürerken, diğer yandan da Bitlis, Garzan ve Erzurum bölgelerine kadar Kürt aşiretleri ve özellikle

⁴⁶ İsmail Soysal, **Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları (1920-1945)**, c.I, TTK Basımevi, Ankara 2000, s.95.

* Nasturiler, Süryani Papazlarından Nestoris tarafından kurulan Nastur Mezhebine bağlı Hristiyanlardı. Türkiye sınırları içerisinde Hakkâri bölgesinde yaşamaktaydılar. (Uğur Mumcu, **Kürt-İslam Ayaklanması (1919-1925)**, 25.basım, Umag Vakfı Yayınları, Ankara 1999, s.37.)

Bitlis'teki Kürt reisleri ve Erzurum dolaylarındaki muhalifler arasında Kürt bağımsızlığı fikrini yaymakta ve kuvvetlendirmektedirler.⁴⁷ Türk subaylarına kadar el atarak bu bölgelerden olan bazı subayları da kendi yanlarına çekmekte ve bu suretle de Türkleri Musul Sorunu'nda tamamen aciz bırakmak ve daha da ileri giderek Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğu kısımlarını ele geçirmeyi istemektedirler.

Türkiye ise 1924 yılı Haziran ayında aldığı bir kararla Musul'da aşiretlerden oluşacak özel teşkilatlarla karşı propaganda çalışmalarına başlamıştır. Nasturiler, ya ellerindeki silahları teslim edeceklerdi, ya karşı koyacaklardı veyahut da sınır dışına çıkacaklardı. İşte böyle bir dönemde Nasturilerin, 7 Ağustos 1924 tarihinde Çölemerik (Hakkâri)'den Çal'a gitmekte olan Hakkâri Valisi Halil Rıfat Bey'i esir etmeleriyle isyan hareketi başlamıştır.⁴⁸ Bu olay üzerine Türk Hükümeti, olayların bastırılması kararını almış ve görevi de; VII. Kolordu Komutanlığı'na vermiştir.⁴⁹ Harekâtın sonunda asilerin pek azı yakalanmış, çok kısmı güneye, Irak'a kaçmıştır.

İngilizlerin desteği ve propagandaları sonucunda başlatılan ve Musul petrolünü denetimde tutmayı amaçlayan bu ayaklanma ve bastırma harekâtı sonrasında kesin bir sonuca ulaşamamıştır. Türkiye, bu harekâtın ardından ne isyan çıkaran Nasturiler, ne de Musul Sorunu'nun çözümü konusunda etkili olabilecek bir başarı elde edememiştir.

Nitekim Nasturi Ayaklanması, Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra Doğu'da meydana gelen ilk ayaklanma olmuştur.⁵⁰

Umumi Müfettişliğin kurulmasından önce, bölgede etkisini gösteren bir diğer önemli isyan ise 13 Şubat – 31 Mayıs 1925 tarihinde meydana gelen Şeyh Said İsyanı olmuştur.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun ikinci yılında ve henüz Irak sınırının belirlenmediği bir dönemde çıkan Şeyh Said İsyanı, ortaya çıkışı kadar sonuçlarıyla da çok önemli olmuştur.⁵¹

1922 yılında, Erzurum'da Kürtlerin haklarını korumak ve ayrı bir devlet kurulmasını sağlamak amacıyla "Kürt İstiklal Cemiyeti"⁵² isimli bir parti kurulmuştu.

⁴⁷ Genelkurmay Belgelerinde Kürt İsyanları-3, Kaynak Yayınları, İstanbul 1992, s.66.

⁴⁸ Bu tarihte meydana gelen ayaklanmaya Hangediği Olayı denilmiştir. Burada başlayan çatışmada Hakkâri Valisinin esir edilmesinin yanı sıra Jandarma komutanı ile 3 er şehit olurken, 5 er de yaralanmıştır. Bölgedeki bazı aşiretlerin girişimi sonucunda Hakkâri Valisi ve beraberindekiler serbest bırakılmışlardır. (Reşat Hallı, **Türkiye Cumhuriyeti'nde Ayaklanmalar (1924-1938)**, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1972, s.28.)

⁴⁹ Harekât sırasında VII. Kolordu Komutanlığı görevinde **Cafer Tayyar (Eğilmez) Paşa** bulunmaktadır. (Cafer Tayyar Paşa'nın biyografisi için bkz. **TBMM Albümü**, c.1, (1920-1950), s.24.)

⁵⁰ Hıdır Göktaş, **Kürtler, İsyân-Tenkil**, Alan Yayıncılık, İstanbul 1991, s.52.

⁵¹ H. Göktaş, **Kürtler, İsyân-Tenkil**, s.53.

Bitlis, Darahini, Elaziz, Diyarbakır, Urfa ve Siirt'in yanı sıra birçok yerde örgütlenen Cemiyet, çalışmalarını daha geniş bir alana yaymak için uğraşmıştır. Bu cemiyete kısa bir süre sonra Şeyh Said'in de aralarında bulunduğu, Melkanlı Şeyh Abdullah, Palulu Şeyh Şerif gibi kişiler de katılmıştır.

Aslen Elazığ'ın Palu ilçesinden olan Şeyh Said, Nakşibendi Şeyhi olması sebebiyle bölgede nüfuz sahibi bir kişiydi.⁵³ Şeyh Said, köy köy, kasaba kasaba gezerek vaazlar vermekteydi. Bir yandan Şeyhliğini pekiştirirken, bir yandan da muhtemel bir ayaklanmanın hazırlıkları için propaganda yapmaktaydı. Şeyh Said bulunduğu yerde koyun sürülerine yetecek meraları bulamayınca, Erzurum'un Hınıs ilçesine yerleşmiş ve burada ders okutmaya başlamıştır. Bu arada kendisine tabi birkaç yüz atlı adamıyla bölgeyi dolaşmış ve çeşitli kimselerle temas kurmuştur. Ayaklanma sırasında da Şeyhliğinin merkezi olan Hınıs'ın Solhan köyünden kalkan Şeyh Said, Darahini'ye gelerek, Diyarbakır'a 30 km uzaklıktaki Piran'a ulaşmıştı. Piran'a gelen bir jandarma müfrezesi, Şeyh ile beraber olan bazı Kürtler hakkında "tutuklama müzekkeresi" olduğunu belirtmişti. Jandarma ile aralarında çıkan çatışmanın başlamasıyla isyan patlak vermiştir. İsyana, Şeyh Said'in nüfuzunun etkisi ve verdiği vaizler sonucunda hızla genişlemeye başlamıştır.⁵⁴

Şeyh Said'in İsyanı, bölgede hızla yayılıp, denetimi altındaki bölgeleri genişletirken kamuoyu olayı, ilk kez 16 Şubat 1925 tarihli Cumhuriyet gazetesinden öğrenmiştir: "*Şubatın on üçüncü günü Ergani'nin Piran köyündeki jandarma müfrezesi ile o civara gelen Şeyh Said ve avnesi arasında bir müsademe olmuş, telefon ve telgraf hatları tahrip edilmiştir. Yetişen kuvvetler üzerine Şeyh ve avnesi kaçmıştır. Mütecavizlerin şiddetle takibine devam edilmesi ve tenkili (yola getirilmesi) emrolunmuştur.*"⁵⁵

İsyanın kısa süre içinde yayılması üzerine Başvekâlet tarafından 23 Şubat 1925 tarihinde isyanın etkili olduğu Genç, Elazığ, Muş, Dersim, Diyarbakır, Mardin, Urfa, Hakkâri ve Erzurum Vilayetlerinde bir ay süreyle Örfi İdare'nin ilan edilmesi kararı alınmıştır. Fethi Bey (Okyar) Hükümeti, isyana karşı askeri tedbirlerin dışında, başka kanuni önlemler de almıştır. Bu önlem, Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nun tadilini öngören 556 sayılı kanun olmuştur. Bu kanunun birinci maddesine göre; "*Dini veya*

⁵² Suat Akgül, "Paris Konferansı'ndan Sevr'e Türkiye'nin Paylaşılması Meselesi", **Doğu ve Güneydoğu Anadolu Üzerine Araştırmalar III**, Boğaziçi İlmî Araştırmalar Serisi: 10 (Ankara 1992), s.91.

⁵³ Murat Küçükkuşurlu, **Türk Siyasi Tarihinde Erzurum (1923-1950)**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2012, s.455.

⁵⁴ H. Göktaş, **Kürtler, İsyana-Tenkil**, s.56.

⁵⁵ H. Göktaş, **Kürtler, İsyana-Tenkil**, s.57.

*mukaddesatı diniyeyi siyasi gayelere esas veya alet ittihaz maksadıyla cemiyetler teşkili memnudur. Bu kabil cemiyetleri teşkil edenler veya bu cemiyetlere dâhil olanlar, haini vatan addolunur. Dini veya mukaddesatı diniyeyi alet ittihaz ederek şekli devleti tebdil ve tağyir veya emniyeti devleti ihlal veya dini veya mukaddesatı diniyeyi alet ittihaz ederek her ne suretle olursa olsun ahali arasına fesat ve nifak ilkası için gerek münferiden ve gerek müçtemian kavli veya tahriri veyahut fiili bir şekilde veya nutuk iradı veyahut neşriyat icrası suretiyle harekette bulunanlar kezalik haini vatan addolunur.*⁵⁶

2 Mart 1925 tarihindeki Meclis toplantısında, Türkiye Cumhuriyeti Başvekili Fethi Bey, vekiller tarafından, ayaklanmanın bastırılması için alınan önlemlerin yetersiz olduğu konusunda yoğun eleştiriye maruz kalmıştır. Hakkındaki güvenin sarsıldığını düşünen Fethi Bey'in istifası üzerine, Reisi Cumhur Mustafa Kemal Paşa, Hükümet kurma görevini İsmet Paşa'ya vermiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın da desteğini alan İsmet Paşa Hükümeti, 3 Mart 1925 tarihinde kurulmuştur.⁵⁷ Yeni hükümetin teklifi ile isyanın bastırılması için 4 Mart 1925'te Takrir-i Sükûn Kanunu çıkarılmıştır.

İstiklal Mahkemelerinin kurulmasıyla birlikte, Şeyh Said İsyanı'na karşı askeri harekât devam etmiş ve isyanla ilişkisi olan birçok kişinin yargılanması da başlamıştır. Bu çerçevede halkı kin ve nefrete sevk ettikleri gerekçesiyle birçok kişi yargılanmış ve yine önemli bir kısmı hakkında sürgün kararı alınmıştır. Yönetim, bölgeye ilişkin bir takım tedbirler alma yoluna da gitmiştir. En önemli karar ise "Umumi Müfettişlik Teşkilatı"nın kurulması olmuştur.⁵⁸

Umumi Müfettişliklerin bölgede özellikle asayiş ve emniyet konusunda büyük çaba göstermelerine rağmen, bölgede yeni ayaklanmalar da çıkmıştır. Bunları kısaca incelediğimizde, 7-11 Ağustos 1925 tarihinde Siirt bölgesinde meydana gelen Raçkotan ve Raman Ayaklanması, özellikle bölgede devlet yanlısı olmayan aşiretler tarafından çıkarılmıştır. Aşiretler üzerine yapılan harekât, silah toplamak ve bölgedeki çapulculuğa son vermek maksadıyla yapılmıştır.⁵⁹ 41. Tümen Komutanlığı'nın yaptığı harekâtın sonunda asilerin çoğu yakalanmıştır.⁶⁰

Yine bu isyanların yanı sıra 1926'da Koçuşağı Aşiretinin ve onları destekleyen asilerin çıkardığı Koçuşağı Ayaklanması, ardından Bıçar Tenkil Harekâtı 7 Ekim - 17

⁵⁶ **TBMM Kanunlar Dergisi**, 3/556(26 Şubat 1925), s.67.

⁵⁷ Cemil Koçak, "Siyasi Tarih (1923-1950)", **Türkiye Tarihi**, c. IV, Cem Yayınları, İstanbul 2000, s.142.

⁵⁸ H. Göktaş, **Kürtler, İsyân-Tenkil**, s.81.

⁵⁹ R. Hallı, **Türkiye Cumhuriyeti'nde Ayaklanmalar**, s.145.

⁶⁰ İsmet Bozdağ, **Kürt İsyânları**, Truva Yayınları, İstanbul 2004, s.63-64.

Kasım 1927 tarihleri arasında meydana gelmiştir. Biçar Tenkil Harekâtının yapılması görevi, önce VII. Kolordu Komutanlığı'na, ardından da Elazığ ve havalisi Komutanı Albay Mustafa Muğlalı'ya⁶¹ verilmişti.⁶² Eşkiyanın temizlenmesi maksadıyla düzenlenen harekât sonunda asilerin çoğu yakalanmıştı. Yine 1930 yılında meydana gelen Zeylan Harekâtı, ilk kez “Kürt muhtariyeti” isteği ve “Ermeni Devleti” kurmak için ayaklananları ve çapulculuk yapan asileri bastırmak maksadıyla yapılmıştı.⁶³ Özellikle Van'ın Erciş ve Muradiye ilçeleri ile Ağrı'nın Patnos ve Diyadin ilçelerinde yoğun faaliyetlerin olduğu bölgede halkın da asilere destek vermesi üzerine isyan başlamıştı. İsyanın tamamen bastırılması için görevlendirilen IX. Tümen Komutanlığı'nın düzenlediği harekât sonunda asilerin çoğu yakalanırken, bazıları da İran'a kaçmıştı.⁶⁴

Nitekim bölgede asayiş önemli ölçüde ihlal eden talancı eşkiya çetelerine karşı Ocak 1928'den itibaren kurulan Umumi Müfettişlikler, uzun süre bunlarla mücadele etmek zorunda kalmışlardır.

Şeyh Said İsyanı, kendisinden sonra meydana gelen birçok isyana ön ayak olması açısından önemlidir. Özellikle 1926-1930 yıllarında meydana gelen Ağrı İsyanları, Şeyh Said İsyanından sonraki en geniş kapsamlı isyan olmuştur.⁶⁵ 16 Mayıs 1926'da başlayan isyan, dört yıl kısa aralıklarla sürmüştür. Bu ayaklanmanın temelinde, Kürt-Ermeni işbirliği ile oluşan ve Rus-İngiliz-Fransızların desteği ile kurulan Hoybun Cemiyeti'nin* rolü vardı. Hoybun Cemiyeti, Ağrı'daki isyana her türlü desteği göndermekteydi. Ağrı'ya silah ve cephanenin gönderilmesinin yanı sıra, ilkel de olsa bir matbaa makinası dahi temin edilmişti. Ayrıca örgütçülüğü ile bilinen İhsan Nuri* de

⁶¹ Albay Mustafa Muğlalı; (1882- 11 Aralık 1951 Türk Asker) Menemen Olayı sonrası kurulan Divan-ı Harp Mahkemesine başkanlık etmiştir. 1931-1939 yılları arasında da I. Ordu Komutanlığı görevinde de bulunmuştur. Soyadı Kanunu ile Muğlalı soyadını almıştır. (Alpay Kabacalı, **Tanzimat'tan 12 Mart'a Türkiye'de Siyasal Cinayetler**, Güner Yayınları, İstanbul 2007, s.324.)

⁶² R. Hallı, **Türkiye Cumhuriyeti'nde Ayaklanmalar**, s.231.

⁶³ İ. Bozdağ, **Kürt İsyanları**, s.87.

⁶⁴ R. Hallı, **Türkiye Cumhuriyeti'nde Ayaklanmalar**, s.287.

⁶⁵ Emin Karaca, **Ağrı Eteklerinde İsyan / Bir Kürt Ayaklanmasının Anatomisi**, 3. Baskı, Kara Kutu Yayınları, İstanbul 2003, s.19. Ayrıca konuyla ilgili makale için bkz. Mehmet Köçer, “Ağrı İsyanı (1926-1930)”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 14/2, (Elazığ 2004), s.379-388.

* Hoybun Cemiyeti, 1927 tarihinde kurulan bu cemiyet, 1939 yılına kadar varlığını sürdürmüştür. Cemiyete, Ermeniler adına Taşnak Cemiyeti Lideri Vanlı Vahan Papazyan (Goms) katılmıştır. Cemiyetin Tüzüğü için bakınız; M. Kalman, **Belge, Tanık ve Yaşayanlarıyla Ağrı Direnişi (1926-1930)**, Peri Yayınları, İstanbul 1997, s.39-40. Yine Hoybun Cemiyeti'nin faaliyetleriyle ilgili makale için bkz. Mehmet Köçer, “Hoybun Cemiyeti ve Doğu Anadolu'daki Faaliyetleri”, **Ortadoğu Araştırmaları Dergisi**, 1, (2003),s.77-86.

* İhsan Nuri Paşa, (1893 Bitlis-25 Mart 1976 Tahran). Hoybun Cemiyeti'nin liderlerinden olup Ağrı Dağı İsyanlarını yönetmiş, Kürt Osmanlı isyancı ve devlet adamıdır. (M. Kalman, **Belge, Tanık ve Yaşayanlarıyla Ağrı Direnişi (1926-1930)**, s.49.)

hareketin genel kumandanı olarak Cemiyet tarafından atanmıştı. Bunların yanı sıra Cemiyet, “Ağrı” ve “Gaziya Welat” isimlerinde gazeteler çıkararak, hareketin propagandasını yapmaya başlamış, “Ağrı Ateş Yağdırıyor” başlıklı bir bülten çıkartarak da ayaklanmanın amaçlarını anlatmıştı.⁶⁶

1937-1938 yıllarında Umumi Müfettişlik bölgesinde meydana gelen bir diğer önemli ayaklanma ise Dersim İsyanı olmuştu. Dersim İsyanı, Kürtlerin ilk kez islami sebeplerden ziyade Kürtçülük fikirleri öne çıkararak yaptıkları ayaklanmalardandı.⁶⁷

Dersim coğrafyası denilen yer, bugünkü Tunceli Vilayeti’ni kapsayan alandır. Dersim’in Kürtler için taşıdığı önem; yüzyıllar boyunca bu bölgenin korunabilmesinde, isyanlara kaynaklık etmesinde, stratejik uygulamalara elverişli bir arazi yapısına sahip olmasında yatmaktadır. Tüm bu özellikleriyle Dersim, Kürtler için “asla vazgeçilmeyecek bir kale” olmuştur. Bu kadar önemli konumda olan Dersim, genç Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucuları için de aynı derecede önemlidir.

Tarihe Dersim İsyanı olarak geçen ayaklanma, bölgede yaşayan aşiretlerle merkezi hükümet arasında yaşanan anlaşmazlık sonrası aşiret reisleri öncülüğünde harekete geçen Seyit Rıza’nın* çıkarmış olduğu ayaklanmadır.

Cumhuriyet döneminde Dersim’e yönelik bir harekâtın ilk hazırlıkları 1927 yılına kadar dayanmaktadır. Şeyh Said İsyanı ile birlikte ilan edilen sıkıyönetimin

⁶⁶ Ağrı’da isyan hazırlığı yapan Kürtlerle, askeri birliklerin ilk karşılaşmaları, 16-17 Mayıs 1926 tarihine rastlamaktadır. Birinci Ağrı Ayaklanması olarak bilinen bu isyanda III. Ordu Müfettişliği, bölgedeki isyan hareketini sonuçlandırmak için bir tedip harekâtı planlayarak, bunu 13 Haziran 1926 tarihinde Genelkurmay Başkanlığı’na sunmuştur. Bu plan çerçevesinde askeri birliklerin harekete geçmesine rağmen, beklenen karşılaşma ve çarpışma gerçekleşmemiştir. Bu durum, isyancıların harekâtı önceden haber aldıkları ve İran’a geçtikleri şeklinde yorumlandığı ifade edilmektedir. (H. Göktaş, **Kürtler, İsyan-Tenkil**, s.94.)

İkinci Ağrı Ayaklanması da 13-18 Eylül 1927 tarihinde meydana gelmiş, harekât sonunda; arazinin arızalı ve susuz oluşu, üç gün süren muharebe ve on günlük bir yürüyüşün doğurduğu yorgunluk, ek olarak 29. Alay müfrezesinin gafleti yüzünden uğradığı baskın felaketi sebeplerinden ötürü istenilen neticenin alınamadığı belirtilmektedir. (R. Hallı, **Türkiye Cumhuriyeti’nde Ayaklanmalar**, s.226.)

Üçüncü Ağrı Ayaklanması ise 7-14 Eylül 1930 tarihleri arasında meydana gelmiştir. Ağrı ilinin “Bağımsız Kürdistan’ın bir vilayeti” olarak ilan edilmesi gelişmesi üzerine, Bakanlar Kurulu, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa’nın başkanlığında 28 Aralık 1929 tarihinde bir toplantı düzenlemiş, Genelkurmay Başkanlığı’nın da katıldığı bu toplantıda, 1930 yılında Ağrı’da bir tenkil harekâtına başlanması kararlaştırıldığı ve isyanın bastırılması görevinin IX. Kolordu Komutanlığı’na verildiği ifade edilmişti. (E. Karaca, **Ağrı Eteklerinde İsyân**, s.105.)

Salih Paşa komutasındaki askeri birliklerin isyancılara karşı bir başarı elde edememesi üzerine, Türk Hükümeti ile İran Hükümeti arasında yapılan “sınır düzeltmesi” ile Küçük Ağrı, Türkiye sınırları içine alınmış ve böylece isyancıların kaçış yolu kapanmıştı. Açlık tehlikesiyle karşı karşıya kalan isyancıların bazılarının İran’a kaçması ve bazılarının da yakalanması üzerine isyan hareketi dağılmıştı. (**Genelkurmay Belgelerinde Kürt İsyânları-3**, s.83.)

⁶⁷ İ. Bozdağ, **Kürt İsyânları**, s.97.

* Seyit Rıza, (1863 Tunceli – 1937 Elazığ) Dersim İsyanı’nın liderlerindedir. (Seyit Rıza ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Rıza Zelyut, **Dersim İsyânları ve Seyit Rıza Gerçeği**, Kripto Yayınları, 7. Baskı, Ankara 2010, s.250.)

kaldırılmasından doğan boşluğu doldurmak için kurulan “Genel Müfettişlik Teşkilatı”nın çalışma alanı içinde, Dersim harekâtına yönelik hazırlıklar da olmuştur.

İsyanın çıkış sebepleri arasında aşiret reislerinin vergi vermeyi reddetmesi ve asker göndermeyi istememesi gibi nedenler gösterilebilir. Bölgede olası isyan hazırlığı ve Türkiye'nin doğusunun kontrol altına alınması için birçok raporun hazırlandığı bilinmektedir. Özellikle Mülkiye Müfettişi Hamdi Bey'in 2 Şubat 1926 tarihli raporunda: “*Dersim gittikçe Kürtleşiyor, tehlike büyüyor. Dersim, Cumhuriyet Hükümeti için bir çıbandır. Bu çıban üzerinde kati bir ameliye ihtimalatı elimiye önlemek, selameti memleket namına farzı ayındır*”⁶⁸ şeklindeki ifade, devletin bölgeye ve isyan hazırlıklarına bakış açısını göstermesi bakımından oldukça önemlidir.

1935 yılında ise Dersim'in vilayet teşkiline alınması için bir kanun hazırlanmıştır. Dersim isminin “Tunceli” olarak değiştirildiği bu kanun, Meclisin 25 Aralık 1935 günkü oturumunda görüşülmüştür. Kabul edilen bu kanundan sonra Tunceli Valiliği'ne de Korkomutan rütbesinde General Hüseyin Abdullah Alpdoğan atanmıştır.⁶⁹

Umumi Müfettişlik Teşkilatı'nın kurulup faaliyete geçmesine rağmen, bölgede isyanlar devam etmiş, ancak devletin almış olduğu tedbirler neticesinde isyanlar bastırılmıştır. Bölgenin güvenlik, eğitim, sağlık, ulaşım ve konut gibi sosyal sorunları çözmeye çalışan merkezi yönetim ve yerel bürokrasinin bölge kalkınmasına öncelik vermesine rağmen, 1930'dan sonraki yıllarda bölgede Müfettişleri uğraştıran güvenlik, siyasi Kürtçülük ve kaçakçılık sorunları hep birinci planda kalmıştır.

B-İsyanlara Karşı Alınan Önlemler ve Yeni Politikalar

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, Kürt ayaklanmalarına karşı birtakım önlemler almış ve 1927-1934 yılları arasında çeşitli kanunlar çıkarmıştır.

Şeyh Said Hadisesi devam ederken ilan edilen Takrir-i Sükûn Kanunu ile birlikte İstiklal Mahkemelerinin kurulması, Şark Islahat Planı'nın hazırlanması ve 1927 yılında Umumi Müfettişliklerin kurularak bölgede ciddi denetimin sağlanması ve bunların yanı sıra dönem dönem çıkarılan çeşitli iskân kanunları ve göç uygulamaları Kürt isyanlarını

⁶⁸ Serap Yeşiltuna, **Resmi Kanun, Kararname, Rapor ve Tutanaklarla Atatürk ve Kürtler**, İleri Yayınları, İstanbul 2007, s.513.

⁶⁹ Alpdoğan, aynı zamanda Dördüncü Genel Müfettişlik görevinde de bulunmuştur. (TBMM Albümü, c.1, (1920-1950), s.381. Ayrıca Alpdoğan'ın Raporu için bkz. S. Yeşiltuna, **Atatürk ve Kürtler**, s.217-231.)

önlemek ve devlet otoritesini sağlamlaştırmak için alınan geniş kapsamlı önlemler olmuştur.⁷⁰

Takrir-i Sükûn Kanunu'nun çıkarılması ve İstiklal Mahkemelerinin yeniden kurulması, ayaklanmalara katılanları cezalandırmıştır. Şark Islahat Planı, özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde sosyal yapıyı yeniden inşa etmeye yönelik bir Türkleştirme programı olmuş ve bundan sonraki uygulamaların ön hazırlığı niteliğini taşımıştır.

Sadece Doğu bölgelerinde değil, tüm yurt genelinde çıkarılan kanunların uygulamasını sağlayan ve sorumlu oldukları bölgelerde en yetkili idari amir sıfatıyla çalışan Umumi Müfettişler, hem güvenliğin sağlanmasında, hem de bölgede devlet otoritesinin sağlamlaştırılmasında önemli bir rol üstlenmişlerdir.⁷¹

C-Birinci Umumi Müfettişlik Teşkilatı'nın Kuruluş Sebepleri

Birinci Umumi Müfettişlik Teşkilatının kuruluş sebeplerine geçmeden önce Umumi Müfettişliğin yapılanma sürecine bakmak gerekir. Umumi Müfettişlik, II. Abdülhamid devrinden başlayıp 1952 yılına kadar zaman ve şartlara göre; “Umumi Valilik”, “Eyalet Valiliği”, “Genel Valilik”, Fevkalade Valilik”, “Hidivlik”, “Bölge Valiliği”, Süper Valilik”, “İnspektörlük”, “Genel Müfettişlik” gibi farklı şekillerde isimlendirilmiştir.⁷²

Anayasal süreç olarak Umumi Müfettişliğin kuruluş tarihi oldukça önemlidir. Nitekim Türk anayasa tarihinin en kısa ve yumuşak anayasası olarak değerlendirilen 20 Ocak 1921 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, Halkçılık ilkesiyle bütünleşen taşra yönetimi ve yerinden yönetim üzerine yoğunlaşmıştır.⁷³

1921 Anayasası, 23 madde ve 1 ek maddeden oluşmaktadır. Yasama ve yürütmeyi düzenleyen, Büyük Millet Meclisi'nin oluşumunu, yetkilerini belirleyen ilk 9 madde dışındakiler, vilayet, kaza ve nahiye yönetimleri ile Umumi Müfettişlere ilişkindir. Ekonomik ve sosyal ilişkiler bakımından birleştirilen iller birer Umumi Müfettişliğe bağlanmıştır. Ek maddede ise ilk TBMM'nin ulusal amaca ulaşincaya kadar çalışmalarını sürdüreceği belirtilmiştir.⁷⁴

⁷⁰ Serap Yeşiltuna, **1934 İskân Kanunu ve Türk Basımındaki Yansımaları** (YLT), İstanbul Üniversitesi AİİTE, İstanbul 2006, s.34.

⁷¹ S. Yeşiltuna, **1934 İskân Kanunu**, s.35.

⁷² Hüseyin Koca, “Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Dönemi Umumi Müfettişlikler (Genel Valilikler, 1927-1947)”, **Türkler Ansiklopedisi**, c.17, Ankara 2002, s.357.

⁷³ Bülent Tanör, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, İstanbul 1999, s.263.

⁷⁴ Suna Kili, **Türk Anayasaları**, Tekin Yayınevi, Ankara 1982, s.38.

1921 Anayasası'nın "Umumi Müfettişlik" başlığını taşıyan son bölümünde vilayetler, ekonomik ve sosyal ilişkileri açısından birleştirilerek Umumi Müfettişlik kıtaları oluşturulmuştur. (madde 22). Bunların görevi; genel olarak asayişin sağlanması, bütün dairelerin, işlemlerinin denetlenmesi, vilayetlerin ortak işlerinde uyumun gerçekleştirilmesidir. Umumi Müfettiş, devletin genel görevleri ile yerel yönetimlere ait görevlerin yerine getirilişini ve alınan kararları sürekli denetlerler. (madde 23).

Bu son iki maddeye göre; Umumi Müfettişlik, merkezi idarenin taşra örgütünü tamamlayan bir makam ve mütakadır. Yalnız Umumi Müfettişlik, coğrafi değil, "ekonomik ve sosyal ilişkileri itibariyle" birleştirilen vilayetlerden oluşan kıtalardır.⁷⁵

1921 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'na göre; Müfettiş-i Umumiler, İcra Vekilleri Heyetince tayin edilirler ve bölgeleri dâhilinde bütün vekâletler adına teftiş yetkisine sahip en büyük memurlardır. Müfettiş-i Umumiler her üç ayda bir bölgelerinde yaptıkları işlere dair rapor hazırlayıp bu raporları vekâletlere sunarlar. Müfettiş-i Umumiler, bölgeleri dâhilinde emniyet ve asayişin sağlanmasından sorumludurlar. Gerektiğinde jandarma kuvvetlerinin dağıtım ve görevlendirilmesinde de yetki sahibidirler. Ayrıca Müfettiş-i Umumilerin emrinde top ve otomatik silahlarla teçhiz edilmiş, her biri yüz kişilik beş bölükten oluşan atlı bir jandarma alayı bulunur. Valiler, emniyet ve asayiş hususlarında doğrudan doğruya bölgelerinde buldukları Umumi Müfettişlere bağlıdır.⁷⁶

1921 Anayasasından farklı olarak 1924 Anayasası, Umumi Müfettişlik teşkilatına yer vermemiştir. Cumhuriyeti ilan eden Anayasa değişikliği ile başlayan parlamenter sisteme doğru eğilim, 1924 Anayasası ile hız kazanmıştır.⁷⁷

Lozan Antlaşması ile bir çözüme kavuşturulamayan sorunların yanında ülkede ayrılıkçı isyanların baş göstermesi, özellikle Şeyh Said İsyanı'nın Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde taraftar bulması, buralarda yaşanan asayişsizlik ve otoritesizlik bu bölgede vilayetler arasında işbirliği lüzumunun gerekliliğini ortaya koymuştur.

Kazım Karabekir Paşa, Umumi Müfettişlik müessesinin derhal kurulmasını istemekteydi. Bu kurumun özellikle Doğu Anadolu bölgesinde tesis edilmesi gerektiğini, gerek Milli Savunma Bakanlığı gerekse Genelkurmay Başkanlığına yazılı olarak bildirmesine rağmen konu Mecliste ele alınmamıştı.⁷⁸

⁷⁵ S. Kili, **Türk Anayasaları**, s.39.

⁷⁶ Serap Taş, **Umumi Müfettişlikler**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir 1997, s.40.

⁷⁷ Ahmet Mumcu, "1924 Anayasası", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, II/5 (Ankara 1986), s.393.

⁷⁸ Kazım Karabekir, **Paşaların Kavgası**, İstanbul 1995, s.243.

Şubat 1925 – Kasım 1927 tarihleri arasında doğuda bazı illerde uygulanan sıkıyönetime rağmen bölgede emniyet ve asayiş bir türlü istenilen düzeye gelmemiştir. Zamanın şartlarını oldukça iyi değerlendiren Abidin Özmen süreci şöyle yorumlamaktadır:

*“Cumhuriyet Hükümeti, yolsuzluk ve uzaklıkları dolayısıyla henüz bir birlik ve memleketin diğer aksamıyla tam bir idari, içtimai ahenkle yürütülmesinde zorluk çekilen Güneydoğu illerinde hükümetin yakından görüp işitecek gözü ve kulağı olarak içine aldığı illerde bir kül halinde olan emniyet ve asayişin korunması ve müşterek sistemli bir idare ve kalkınma temini gayesiyle o bölgede bir Umumi Müfettişlik kurulmasını düşünmüştür.”*⁷⁹

Bu gibi gelişmeler üzerine Hükümet, bazı idari düzenlemeler yapmak üzere çalışmalar başlatmıştır. Umumi Müfettişler hakkında kanun tasarısı Bakanlar Kurulunca 30 Ocak 1927 tarihinde görüşülmek üzere Başvekâlet’e, 12 Şubat 1927’de de Meclis’e sunulmuştur. Kanunun görüşülmesi sırasında Umumi Müfettişliğin kuruluş sebepleri şöyle açıklanmıştır:

*“Elyevm mevcut altmış üç vilayetimiz umumi bir nazarla tetkik edildiği takdirde bu vilayetlerin iktisadi, içtimai ve coğrafi nokta-i nazardan yekdiğeriyle alakadar bir takım menatika münkasım olduğu ve bu muntikaları teşkil eden Vilayetler arasında umumi ve müşterek bir takım menfaatlerin mevcut olduğu tezahür eder. İşte işbu müşterek menfaat ve ihtiyaçları mahallerinde şamil bir nazarla tetkik ile bunların temin ve tanzimi hususunda nazım olmak ve aynı zamanda vilayati da sıkı bir teftiş ve murakabe altında bulundurarak ihtiyacatı idariyenin lüzum gösterdiği hususatı icra etmek üzere Müfettişi Umumilik Teşkilatının icrasına lüzum ve zaruret hâsıl olmuş ve layiha-ı kanuniye takdim kılınmıştır.”*⁸⁰

Dâhiliye Vekâleti, Umumi Müfettişlik’in doğudaki ekonomi ve sosyal ihtiyaçların giderilmesi için vilayetler arasındaki bağlantının sağlanması ve devlet otoritesinin hissettirilmesi amacıyla kurulduğunu belirtmektedir. Nitekim kanun tasarısının mecliste görüşülmesine 25 Haziran 1927 tarihinde başlanabilmiştir.⁸¹

⁷⁹ Abidin Özmen, “Genel Müfettişlikler Hakkında Bir Düşünce”, **Türk İdare Dergisi**, 184, (Ocak-Şubat 194), s.239.

⁸⁰ **TBMM ZC**, D: II, İçtima: IV, c.33, s.682-683.

⁸¹ **TBMM ZC**, D II, İçtima: IV, İnikat: 82, c.33, s.684-687.

Umumi Müfettişlik Teşkilatı Hakkındaki Kanunun Neticesi (Kanun kabul edilmiştir.)

Aza adedi: 287

Rey’e iştirak edenler: 198

Kabul edenler: 194

Reddedenler: 1

25 Haziran 1927 tarihinde kabul edilen 1164 numaralı Umumi Müfettişlik Teşkiline Dair Kanun⁸², Resmi Gazete’de ilan edilerek yürürlüğe girmiştir.⁸³ Genel Müfettişliklerin kurulmasının temel amacı; Kanunun birinci ve üçüncü maddelerinde açıkça belirtilmiştir. Sorunları birbirine benzeyen vilayetlerde fikir, düşünce, idare ve işbirliğini tesis etmek; emniyet, asayiş ve idare amirleri arasında çalışma birliğini sağlamak teşkilatın başlıca amaçları olmuştur.

Kanun; özellikle, 23 Ekim 1927’de Doğu-Güneydoğu Anadolu bölgesindeki sıkıyönetim süresinin bitmesi üzerine doğan “otorite boşluğunu” gidermeyi amaçlamaktaydı. Kürt sorunu ve Kürt ayaklanmaları, Doğu illerinin temel sorunlarından biri olduğu için, Umumi Müfettişler, özellikle bu konuda işbirliğine gitmek, asayişi sağlamak için göreve başlamıştır.

Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinin büyük bir kısmını içine alan Birinci Umumi Müfettişlik bölgesi, 1934 İskân Kanunu⁸⁴ ile yakından ilgilidir. Kanunun 47. Maddesi ile belirtilen sorumluluk ve yetki, Umumi Müfettişlere devredilmiştir.⁸⁵

Müstenkifler: 3

Rey’e iştirak etmeyenler: 88

Mühaller: 1

⁸²Umumi Müfettişlik Teşkiline Dair Kanun (25 Haziran 1927)

Madde 1

Müteaddit Vilayetleri alakadar eden ve bu vilayetlerin müşterek faaliyetiyle izalesi kabil olan ihtiyacat zuhurunda, o vilayetler üzerinde mevaddi atiyede muharrer salahiyetleri haiz Umumi Müfettişlikler teşkiline ve ihtiyacatın zail olmasıyla, bu Müfettişliklerin ilgasına hükümet mezundur. Umumi Müfettişlikler İcra Vekilleri Heyeti kararıyla tayin olunur ve memuriyetlerine de aynı suretle nihayet verilir.

Madde 2

Umumi Müfettişlik kadroları, bütçelerle tayin olunur. Ancak sene-i maliye zarfında teşkiline lüzum görülecek Umumi Müfettişlik kadroları, Dâhiliye Vekâletince bittanzim, İcra Vekilleri Heyeti kararıyla tatbik ve ertesi sene Meclisi Ali’ye arz olunur.

Umumi Müfettişlikler emrine, hükümetçe tensip edilecek Vekâletlerden, lüzumu kadar müşavir vesaire de ayrıca tahsis olunabilir.

Madde 3

Umumi Müfettişler, Dâhiliye Vekaleti’ne merbut olup mntıkaları dâhilinde asayiş ve inzibatın teminine nezaret ve kavanin ve nizamatın tamamı tatbik ve icrasını mütemadiyen takip ve murakabe ve Vekâletlerin kanunen haiz oldukları salahiyetlerden, İcra Vekilleri Heyeti’nce kendilerine tevdiine karar verilenleri istimal ederler.

Muvakkat Madde

1927 senesi zarfında Umumi Müfettişlikler teşkiline lüzum görüldüğü takdirde, bu teşkilatın icap ettireceği maaşat ve masarif için, masarifi gayri melhuza tertibinden, azami 80.000 liranın Dâhiliye Vekâleti bütçesinde küşat edilecek bir faslı, mahsusa naklen sarfına hükümet mezundur.

Madde 4

Bu kanun neşri tarihinden muteberdir.

Madde 5

Bu kanunun ahkâmını icraya İcra Vekilleri Heyeti memurdur. (TBMM ZC, c.33, D: 2, İ:4, s.684-685.)

⁸³ Resmi Gazete, (16.07.1927), S. 634.

⁸⁴ TBMM ZC, D: 4, İ: 68, c.23, s.140:160

İskân Kanunu’na verilen reylerin neticesi (Kanun kabul edilmiştir.)

Aza Adedi: 317

1-Birinci Umumi Müfettişlik Teşkilatı'nın Görev ve Yetkileri

Umumi Müfettişlikler; merkezi hükümetin taşradaki en yetkili temsilcisi olarak kurulmuş, görev ve yetkileri de bu doğrultuda belirlenmiştir. Nitekim “Umumi Müfettişlik Teşkiline Dair Kanun”a göre; Dâhiliye Vekaleti’ne bağlı olan Umumi Müfettişler, görev bölgeleri dâhilinde “asayiş ve inzibatın teminine nezaret ve kavanin ve nizamatin tamamii tatbik ve icrasını mütemadiyen takip ve murakabe” edeceklerdir.⁸⁶ Bu görevi yerine getirebilmek için de Vekâletlere ait yetkilerden bir kısmı Umumi Müfettişlere devredilebilecek ve Umumi Müfettişler, bu yetkiler çerçevesinde görev yapacaklardır.⁸⁷

Umumi Müfettişlik Teşkiline Dair Kanun’un yayınlanarak yürürlüğe girmesinden sonra, 27 Kasım 1927 tarihinde de Umumi Müfettişlerin görev ve yetkilerinin belirlendiği, 5858 sayılı talimatname yayınlanmıştır.⁸⁸

Umumi Müfettişlerin görevleri, talimatnamede ayrıntılı bir şekilde açıklanıyordu. Buna göre Umumi Müfettişler;

- a. Asayiş ve inzibatın teminine nezaret etmek.
- b. Kanun ve nizamnamelerin tamamıyla tatbik ve icrasını devamlı olarak takip etmek ve denetlemek.
- c. Hâkimlere dair şikâyeti gerektiren bir durum olduğunda, ilgili kanunların uygulanması için doğrudan Adalet Vekâleti’ne müracaat etmek, davaların gecikme sebeplerini savcılıklardan sormak ve durumu Adliye Vekâleti’ne bildirmek.
- d. Bölgesi dâhilindeki halkın şahsi ve tasarrufi haklarını korumak.
- e. Halkın iskân edilmesi ve rahat yaşaması ve köylülerin, çiftçilerin arazi sahibi olması için gerekli çalışmaları yapmak.

Rey’e iştirak edenler: 177

Kabul edenler: 177

Reddedenler: 0

Müstenkifler: 0

Rey’e iştirak etmeyenler: 140

Mühaller: 0

⁸⁵ **Madde 47**

“ Umumi Müfettişlik Teşkilatı olan mıntikalarda Umumi Müfettişler, muhacirlerin, mültecilerin, nakil olunanların ve göçebelerin muayyen müddetlerde iskân ettirilip müstahsil hale gelmelerinden birinci derecede mesuldürler. “ (S. Yeşiltuna, **1934 İskân Kanunu**, s.49)

⁸⁶ C. Koçak, **Umumi Müfettişlikler**, s.72.

⁸⁷ Erdal Aydoğan, “Umumi Müfettişlik Raporlarında Kürtler ve Asayiş Meselesi (1927-1952)”, **Tarihte Türkler ve Kürtler Sempozyumu Bildiriler**, TTK, Ankara 2014, s. 301.

⁸⁸ **Düstur**, III. Tertip, c.9, İstanbul 1931, s.19.

f. Emniyet ve asayiş noktasından, mahzurlu gördüğü herhangi bir dava hakkında kanun gereğince nakil muamelesini gerçekleştirmek için Adliye Vekaleti'ne müracaatta bulunmak.

g. Bölgesinin ekonomik, sağlık, sosyal, kültürel, medeni gereksinimlerinin süratle karşılanması ve bölgenin kalkındırılması için gereken tedbirleri almak ve bunların uygulanmasını denetlemek.

h. Bölgesi dahilindeki valilerle tüm memurların amiri, umumi ve mahalli hükümet işlerinin yetkilisi sıfatıyla, memurun kanunu hükümleri çerçevesinde hizmet ve memuriyetlerinde asayişçe mahzurlu gördüğü valilerle memurların işten ellerini çekirmek.

1. Bölgesi dahilindeki tüm müfettişleri ve maarif müdürlerini, valiler, müdürler ve diğer memurlar gibi göstereceği istikametler dahilinde görev ve faaliyete sevk etmek ile yükümlü ve yetkili olmuşlardır.⁸⁹

Umumi Müfettişlik iç idare ile ilgili bir teşkilat olarak kurulduğundan, dış işlere ait konularda yetkili kılınmamıştır.⁹⁰

Umumi Müfettişlerin mülki idare üzerindeki bu görev ve yetkilerinin yanı sıra askeriye ve emniyet teşkilatı üzerinde de geniş yetkileri vardı.⁹¹ Nitekim Umumi Müfettiş; muntıkası dâhilindeki polis, jandarma ve askeri kıtaları, icra kuvveti olarak istihdam edebilecekti. Ayrıca mevcut kuvvetlerin yetersizliğini görürse, en yakın mahallerden lüzumu kadar jandarma ve asker kıtaatı celbini, Dâhiliye Vekâleti aracılığıyla isteyebilecekti.⁹² Bu yetkilerin yanında Umumi Müfettiş, kamu emniyetini ihlal veya tehdit eden bir durum karşısında gerekli görürse, Dâhiliye Vekâletinden sıkıyönetim ilanı da talep edebilecekti.

Umumi Müfettişler, genel idarede amirlik ve teftiş hakkına sahip oldukları gibi yerel idarelerde de “nezaret ve murakabe” yetkisine sahiplerdi. Nitekim valiler, Vilayet Genel Meclislerinin kararlarını onaylamadan ve uygulamadan önce, Umumi Müfettişin onayını almak zorundaydı.⁹³

⁸⁹ **Düstur**, III. Tertip, c.9, s.22.

⁹⁰ E. Aydoğan, “Umumi Müfettişlik Raporlarında Kürtler ve Asayiş Meselesi (1927-1952)”, s.302.

⁹¹ A. Özmen, “Genel Müfettişlikler Hakkında Bir Düşünce”, s.239-240.

⁹² S. Yeşiltuna, **Atatürk ve Kürtler**, s.163-165.

⁹³ C. Koçak, **Umumi Müfettişlikler**, s.74-80.

Umumi Mufettişlerin bir diğer görevi de bölgesi dâhilindeki vilayetlerin ortak işlerini koordine etmektir. Bu nedenle Mufettişlere bu konuda bir takım yetkiler verilmişti.⁹⁴

1945 yılında Umumi Mufettişlerin görev ve yetkilerini düzenleyen yeni bir talimatname çıkarılmış ve yetkileri belirli alanlarda ve oranlarda genişletilmiştir.⁹⁵ Bakanlar Kurulu kararıyla tatbik mevkiine konan 28-2-1945 gün ve 3-2222 sayılı talimatname ile Umumi Mufettişliklere verilen görev ve yetkiler, eski talimata göre oldukça geniştir.⁹⁶

Bu yeni talimatnameye göre; Umumi Mufettişlere, bölgelerindeki valilere, yargıçlara, bakanlık mufettişleri hariç merkezden tayin edilmiş tüm memurlara; takdirname, ihtar ve tevbih cezası verme yetkisi verildiği gibi, gerekli durumlarda herhangi bir memurun mensup olduğu Vekâlet veya Genel Müdürlük emrine alınmasını ilgili makamlara teklif etme hakkı da tanınmıştır. Ayrıca bu yeni talimatnameyle de valiler ve bölgelerindeki illerin idare şube başkanları hakkında gizli sicil raporları düzenlemek ve ilgili Bakanlıklara göndermek, görevde kalmalarını güvenlik açısından sakıncalı gördüğü valilerle memurlara işten el çektirmek yetkilerine de kavuşmuşlardır.

Umumi Mufettişlere; bölgelerine gönderilecek göçmenlerin ve halkın iskân ve terfihi ve köylülerin, çiftçilerin toprağa sahip olmaları konularında ilgili bakanlıklar ve valilikler nezdinde girişimlerde bulunmak, bu işlerin uygulanışını düzenlemek, konuyla ilgili valilere gerekli talimat ve emirleri vermek gibi yetkiler de verilmiştir.

Umumi Mufettişler silahlı veya silahsız ayaklanma veya yürürlükte bulunan kanun ve tüzüklerin uygulanmasına toplu bir halde karşı koyma veya kamu düzenini veya kişilerin mal ve can emniyetlerini tehdit eden olaylar gibi haller karşısında mevcut kolluk kuvvetleri yeterli gelmezse en yakın ordu veya kolordu komutanlıklarından kuvvet talep edebileceklerdi. Böyle hallerde Mufettiş, derhal Genelkurmay Başkanı, Dâhiliye ve Milli Müdafaa Vekâletlerine haber verecekti. Ayrıca Mufettişten emri alan komutan başka bir emir beklemeksizin Umumi Mufettişin yazılı isteklerini derhal yerine getirmekle yükümlü olmuştur.⁹⁷

Umumi Mufettişlik bölgelerindeki “gümrük muhafaza konuşları”, Umumi Mufettişin görüşü alındıktan sonra yapılacaktı. Ayrıca Umumi Mufettişler; bölgelerindeki kaçakçılığın önlenmesi, kıyı ve sınır güvenliğinin sağlanması için gerekli

⁹⁴ A. Özmen, “Genel Mufettişlikler Hakkında Bir Düşünce”, s.242.

⁹⁵ **Düstur**, III. Tertip, c. 26, s.215-220.

⁹⁶ A. Özmen, “Genel Mufettişlikler Hakkında Bir Düşünce”, s.248.

⁹⁷ Bilal N. Şimşir, **Kürtçülük II (1924-1999)**, Bilgi Yayınevi, İstanbul 2009, s.308-310.

gördüğü tedbirleri asker ve sivil gümrük teşkillerine bildirebileceklerdi. Asker ve sivil gümrük teşkilleri, aldıkları emri yapmakla sorumluydular.

1945 yılında kabul edilen bu yeni talimatnameyle, Umumi Müfettişlerin yetkileri, özellikle memurlar üzerindeki yetkileri, önemli oranda arttırıldı. Talimatname, Umumi Müfettişliklerin kaldırıldığı tarihe kadar yürürlükte kalmıştır.⁹⁸

2-Birinci Umumi Müfettişlik Teşkilatının Kadroları

1164 sayılı Umumi Müfettişlik Teşkiline Dair Yasada, Umumi Müfettişlik Teşkilatının kadroları kapsamlı olarak açıklanmamıştı. Yasaya göre, Umumi Müfettişlik Teşkilatı ve Umumi Müfettişler doğrudan Dâhiliye Vekâletine bağlıydı. Ancak Müfettişlerin atanması Dâhiliye Vekâleti tarafından değil, İcra Vekilleri Heyeti'nin kararıyla gerçekleşecek ve görevlerine yine İcra Vekilleri Heyeti kararıyla son verilecekti. Umumi Müfettişlik kadroları ise Dâhiliye Vekâletince düzenlendikten sonra İcra Vekilleri Heyeti kararıyla uygulamaya konulacak ve bu kadrolar ertesini yıl Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne arz olunacaktı. Ayrıca İcra Vekilleri Heyeti'nin uygun gördüğü Vekâletlerden, gerektiği kadar müşavir ve diğer memurlar da yine Umumi Müfettişlik Teşkilatına tahsis edilebilecekti.⁹⁹

27 Kasım 1927 tarihli talimatnameye göre; Teşkilatın kadroları ve bu kadrolara atama usulleri şöyle belirlenmiştir:¹⁰⁰

A. Umumi Müfettiş: Dâhiliye Vekâletinin önerisi ve İcra Vekilleri Heyeti kararıyla tayin olunur.

B. Baş Müşavir: Umumi Müfettişin onayı alınmak şartıyla Dâhiliye Vekâletinin teklifi ve İcra Vekilleri Heyetinin kararıyla atanır.

C. Müşavirler: Umumi Müfettişin onayı alınmak kaydıyla Başbakan ve görevinin niteliğine göre ait olduğu Bakanın ortak kararnamesi ile atanırlar.

D. Şube Müdürleri: Umumi Müfettişin teklifi ve Dâhiliye Vekâletinin onaylaması ile atanırlar.

E. Ordu Subayları: Umumi Müfettişin teklifi üzerine Müdafaa-i Milliye Vekâletince atanırlar.

F. Jandarma Subayları ve İnzibat Memurları: Umumi Müfettişin teklifi üzerine Dâhiliye Vekâletince atanırlar.

⁹⁸ A. Özmen, "Genel Müfettişlikler Hakkında Bir Düşünce", s.249.

⁹⁹ S. Yeşiltuna, **Atatürk ve Kürtler**, s.166-168.

¹⁰⁰ **Düster**, III. Tertip, c.9, s.20, Çağatay Arpaçay, **Birinci Umumi Müfettişlik ve Ağrı İsyanı** (YLT), Atatürk Üniversitesi, AİTE, Erzurum 2010, s.74.

G. Memurlar ve Diğer Müstahdemler: Doğrudan doğruya umumi müfettiş tarafından atanırlar.

Talimatnamenin hükümlerine göre; Umumi Müfettişlik Teşkilatı, Hükümet tarafından kaldırıldığı takdirde kadrosundaki tüm memurlar, Umumi Müfettişlik Teşkilatında geçirdikleri süre kıdemlerine sayılarak, kıdemlerine uygun olan yerlere atanmak üzere ait oldukları Vekâlet emrine geri alınacaklardı. Ayrıca eğer gerek görülürse, Umumi Müfettişlik Teşkilatında görev yapan memurlar, Umumi Müfettişin önerisi ile eski görev yerlerine iade edilebileceklerdi.

Müfettişlik kadroları genel itibariyle aynı olmakla beraber aralarında farklar da vardı. Bunun nedeni, dönemin Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya'nın açıkladığı üzere, Umumi Müfettişlik bölgelerindeki işlerin farklılığı idi. Kadrolar, her Müfettişliğin temel olarak ilgilendiği işlere göre belirlenmiştir.¹⁰¹

Umumi Müfettişlik Teşkilatı kadroları 1945 yılında yeni müfettişlik talimatnamesi çıkarılıncaya kadar önemli bir değişikliğe uğramadı. 1945 yılında çıkarılan “Genel Müfettişliklerin Görev ve Yetkilerine Dair Talimatname” ile birlikte Umumi Müfettişlik Teşkilatı kadrolarında ve bu kadrolara atanacak memuriyetlerin atanma usullerinde birtakım yeni düzenlemeler yapıldı. Yeni talimatnameyle; Umumi Müfettişlik kadrolarına Bakanlık Müfettişleri de eklendi ve Bakanlık Müfettişlerinin mensup oldukları Bakanlık veya Genel Müdürlüklerce atanacakları hükmü kabul edildi.

3-Birinci Umumi Müfettişliğe Yapılan Atamalar

Birinci Umumi Müfettişlik Teşkilatı, Diyarbakır şehrini merkez kabul etmiş, Diyarbakır, Urfa, Hakkâri, Bitlis, Elazığ, Siirt, Mardin ve Van gibi vilayetleri içine alarak 1 Ocak 1928 tarihinde 29 kişilik bir kadro ile göreve başlamıştır.¹⁰² Bu kadronun başına, 11 Aralık 1927 tarih ve 5928 sayılı kararname ile “Vilayat-ı Şarkiye Umumi Müfettişliği”ne atanan Diyarbakır Milletvekili İbrahim Tali (Öngören)¹⁰³ getirilmiştir. İbrahim Tali Öngören bu görevde beş yıl süreyle kalmıştır. Yine İbrahim Tali Bey'in atama kararnamesinin imzalandığı aynı gün, yani 11 Aralık 1927 tarih ve 5929 sayılı kararname ile Birinci Umumi Müfettişlik Baş Müşavirliği'ne Balıkesir Valisi Süleyman

¹⁰¹ S. Yeşiltuna, **Atatürk ve Kürtler**, s.166-168.

¹⁰² Birinci Genel Müfettişlik, **Güneydoğu Birinci Genel Müfettişlik Bölgesi**, İstanbul 1939, s.72-74.

¹⁰³ Erdal Aydoğan, **Türk Siyasi Hayatında Dr. İbrahim Tali Mustafa Kemal'le Trablusgarp'tan Cumhuriyet'e**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2008, s.3-17, Mehmet Aldan, **İz Bırakan Mülki İdare Amirleri II**, s.117.

Mümtaz Bey (Savut) atanmıştır. Birinci Umumi Müfettişlik Baş Müşavirliği'ne bir valinin atanması da bu konuma verilen önemi göstermektedir.¹⁰⁴

İbrahim Tali Bey, devlet otoritesinin ve devletin gücünü ortaya koymak için bir taraftan asayiş ve güvenlik tedbirlerini alırken, diğer taraftan da imar ve iskân çalışmaları yapmıştır; sağlık problemleri dolayısıyla Birinci Umumi Müfettişlik görevinden ayrılmak istediğini Başvekil İsmet Paşa'ya iletmesi üzerine, 1932 yılında bu görevinden alınmıştır.

İbrahim Tali Bey'den sonra yerine 12 Ocak 1933'te Dâhiliye Vekâleti Müsteşarı Ahmet Hilmi Bey (Ergeneli) atanmıştır.¹⁰⁵ TBMM'nin V. VI. ve VIII. Dönemlerinde Çanakkale milletvekili olarak Mecliste bulunan Ahmet Hilmi Bey, 28 Şubat 1933'te Diyarbakır'da görevine başlamıştır. İki yıl kadar bu görevde kaldıktan sonra, bu görevinden 23 Mart 1935'te ayrılmıştır.¹⁰⁶ 25 Ağustos 1934 tarihinde Baş Müşavirliği'ne de Kastamonu Valisi Ahmet Fuat Bey (Baturay) gelmiştir.

Ergeneli'nin Birinci Umumi Müfettişlik görevinden ayrılmasından sonra bu göreve, 11 Haziran 1935 tarih ve 2/2746 sayılı kararname ile Aydın Milletvekili Abidin Özmen¹⁰⁷ atanmıştır. Abidin Özmen'in, 1927 yılının sonlarından itibaren yaklaşık dört yıl süre ile Muş ve Bitlis Valiliği görevlerinde bulunması, Doğu Anadolu bölgesini yakından tanınması hasebiyle bölge hakkında bilgi sahibi olması, onun bu göreve getirilmesindeki en büyük etkenlerden biri olmuştur. Abidin Özmen, özellikle Müfettişlikte kaldığı süre boyunca bölge ile ilgili denetlemelerde bulunmuş ve daha sonra elde ettiği bilgileri bir raporda toplamıştır.¹⁰⁸ Özmen'den sonra yerine 18 Haziran 1943'te de Avni Doğan atanmıştır.¹⁰⁹ Doğan, 12 Temmuz 1943'te göreve başlamış ve 31 Aralık 1947 tarihine, yani Umumi Müfettişlikler kaldırılmaya kadar bu görevde kalmıştır.¹¹⁰

Yapılan atamalardan da anlaşılacağı gibi, göreve devletin önemli bürokratları getirilmiştir ve bu bürokratlar da Güneydoğu Anadolu bölgesini yakından tanıyan, devletin güvendiği isimler olmuştur. Ayrıca Birinci Umumi Müfettişlikte pek çok

¹⁰⁴ C. Koçak, **Umumi Müfettişlikler**, s.86.

¹⁰⁵ E. Aydoğan, **Türk Siyasi Hayatında Dr. İbrahim Tali**, s.147.

¹⁰⁶ C. Koçak, **Umumi Müfettişlikler**, s.83.

¹⁰⁷ **50 Ünlü Vali: Meşhur Valiler**, s.449. (Abidin Özmen, konumuzun esasını teşkil ettiği için faaliyetlerine ayrıca değinilecektir.)

¹⁰⁸ Abidin Özmen'in Raporu için bkz. Saygı Öztürk, **İsmet Paşa'nın Kürt Raporu**, Doğan Kitap, İstanbul 2007, s.15.

¹⁰⁹ M. Aldan, **İz Bırakan Mülki İdare Amirleri II**, s.255.

¹¹⁰ C. Koçak, **Umumi Müfettişlikler**, s.85.

yüksek rütbeli subay ve askeri personel de görev almıştır.¹¹¹ Bu personeller ilk yıllarda Birinci Umumi Müfettişlik Askerlik Müşavirliği ile Askeri Müşavirlik¹¹² kadrosundaki kâtiplerden oluşmaktaydı. Ayrıca aynı teşkilat içinde Asayiş ve İstihbarat Müdürlüğü de bulunmaktaydı. Bu kadrolar da bölgenin emniyet ve asayiş açısından ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.

İlk olarak Güneydoğu Anadolu bölgesinde kurulan Umumi Müfettişlik Teşkilatının sayısı daha sonra genişletilmiştir. 19 Şubat 1934 tarih ve 2/150 sayılı kararname ile Edirne, Çanakkale, Kırklareli ve Tekirdağ vilayetlerinde Trakya Umumi Müfettişliği kurulmuştur.¹¹³ Müfettişliğin başına önce İbrahim Tali Bey, daha sonradan da General Kazım Dirik gelmiştir. Son gelen kişi ise 1935 yılında geldiği Birinci Umumi Müfettişlik görevini yaklaşık 8 yıl boyunca sürdüren ve 1943 yılına kadar bu görevde kalan Abidin Özmen olmuştur. Abidin Özmen, yaptığı hizmetlerden ötürü 1943 yılında Trakya Umumi Müfettişliği'ne atanmıştır. Trakya Umumi Müfettişliği görevini yaklaşık 4 yıl kadar sürdürmüş, 1947 yılında Umumi Müfettişlik kurumunun kaldırılmasına kadar bu görevde kalmıştır.¹¹⁴

6 Eylül 1935 tarihinde ise Erzurum merkezli (Erzurum, Ağrı, Kars, Ardahan, Artvin, Rize, Trabzon, Bayburt ve Gümüşhane vilayetlerini kapsayan) Üçüncü Umumi Müfettişlik bölgesi kurulmuş,¹¹⁵ Müfettişliğin başına Hasan Tahsin Uzer¹¹⁶ getirilmiştir.

Bu Teşkilatın da kurulmasının ardından 6 Ocak 1936 tarihli ve 2/3823 sayılı kararlarla Erzincan, Tunceli, Bingöl ve Birinci Umumi Müfettişlik bölgesinden ayrılacak olan Elazığ Vilayetlerinde Dördüncü Umumi Müfettişlik kurulmuş¹¹⁷ ve başına da Korgeneral Hüseyin Abdullah Alpdoğan¹¹⁸ getirilmiştir.

Dördüncü Umumi Müfettişlik Teşkilatı'nın kurulmasından yaklaşık 11 yıl sonra, 24 Haziran 1947'de, Bakanlar Kurulu'nun 3/5994 sayılı kararıyla; İçel, Adana, Hatay, Maraş ve Antep illeri arasındaki idari, ekonomik ve sosyal işlerin birlik içinde

¹¹¹ C. Koçak, **Umumi Müfettişlikler**, s.90.

¹¹² Askerlik Müşavirliği kadrosu, 1935 yılında lağvedilmiştir. Askeri Müşavirlik ise daha sonradan Jandarma Komutan Muavinliği olarak değiştirilmiştir. (C. Koçak, **Umumi Müfettişlikler**, s.89.)

¹¹³ **Resmi Gazete**, (27 Şubat 1934) S. 2640,

¹¹⁴ C. Koçak, **Umumi Müfettişlikler**, s.91.

¹¹⁵ **Resmi Gazete**, (11 Eylül 1935) S. 3103.

¹¹⁶ Tahsin Uzer, (1878 Selanik – 1939 Erzurum), Türk bürokrat ve siyasetçi. 6 Eylül 1935 – 3 Kasım 1939 yılları arasında III. Umumi müfettişlik görevini yapmıştır. (Erdal Aydoğan, Üçüncü Umumi Müfettişliği'nin Kurulması ve III. Umumi Müfettiş Tahsin Uzer'in Bazı Önemli Faaliyetleri, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, 33-34, (Mayıs-Kasım 2004), s.1-14)

¹¹⁷ **Resmi Gazete**, (16 Kanun 1936) S. 3207.

¹¹⁸ Hüseyin Abdullah Alpdoğan, (1878-1972). Balkan, Trablusgarp, I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşlarına katılmıştır. 1936'da Tunceli Valisi ve Komutanı, Dördüncü Umumi Müfettiş olarak görevlendirilmiştir. (U. Mumcu, **Kürt Dosyası**, s.26)

düzenlenmesini sağlamak amacıyla, merkezi Adana olmak üzere, Beşinci Umumi Müfettişlik kurulmuştur.¹¹⁹ Üç gün sonrada müfettişliğin başına Hatay Valisi Nizamettin Ataker tayin edilmiştir.¹²⁰ Böylece Teşkilat, Türkiye'nin güneyinde de faaliyete geçirilmişti.

D-Abidin Özmen Dönemi (1935-1943) ve Müfettişlik Faaliyetleri

1-İktisadi ve Bayındırlık Faaliyetleri

1934 yılında yürürlüğe giren 2510 sayılı İskân Kanunu'nun ardından Hükümet; Birinci Umumi Müfettişlik mıntikasında uygulamaya çalıştığı iskân ve kültür etkinliğini şarkın en ücra köşesine kadar nüfuz ettirebilmek maksadıyla, şark mıntikasını yakından tanıma fırsatını bulan dönemin Kültür Bakanı Abidin Özmen'i, Birinci Umumi Müfettişliğe atamıştır.¹²¹

Abidin Özmen, 25 Haziran 1935 Salı günü Diyarbakır'a gelerek göreve başlamıştır. Abidin Özmen'in Kültür Bakanlığından Birinci Umumi Müfettişliğe atanmasıyla bölgede büyük hizmetlerin ifa edileceği ile ilgili Diyarbakır İl yıllığında şunların yazıldığı belirtilmiştir: “... İşte, böyle bir kudretli ve değerli bir devlet ve idare adamının bu ödev başına gelmesiyle Müfettişlik mıntikasında yükselme ve ilerleme hamlesi başlatılmıştır.”¹²²

Başvekil İsmet İnönü, 1935 yazında doğu illerinde uzunca süren ve birçok halkla temas sağlayan gezisi sırasında Birinci Umumi Müfettişlik bölgesinin birçok illerini, ilçe ve bucaklarını görmüş ve Umumi Müfettişliğin durumunu inceleyerek bir rapor hazırlamıştı.¹²³

Bu tarihlerde yani, 1935 yılında Birinci Umumi Müfettişlik görevini ifa eden Abidin Özmen de mıntikasında yaptığı tetkik ve incelemeleri kısa zamanda bitirerek doğu illerinin öz ve yakın ihtiyaçlarının giderilmesine yönelik çok esaslı geniş bir çalışma programı hazırlamıştır.¹²⁴

¹¹⁹ **Resmi Gazete**, (30 Haziran 1947) S. 6645.

¹²⁰ Nizamettin Ataker, (1883-1951), Türk bürokrat. Sinop, Van, Diyarbakır, Elazığ ve Urfa gibi çeşitli valiliklerin yanı sıra 1937'de Üçüncü Genel Müfettişlik Baş Müşavirliğinde ve Beşinci Genel Müfettişlik görevlerinde bulunmuştur. (**50 Ünlü Vali – Meşhur Valiler**, s.595-599.)

¹²¹ Hüseyin Koca, **Yakın Tarihten Günümüze Hükümetlerin Doğu-Güneydoğu Anadolu Politikaları**, Mikro Yayınları, Konya (Tarihsiz), s.488.

¹²² H. Koca, **Yakın Tarihten Günümüze Hükümetlerin Doğu-Güneydoğu Anadolu Politikaları**, s.489.

¹²³ A. Özmen, “Genel Müfettişlikler Hakkında Bir Düşünce”, s.240.

¹²⁴ H. Koca, **Hükümetlerin Doğu-Güneydoğu Anadolu Politikaları**, s.489.

İskân Kanunu ve Başvekil İsmet İnönü'nün hazırladığı "Kürt Raporu"¹²⁵ doğrultusunda çalışma programı oluşturan Abidin Özmen, öncelikle mahalli imkânlardan faydalanarak ulaşım programlarına ağırlık vermiştir. Mıntıkadaki vilayetler arası yolları kazalara, nahiyelere kadar götürmeyi planlamış ve işlerin hızla ve pratik halline çalışmıştır.

Abidin Özmen, bayındırlık işlerine yönelik imar ve yol çalışmaları programında yapılacak işleri şöyle sıralamaktadır:

1-Diyarbakır-Urfa, Diyarbakır-Bitlis yollarında ihtiyaç olan köprülerin kurulması,

2-Yeni ve eski birkaç kaza ile Muş merkezinde birer hükümet konağı inşa edilmesi,

3-Önemli yolların taş döşeme işlerinin bitirilmesi,

4-Van arazisinin sulanması,

5-İbrahim Tali Bey'in başlattığı Diyarbakır kanalizasyon şebekesinin bitirilmesi,

6-Diyarbakır'da bir Umumi Müfettişlik hizmet binasının inşası,

7-Umumi Müfettişlik evinin inşası,

8-Diyarbakır stadyum sahasının tedariki,

9-İnhisarlar hizmet binasının inşası,

10-İnhisarlar lojman apartmanının inşası,

11-Diyarbakır silosunun yapılması,

12-Diyarbakır Kız Enstitüsü'nün yapılması,

13-Diyarbakır'da sıtma mücadelesinin programlı bir şekilde yürütülmesi,

14-Diyarbakır posta ve telgraf hizmet binası inşasının yanında; Diyarbakır Belediyesi'nce, Mimar Arif Hikmet'e mastır planları yaptırılarak Dağkapı mevkiine Atatürk heykelinin diktirilmesi ve Belediye meydanının genişletilerek açılması gibi çalışmalar, Abidin Özmen tarafından yapılması planlanan önemli projelerdi.¹²⁶

Abidin Özmen dönemi, aynı zamanda Umumi Müfettişlik teşkilat ve kadrolarının tamamen oluşturulduğu ve eksikliklerinin giderildiği en ideal dönemdir. Bu nedenle Abidin Özmen'in uzun yıllar çalışmış olması ve Kültür Bakanlığı'ndan Umumi Müfettişlik görevine gelmesiyle işler daha ciddi ve hükümetin doğu politikasına uygun biçimde yürütülmüştür.

¹²⁵ S. Öztürk, **İsmet Paşa'nın Kürt Raporu**, s.16.

¹²⁶ H. Koca, **Hükümetlerin Doğu-Güneydoğu Anadolu Politikaları**, s.491.

Nitekim Başbakan İnönü'nün Kürt Raporu'na istinaden bölgede; “*Kürtlük akımının önlenmesi için sağlam idarenin kurulması*” prensibini benimseyen Abidin Özmen, sağlam idarenin kurulmasına istinaden “... *Her ne kadar yaz günlerinde bölgenin hemen her kazasına tekerlekli vasıta ile gitme imkânı varsa da kışın vilayet merkezlerinden kazalara ulaşma imkânsız gibidir.*” şeklindeki ifadesi ile bölge güvenliğinin sağlanması gerektiğine dikkat çekmekte ve güvenlik açısından acele yapılması istenen yolları belirtmektedir:

“A-Diyarbakır, Silvan, Melefan, Ziyaret, Bitlis, Tatvan

B-Ziyaret, Siirt, Pervari, Çatak, Van

C-Van, Başkale, Hakkâri, Pervari

D-Mardin, Savur, Midyat, Gercüş, Siirt yolları.”

Asayiş ve güvenlik açısından bu yolların inşası ve maddi, manevi her türlü ilerleme imkânının Birinci Umumi Müfettişlik bölgesine girmesini temin etmek, bu bölgeyi diğer bölgelere sağlam bir halde bağlamak gibi işler, Müfettişliğin hedeflerini oluşturmuştur.¹²⁷

Birinci Umumi Müfettişlik mıntikasındaki vilayetlerde özellikle 1933 yılından itibaren üretimden ziyade kültürel ve sosyal alanlara yönelik faaliyetlere ağırlık verildiği görülmektedir. Özellikle Cumhuriyet'in ilanından sonra Diyarbakır vilayetinde kuvvetli bir imar faaliyetine girilmiştir. Bu faaliyetler arasında bilhassa, 7 km'lik bir kale çevresi içine sıkıştırılan Diyarbakır şehrini dışarı çıkarmak ve yeni bir şehir kurmak yolunda atılan adımlar, Cumhuriyet'in yapıcılık vasfına layık bir mahiyettedir. Birinci Umumi Müfettiş Abidin Özmen'in teşebbüsleri ile Nafia Vekâleti'nden Diyarbakır'a gönderilen bir fen heyeti, Diyarbakır şehrinin imar planını yapmış ve bu plan Nafia Vekâleti tarafından tasdik edilerek, tatbiki için vilayete gönderilmiştir. Bu imar planına göre; bölgeye Birinci Umumi Müfettişlik Konağı, Komutan Konağı ve bir de büyük garaj yapılmıştır.¹²⁸

Diyarbakır'a yapılan imar faaliyetlerinin yanı sıra, Elazığ'da da 1933-1937 yılları arasında Halkevi, çocuk bahçesi, kültür park, kapalı spor salonu, stadyum, Cumhuriyet meydanı, Atatürk anıtı, demir yolu anıtı, istasyon bulvarı, devlet hastanesi gibi tesisler inşa edilmiş ve hizmete sunulmuştur.

¹²⁷ H. Koca, **Hükümetlerin Doğu-Güneydoğu Anadolu Politikaları**, s.492.

¹²⁸ Metin Kopar, **CHP Döneminde Doğu Anadolu'ya Yapılan Kamu Harcamaları ve Yatırımları**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2009, s.154.

Ayrıca Birinci Umumi Müfettişliğin 1939 yılında yayımladığı Güneydoğu kitabında Mardin'in imarı şöyle anlatılmaktadır: “Şehrin tam ortasında modern ve güzel bir Halkevi binası yapılmıştır. Halkevlerinin karşısındaki binalar da belediye tarafından istimlak edilerek yıkılmış, buraya park yapılmıştır. İleride bu parka ebedi şefin abideleri dikilecektir. Şehrin karşısında ve bahçeler içinde vali konağı yapılmıştır. Yeni bir ilkokulun temelleri atılmıştır.”¹²⁹

Abidin Özmen ayrıca birden fazla vilayeti alakadar eden devlet yollarının inşa edilerek, bakımlarının doğrudan hükümet vasıtasıyla yapılmasına ve yol vergisinin tamamıyla vilayet bütçelerine bırakılmasına, toplanan paranın vilayet yollarının inşa ve tamirine ayrılmak suretiyle hizmetlerin daha verimli hale gelmesine çalışmıştır.¹³⁰

1927-1948 dönemlerinde Müfettişliğin merkezi olan Diyarbakır ilinde bayındırlık hizmetlerinin gerçekleştirilmesi için il özel idaresi eliyle yapılan harcama; 12.89 TL olurken, bu oran iller genelinde 16.4 TL olmuştur.¹³¹

Birinci Umumi Müfettişlik mıntikasının gelirleri genel olarak iller bazında şu şekildeydi¹³²:

Diyarbakır	368.187	
Mardin	328.632	
Muş	161.467	
Siirt	169.185	
Urfa	257.986	
Van	160.812	
Bitlis	111.652	1936 muhammenatıdır.
Hakkâri	69.070	1936 muhammenatıdır.
Toplam	1.626.991	

Tablo 1. Birinci Umumi Müfettişlik Bölgesinin gelirleri

¹²⁹ M. Kopar, **CHP Döneminde Doğu Anadolu'ya Yapılan Kamu Harcamaları ve Yatırımları**, s.151.

¹³⁰ H. Koca, **Hükümetlerin Doğu-Güneydoğu Anadolu Politikaları**, s.494.

¹³¹ M. Kopar, **CHP Döneminde Doğu Anadolu'ya Yapılan Kamu Harcamaları ve Yatırımları**, s.151.

¹³² M. B. Varlık, **Umumi Müfettişler Toplantı Tutanakları – 1936**, Başvekâlet Matbaası, Ankara 1937, s.325.

2-Kaçakçılığı Önlemeye ve Asayişe Yönelik Faaliyetler

Birinci Umumi Müfettişlik bölgesinde yaşayan halkın fakir olmasının başlıca sebebi; istihdam sıkıntısı ve bölgenin coğrafi yapısından kaynaklanan sıkıntılardır. İran, Irak ve Suriye hududu dâhilinde ve haricinde yaşayanların aynı aşiretten olmaları, kaçakçılık faaliyetlerine kolaylık sağlamaktaydı. Bölgede huzursuzluğun azaldığı dönemlerde bile kaçakçılık artarak devam etmekteydi. Çetelerin kaçakçılıktan elde ettiği kazanç, ülke aleyhine kullanılmaktaydı.¹³³

İsmet İnönü, 1935 yılında düzenlediği Doğu gezisi sonrasında yazdığı raporunda, yöredeki kaçakçılık konusunda bilgi alırken, kaçakçılığın had safhaya ulaştığını öğrenmiştir. Özellikle bez kaçakçılığı konusunda raporunda örnekler vererek açıklamıştır:

“Kaçakçılığa karşı en tesirli tedbir iktisadidir. Yani; kaçırılmasında büyük kar olan maddelerin fiyatlarını düşürmektir. Tuz ve şeker fiyatlarındaki indirme, bunların kaçakçılığını karsız bir hale getirmektedir. Şimdi en karlı madde pamuklu ve ipeklidir. Kaçakçılığın % 60’ı bez ve % 10’u ipekli üzerinde olmaktadır. Demek ki hudut vilayetlerinin bez ihtiyacı ucuz olarak temin olunmadıkça, kaçakçılıktan kurtulmak imkânsızdır. Ekonomi ve İnhisar vekâletlerinin bir tedbir bulmaları zorunludur.”¹³⁴

Bölgede oldukça ciddi boyutlara varan kaçakçılık ve asayiş olayları, 1936 yılında düzenlenen Umumi Müfettişler Toplantısı’nda* da önemli gündem maddelerinden birini oluşturmuştur.¹³⁵

Kaçakçılıkla mücadeleyi ciddi bir şekilde ele alan Hükümet, 1932 yılında Gümrük Muhafaza Umum Müdürlüğünün sorumluluğuna bir general atamış, ayrıca güneyde kaçakçılıkla mücadele amaçlı üç adet Askeri İhtisas Mahkemesi kurmuştu. Dönemin Birinci Umum Müfettişi Abidin Özmen’in görüşleri doğrultusunda Gümrük

¹³³ S. Öztürk, **İsmet Paşa’nın Kürt Raporu**, s.24.

¹³⁴ S. Öztürk, **İsmet Paşa’nın Kürt Raporu**, s.25.

* **Umumi Müfettişlik Toplantısı**, Umumi Müfettişlerin faaliyetlerini değerlendirmek amacıyla 9.12.1936 tarihinde İçişleri Bakanı ve CHP Genel Sekreteri Şükrü Kaya’nın başkanlığında Ankara’da Umumi Müfettişlerce düzenlenmiştir. Toplantıya, başkan sıfatıyla İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, Birinci Umumi Müfettiş Abidin Özmen, İkinci Umumi Müfettiş General Kazım Dirik, Üçüncü Umumi Müfettiş Hasan Tahsin Uzer ve Dördüncü Umumi Müfettiş Hüseyin Abdullah Alpdoğan Beyler katılmışlardır. (M. B. Varlık, **Umumi Müfettişlik Toplantı Tutanaqları – 1936** s.326, H. Koca, **Hükümetlerin Doğu-Güneydoğu Anadolu Politikaları**, s.443-444.)

¹³⁵ Ç. Arpaçay, **Birinci Umumi Müfettişlik ve Ağrı İsyanı**, s.99.

Muhafaza Umum Kumandanı Seyfi Düzgören,* Umumi Müfettişler toplantısında kaçakçılıkla ilgili oldukça ayrıntılı bir rapor sunmuştur. Raporun önemli bölümleri:

Kaçakçılık en fazla güney illerimizde görülmektedir. Gümrük, inhisar, döviz, altın ve uyuşturucu madde kaçakçılığı en sık rastlanılan olaylardır. Mardin, Urfa, Antep, Elazığ, Malatya ve Maraş illerinde yoğunlaşan kaçakçılık olaylarının dörtte üçüne Gümrük Muhafaza ve İstihbarat memurları tarafından müdahale edilmektedir.

Kaçakçılığın en çok işlendiği bölgeler:¹³⁶

1. Irak hududundan ve şark mıntikasından giren kaçakçılar Çal civarından Hakkâri ve Beytüşşebap istikametine, Zaho mıntikasından girenler Beytüşşebap, Çatak, Van istikametine ilerlemektedirler.

2. Suriye mıntikasından giren kaçakçılar: Andıvar'dan, Silopi, Besrim, Cizre üzerinden Pervari-Van ile Siirt-Bitlis, Muş-Diyarbakır istikametine ilerlemektedir.

3. İran hududundan giren kaçakçılar ise Gevar, Hakkâri, Hoşap üzerinden Van'a gelmektedir.

Kaçakçılıkla ilgili tespitleri ortaya koyan General Düzgören, güneydeki olayların Fransızların tutumlarından kaynaklandığını, bölgenin düz, engelsiz arazi yapısının da kaçakçılığı kolaylaştırdığını belirterek, kaçakçılığın temel sebeplerini de şu şekilde ortaya koymuştur:¹³⁷

a) Arazilerini işletmek için pasavan belgesiyle* karşı ülkeye kalabalık çalışan grubuyla gidenlerin kaçakçılığı,

b) Hududu teşkil eden demiryolundan iki ülke vatandaşlarının yararlanmasından doğan kargaşanın yarattığı kaçakçılık,

c) Hududun her iki tarafında oturanların akrabalık ilişkileri,

d) Fransız Hükümeti'nin hudut kuvvetleri ile bunlara kumanda eden istihbarat kuvvetlerinin bize karşı ekonomik ve siyasi politikalarının sonucu olarak kaçakçıları teşvik etmeleri,

e) Fransızların Türkiye'den göç eden Ermenileri hudut bölgelerine yerleştirmeleri. Bu Ermenilere kaçak mal satmak için mağaza ve depo temininde

* Seyfi Düzgören; (1880 İstanbul – 1948 Ankara. Türk asker ve siyasetçi.) Trablusgarp, Balkan, I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşlarına katılmıştır. Milli Savunma Bakanlığı görevlerinde de bulunmuştur. (TBMM Albümü, C.1, (1920-1950), s.345.)

¹³⁶ Ç. Arpaçay, **Birinci Umumi Müfettişlik ve Ağrı İsyanı**, s.100.

¹³⁷ M. B. Varlık, **Umumi Müfettişler Toplantı Tutanakları – 1936**, s.197.

* **Pasavan Belgesi**; Ülkelerin, komşu ülkenin sınır bölgesi içinde oturan yurttaşlarına, serbestçe giriş çıkışları için verdikleri belgedir.

yardımcı olmaları ve Türkiye’den askeri ve siyasi istihbarat getirenlere yardımcı olunması,

f) Güneyde demiryollarıyla yolculuk yapan Suriyelilerin kontrol edilmemesi,

g) Güney ve doğu illerinde yerli malları satacak mağaza ve depoların olmaması ve bölge esnafından yerli mallarını satmasının beklenmesi,

h) Hudutların emniyet ve kaçakçılıkla mücadele görevlerini yerine getiren muhafaza kuvvetlerinin azlığının kaçakçılara cesaret vermesi,

ı) Kaçakçılık yapanların köylerinden ayrılmalarına rağmen, köy muhtarı tarafından zabıta kuvvetlerine bildirilmemesi.

Kaçakçılığın başlıca sebeplerini ortaya koyan General Düzgören, mücadele için de birtakım önerilerde bulunmuştur. Suriye ile karşılıklı toprak tasfiyesinin yapılarak pasavan belgesiyle geçişin bir esasa bağlanması gerektiğini, karışıklığı önlemek amacıyla tren istasyonlarında tedbir alınması gerektiğini ve Suriye ile yapılacak ticari bir anlaşmanın kaçakçılığın önünü kesebileceğini belirlemiştir.¹³⁸

Asayiş meselesine bakıldığında Abidin Özmen, Umumi Müfettişlik bölgesinde iki hadisenin özellikle çoğaldığını ifade etmiştir. Bunlardan biri kız kaçırma hadisesidir. Halkın yoksulluğu karşısında evlenmede rastlanan zorluklardan ileri geldiğini söylemiştir. İkincisi ise Siirt vilayetindeki soygunların çoğalışıdır. Özellikle Sason bölgesinde son meydana gelen hadiseden¹³⁹ kaynaklandığını, burada meydana gelen olaylar yüzünden bölgenin yerleşime yasak hale getirildiğini ve buranın Dersime benzer ve hatta ondan sarp arazide 20 kadar köyden ibaret olduğunu ve Hükümet nüfuzunun buraya giremediğini, bu yüzden de Siirt vilayetinde soygun oluşunu artıran sebeplerin bunlardan ileri geldiğini ifade etmiştir.¹⁴⁰

Sason bölgesinin ıslahı için toplanan heyette, Başvekil Celal Bayar, Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya, Birinci Umumi Müfettiş Abidin Özmen, Orgeneral Kazım Orbay, Korgeneral Galip Deniz, Emniyet Umum Müdürü Şükrü Sökmensüer, Jandarmanın Genel Komutanı Zeki Erkmen ve Siirt Vali Vekili Fevzi Bey bulunmaktaydı.

Sason bölgesinin ıslahı konusunda ilk önce söz alan Birinci Umumi Müfettiş Abidin Özmen, Sason’un geçmişi ve şimdiki durumu hakkında izahat vermiştir. Abidin Özmen, kendi döneminde hükümet kuvvetlerinin mıntıkaya girebildiğini ve burada

¹³⁸ Ç. Arpaçay, **Birinci Umumi Müfettişlik ve Ağrı İsyanı**, s.101.

¹³⁹ Cumhuriyet döneminde özellikle 1925-1937 yılları arasında Sason ve çevresinde aralıklarla isyanlar baş göstermiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Abdülaziz Kardaş, “Cumhuriyet Dönemi’nde Sason İsyanları ve Alınan Tedbirler”, **The Journal of Academic Social Science Studies**, 43, (2016), s.49-70.

¹⁴⁰ M. B. Varlık, **Umumi Müfettişler Toplantı Tutanaqları - 1936** s.92.

3500 kişi yaşadığını, bunların büyük bir kısmının bölgeden çıkarıldığı ve silahların toplandığını belirtmiştir. Ancak yasak bölgenin sarp arazi ve kovuklarında kalanların soygun yapmaya başladıklarını ve dolayısıyla Sason meselesinin tamamıyla halledilemediğini anlatmıştır.¹⁴¹

Bölgede yapılacak icraat hakkında karar vermek üzere toplanan heyet; Yasak bölge vaziyetini korumak ve içinde saklananları temizlemek için iç ve dış çevrede karakollar açmak, yol ve köprü yapmak ve İdari teşkilat vücuda getirmek konusunda tekliflerde bulunmuşlardır.¹⁴²

3-İdari (Mülki) Konularla İlgili Faaliyetler

Birinci Umumi Müfettişlik görevi boyunca asayiş, güvenlik ve bayındırlık konularıyla ilgilenen Abidin Özmen, ayrıyeten idari konularla da ilgilenmiştir. “... *Doğu vilayetlerinin önemli bir problemi de memur meselesidir.*” diyen Abidin Özmen; iç yönetim bakımından üzerinde önemle durulması gereken bu konu hakkında yazdığı rapor çerçevesinde şu tespitlerde bulunmaktadır:¹⁴³

A- Memur intihabına layık olunan ehemmiyet verilmemektedir. Batı vilayetlerinden kaldırılmaları icap eden memurlar doğu vilayetlerine gönderilmektedir. Ne hacet, benim teşkilatıma bile herhangi beğenilmeyen, karakteri hasebiyle yerinden uzaklaştırılması icap eden memuru göndermeye teşebbüs eden vekâlet bile olmuştur. Çünkü intihap işini ellerinde tutan komisyonlar, müsteşarlar; bölgenin hususiyetini, en değerli bir memurun dahi şaşacağı bir saha olduğu fikrini henüz idrak edememişlerdir.

B- Memur, vazife başına geldikten sonra çalışmak, vazifeye merbut olmak hassasiyetini göstermemektedir. Bu, bir taraftan şahsi kabiliyet meselesi olduğu gibi, muhitin verdiği bazı olumsuzluklar da bu hali artırmaktadır. Memurlarda görülen bu olumsuzluklara bakıldığında; birçok yerde çalışacak resmi daire-idare binalarının olmamasından kaynaklanabilir. Bir diğer mesele, meskensizlik. Bazı kazalarda memurların, subayların ikamet tarzı feci bir hal almaktadır.

C- Memurları bölgeye bağlayacak tedbirlerden birisi; sağlık teşkilatını her kazaya teşmil etmek ve memurların fevkalade sıhhi hallerinde yol masrafı ve tedavi ücreti hususunda yardım görmesi meselesidir.

D- Doğu vilayetlerine gelen memurların şikâyetlerinden birisi de, orta mektep veya lise olmayan yerlerde görev aldıkları zaman, bu mekteplerde okuyacak çocukların

¹⁴¹ M. B. Varlık, **Umumi Müfettişler Toplantı Tutanakları - 1936** s.93.

¹⁴² **Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi**, Fon No: 30 10 00, Kutu No: 116, Dosya No: 805, Sıra No: 21.

¹⁴³ H. Koca, **Hükümetlerin Doğu-Güneydoğu Anadolu Politikaları**, s.484.

tahsil meselesidir.¹⁴⁴ Kültür Bakanlığı, bir kanunla, bin talebe meccanen ( cretsiz) okutmak salahiyetini haizdir. Esasen memurun Batı vilayetleri halkından olarak gelmiş olması ve bulunduğu yerde çocuğunun orta tahsili ikmal edeceği m essesе bulunmaması ve memuriyetinin bu bölgede devamı şartlarına istinaden, çocuklarının Kültür Bakanlığı hesabına meccanen okutulması halinde memleket için hayırlı bir karar almış olacağını belirtmektedir.

E- Doğu vilayetlerine gelen memurlar, birçok mahrumiyetler içinde kalmaktadırlar. İhtiyaçlarını giderecek malzeme bulamamak yüzünden ücra köşelerde birkaç lira biriktirmiş olanlar da seneden seneye büyük şehirlere yaptıkları gezinti ile biriktirdiğini harcadıklarını ifade etmektedir.

F- Doğu bölgesinde çalışan memurların, hâkimlerin, jandarma subaylarının sicilleri üzerinde çok durmak icap etmektedir.

Bunların herhangi birinin irtikâbı, suiistimali, hırsızlığı, fena karakterleri yakın amirinden itibaren Umumi Müfettişe kadar bütün dereceler, o memur için hiç olmazsa bir seneden aşağı olmamak üzere memuriyetten mahrumiyet cezasını almalıdır.

İdari tedbirler yanında adli tedbirlerin de artırılmasını isteyen Abidin  zmen; Birinci Umumi Müfettişlik bölgesine münhasır bir adliye rejiminin kurulmasını, bu teşkilatın kuruluş kademelerini belirterek yürürlüğe konulmasını istemiştir.¹⁴⁵

Memur seçiminin yanı sıra, memur maaşlarının da artırılmasına değinen Abidin  zmen, Umumi Müfettişler Toplantısı'nda bu konuyu şu şekilde dile getirmiştir: *“şark bölgesinde valilerin yanında en mahrem adamların bulunması lazımdır. şifre, Tahrirat Kâtibi gibi az maaşlı memurları taşradan getirmek zarureti vardır. şifrede çalışan memurlar yerlidir. Isparta'dan şuradan buradan kâtip getirmek imkânı hâsıl olmuyor. Vali, şifre işi ile meşgul olamaz. Vakıa, mektupuların bununla meşgul olmaları için emir verilmiştir. Ama imkân yoktur. Bu tahrirat k tiplerinden en kabadayısının maaşi 1.200 kuruştur. Bunlara hiç olmazsa 2.500 kuruş vermek lazımdır. Bu k tiplerin maaşlarını artırmak lazımdır.”*¹⁴⁶

¹⁴⁴ H. Koca, **Hükümetlerin Doğu-Güneydoğu Anadolu Politikaları**, s.485.

¹⁴⁵ H. Koca, **Hükümetlerin Doğu-Güneydoğu Anadolu Politikaları**, s.487.

¹⁴⁶ **Umumi Müfettişler Konferansı'nın 12/12/1936 Cumartesi Günü Toplantısına Mahsus Zabıtname.** (Umumi Müfettişler Toplantı Tutanakları – 1936, s.301.)

4-Eğitim ve Kültür Alanında Yapılan Çalışmalar

Birinci Umumi Müfettişlik bölgesinde eğitim hareketinin önündeki en büyük engel, halkın büyük çoğunluğunun yaşadığı küçük köyler ve mezralar idi. Fakat bu sorunu aşmak için yatılı okulların kurulması planlanmıştır.¹⁴⁷ Ayrıca Umumi Müfettişlik bölgesindeki eğitim alanının önündeki bir diğer engellerden birisi de bölge genelinde kız çocuklarının okula gönderilmemesi olmuştur. Müfettişlik, bu eski ve gerici zihniyeti de her vesile ile eleştirmiş ve bu kötü âdeti yenmeye çalışmıştır.

Nitekim 1927-1948 dönemlerinde eğitim harcamalarına bakıldığında, Müfettişlik bölgesindeki illerin eğitim seviyesi, diğer illere oranla düşüktür. Örneğin; Müfettişlik merkezi olan Diyarbakır iline yapılan eğitim harcaması, iller genel ortalamasının %57 altındadır.¹⁴⁸

Emniyet ve asayişin sağlanması için oldukça fazla çaba harcayan ve başarılı sonuçlar alan Birinci Umumi Müfettişlik, bölgenin kalkınması ve halkın refah düzeyinin yükseltilmesi için de çalışmalara başlamıştır. Bu çalışmaların başında ülkenin her yerinde olduğu gibi eğitim ve öğretim faaliyetleri gelmekteydi. Bu dönemde ülke genelinde ilkokul eğitimi alan 2.079.606 çocuktan 682.111 çocuk okula devam etmiş olup oran %33 idi. Ayrıca ülkede bulunan 6150 ilkokulun 4851'i köylerde ve 1299'u şehirlerde bulunmaktaydı. Tüm bu okullarda toplamda 13711 öğretmen görev yapmaktaydı. 1928-1934 yılları arasındaki dönemde Milli Eğitime harcanan para 99.246.362 lira olmuştur.¹⁴⁹

1928-1937 yılları arasında Birinci Umumi Müfettişlik bölgesindeki ortaokullar incelendiğinde; 1928'de 5 ortaokulda 38 öğretmen ve 388 öğrenci öğrenim görmekteydi. Bu durum, 1937 yılına geldiğinde değişmiş, 7 ortaokul, 68 öğretmen ve 1683 öğrenciye ulaşmıştır. Bu başarılı artış bölgede görev yapan Umumi Müfettişlerin gayret ve çabaları sonucu olduğu görülmektedir.

Birinci Umumi Müfettişlik bölgesinde sadece merkez Diyarbakır'da bir lise bulunmaktaydı. 1932-1933 öğretim yılında faaliyete geçen lisede 15 öğretmen ve 23 öğrenci öğrenim görmekteydi. Fakat 1937 yılına gelindiğinde bu öğrenci sayısının 287 olduğu görülmektedir. Bu durum, gençliğin eğitime olan isteğini ve bağlılığını göstermesi bakımından önemlidir.¹⁵⁰

¹⁴⁷ Birinci Genel Müfettişlik, **Güneydoğu Birinci Genel Müfettişlik Bölgesi**, s.321-324.

¹⁴⁸ M. Kopar, **CHP Döneminde Doğu Anadolu'ya Yapılan Kamu Harcamaları ve Yatırımları**, s.212.

¹⁴⁹ Ç. Arpaçay, **Birinci Umumi Müfettişlik ve Ağrı İsyanı**, s.110.

¹⁵⁰ Birinci Genel Müfettişlik, **Güneydoğu Birinci Genel Müfettişlik Bölgesi**, s.453.

Nitekim eğitime büyük önem veren Atatürk, 15 Kasım 1937 yılında Diyarbakır'a gitmiş ve Diyarbakır Üniversitesi için belirlenen araziye gezmiştir.¹⁵¹

Kültürel alanda faaliyetlere geçilmeden önce atılması gereken en önemli adım, hiç şüphesiz ki bölge genelinde eşkıyalık, kaçakçılık, devlet aleyhine propaganda yapanlar ile şeyhler ve halkı istismar etmeye alışmış ağalar gibi zararlı kişilerin toplumdan arındırılmasıydı. Nitekim Birinci Umumi Müfettiş Abidin Özmen, bölge halkının kültürel gelişimiyle ilgili bir yol haritasını Umumi Müfettişler toplantısında gündeme getirmiştir. Buna göre; halkevlerine önem verilerek, açılacak okuma odalarında halka gazete ve mecmua okutturulacak, Türk eserlerini sergileyecek müzeler kurulacaktı. Ayrıca Özmen, gezici oyun ekipleriyle müzik ekipleri oluşturularak ve köylerde sinema ve radyolar kurularak, halkın kültürel gelişmesine katkı sağlanabileceğini belirtmiştir.¹⁵²

5-Ekonomi ve Tarım ile ilgili Çalışmalar

Birinci Umumi Müfettişlik bölgesi, coğrafi yapısı itibariyle tarım ve hayvancılık için müsait bir konumda idi. Bölgenin ekonomik yapısı, kültürel kurumlar ile tren ve karayollarının gelişmesine paralel olarak değişmiştir. Ayrıca Van'da bir balıkçılık enstitüsü kurularak, bölge balıkçılığının uzmanlaştırılması, yeni Van Gölü kıyısında bir soda ve çivi fabrikası ile bir de kontrplak fabrikaların kurulması programlara dâhil edilmiştir. Mardin bölgesindeki petrolerin ihracı, sabunculuğun geliştirilmesi, bölgeye yaş meyve sevkiyatı ve reçel fabrikalarının kurulması, Hükümetin programları arasında olmuştur.¹⁵³

Birinci Umumi Müfettişlik bölgesindeki illerin ekonomik durumlarına bakıldığında Bitlis ilinde 1932 yılından sonra hizmet veren su ile çalışan bir un değirmeni, 1935 yılında faaliyete geçen bir un fabrikası ve il merkezinde 15 adet dokuma tezgâhı bulunmaktaydı. Hakkâri ilinde ise civar illerle yün ve koyun ticaretinin dışında herhangi bir ekonomik tesis yoktu. Ayrıca Diyarbakır ili, ekime elverişli geniş topraklara sahip olması ve doğu ile güney illerinin geçiş noktasında bulunması sebebiyle geçmişten beri bir ticaret merkezi konumunda olmuştur. Kentte iki un fabrikası, bir tuğla ve bir kiremit fabrikası, belediyenin elektrik santrali, iki ipek imalathanesi, bir adet doğrama ve hızar fabrikası bulunmaktaydı.¹⁵⁴

¹⁵¹ M. Kopar, **CHP Döneminde Doğu Anadolu'ya Yapılan Kamu Harcamaları ve Yatırımları**, s.155.

¹⁵² Ç. Arpaçay, **Birinci Umumi Müfettişlik ve Ağrı İsyanı**, s.111.

¹⁵³ Ç. Arpaçay, **Birinci Umumi Müfettişlik ve Ağrı İsyanı**, s.112.

¹⁵⁴ Birinci Genel Müfettişlik, **Güneydoğu Birinci Genel Müfettişlik Bölgesi**, s.338-339.

Van ilinde hayvancılık oldukça önemliydi. 1936 yılında 376.030 liralık kasaplık hayvan, yün ve deri ihracı gerçekleşmiştir. Ayrıca il merkezinde bir elektrik santrali ve iki un fabrikası bulunmaktaydı. Urfa ilinde ise mahalli ihtiyaçları karşılayacak seviyede küçük sanayi mevcuttu. Hayvancılığın yanı sıra üzüm, fıstık ve deri ihracı, ekonominin temelini oluşturmuştur. Mardin ilinde, dokuma tezgâhçılığı, sabunculuk, kuyumculuk ve taş ocakları ekonomik anlamda öne çıkan hususlar olmuştur. Siirt ili de dokumacılık yönünden oldukça gelişmiştir. Muş'ta ise yine tarım ve hayvancılık ön plana çıkmıştır.¹⁵⁵

Birinci Umumi Müfettişlik bölgesi bu dönemde 10.947.900 hektardı. Bu arazinin 7.438.953 hektarlık sahasını mera ve otlak, 2.492.590 hektarını ürün getirmeyen toprak, 765.255 hektarını ekilebilir arazi, 200.000 hektarını ormanlık arazi ve 52.102 hektarını da sebze ve meyve bahçeleri oluşturmaktaydı.¹⁵⁶

6-Abidin Özmen'in Şark Raporu (1935)

İsmet İnönü'nün Doğu gezisi sırasında Bitlis, Diyarbakır, Van, Hakkâri, Muş, Mardin, Urfa ve Siirt illerini içine alan Birinci Umumi Müfettişlik Bölgesi'ne Maarif Vekilliği görevinden gelen Abidin Özmen atanmıştır.¹⁵⁷

1987 yılında başlayıp 2002 yılı ortalarında uygulamadan kaldırılan Olağanüstü Hal Bölge Valiliği (OHAL) uygulamasına göre daha geniş yetkileri bulunan Umumi Müfettişlik, Türkiye genelinde beş bölgede kurulmuştu. Saygı Öztürk'e göre, beş bölgede kurulan Müfettişliklere atanan Umumi Müfettişlerden görevi en ağır olanı hiç kuşkusuz Birinci Umumi Müfettiş Abidin Özmen idi.¹⁵⁸

1890 doğumlu olan Abidin Özmen, Mülkiye mezunudur. 1919 yılında Bursa Emniyet Müdürlüğü'ne atanmış, Türkiye'nin işgali sırasında Yunanlılar tarafından tutuklanarak yıllarca Yunanistan esir kamplarında kalmıştır.

Abidin Özmen, 1922 yılından itibaren Bitlis ve Bursa Valilikleri görevinde bulunmuştur. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin IV. Dönem ara seçimlerinde ve V. Dönemde Aydın Milletvekili olan ve Milli Eğitim Bakanlığı görevini yapan Özmen, 1935 yılında İsmet İnönü'nün isteği üzerine merkezi Diyarbakır olan Birinci Umumi Müfettişliği'ne getirilmiştir.

¹⁵⁵ Birinci Genel Müfettişlik, **Güneydoğu Birinci Genel Müfettişlik Bölgesi**, s.340-341.

¹⁵⁶ Ç. Arpaçay, **Birinci Umumi Müfettişlik ve Ağrı İsyanı**, s.113.

¹⁵⁷ Hüseyin Yayman, **Türkiye'nin Kürt Sorunu Hafızası**, SETA Yayınları, İstanbul 2011, s.88.

¹⁵⁸ S. Öztürk, **İsmet Paşa'nın Kürt Raporu**, s.72.

Bu dönemde Hükümet, Güneydoğu konusuna ayrı bir önem vermekteydi. Nitekim Bakanlık yapmış bir kişinin Umumi Müfettişlik görevine atanması da bunun bir göstergesiydi. Özmen, bölgede yaptığı araştırmalardan sonra ayrıntılı bir rapor hazırlayarak, bu raporunu görevi sırasında Ankara’da yapılan Umumi Müfettişler Toplantısı’nda sunmuştur.¹⁵⁹

Abidin Özmen, raporunu hazırladığında Umumi Müfettişlikteki bir yılını yeni yeni tamamlamıştır. Özmen bu çalışmasını, İçişleri Bakanı Şükrü Kaya’nın 9-22 Aralık 1936 tarihleri arasında Ankara’da düzenlediği Umumi Müfettişler Konferansı’nda sunmuştur.¹⁶⁰ Konferansa Birinci, İkinci, Üçüncü ve Dördüncü Umum Müfettişler katılmıştır. Dönemin olağanüstü şartları ve bölgede görev yapan yöneticilerin özellikleri dikkate alındığında, Umum Müfettişlerin birer değerlendirme raporu hazırladıkları görülmektedir.

Abidin Özmen, raporuna “Birinci Umumi Müfettişlik Bölgesindeki Bitlis, Diyarbakır, Van, Hakkâri, Muş, Mardin, Urfa ve Siirt vilayetlerinin iç siyasal durumları hakkında rapordur” diye başlamakta ve raporu yazmaktaki amacını da şöyle açıklamaktaydı:

“İlk sözde, netice ve gayemi derhal bildirmek isterim. Raporumun hedefi; Kürtlük işini herhangi bir hal şekline getirerek, tabiatın birçok varlıkları ve zenginliklerle doldurmuş olduğu bu bölgenin daima Türk vatanının öz ve ayrılmaz bir parçası olarak kalmasını temindir. Bu yazımda istatistik, teşkilat ve bayındırlık işlerinden neye temas edersem edeyim, bu açıklamamın üçü de aynı gaye için yapılacaktır.”¹⁶¹

Özmen raporu yazmaktaki amacını bu şekilde açıkladıktan sonra, “Büyük Başkanımız” dediği İsmet İnönü’den alacağı direktiflerin, bölgenin gelecekteki selameti için en esaslı ve en sağlam temel direktifler olacağından kuşkusunun bulunmadığını ifade etmiştir.

Umumi Müfettiş Abidin Özmen, açıklamasına nüfus istatistikleriyle başlamış, Birinci Umumi Müfettişlik alanındaki Diyarbakır, Van, Siirt, Hakkâri, Muş, Mardin ve Urfa illerinde 1927 nüfus sayımına göre 877 bin 283 yurttaşın yaşadığını, bu nüfusun 206 bininin Türk, 543 binin de Kürt olduğunu; 1935 sayımında aynı bölgede Türk

¹⁵⁹ M. B. Varlık, **Umumi Müfettişler Toplantı Tutanakları – 1936**, s.18.

¹⁶⁰ M. B. Varlık, **Umumi Müfettişler Toplantı Tutanakları – 1936**, s.26.

¹⁶¹ S. Yeşiltuna, **Atatürk ve Kürtler**, s.199.

nüfusun 228 bine, Kürt nüfusun da 765'e çıktığını söyleyerek sürdürmüştür.¹⁶² Bu iki nüfus sayımının sonuçlarını şöyle değerlendirmiştir: *“Türk'ün 20 bin kadar artmasına karşı Kürt'ün 250 bin kadar artmış olması önemlidir.”*¹⁶³

Umumi Müfettiş Abidin Özmen raporunda, bölgede Kürtçe konuşan halkın bir bölümünün Kürtlüğü nasıl ve ne zaman kabul ettiğinin belli olmadığını, bir kısmının ise Türk iken Kürtlüğe asimile olduğunu belirtmekte, ancak bunların sayıları konusunda bir bilgi olmadığını ifade etmekteydi.

Özmen, Kürtçülük faaliyetinin dışarıda arttığına dair şunları söylemiştir: *“Devletlerin birçok unsurları sinelerinde birleştirip bir şahsa veya herhangi bir varlığa, duyguya istinaden idare kurdukları ve Kürt'ün de ağası, seyyidi, beyi, reisi Osmanlı saltanatı içinde bulunduğu zamanki düşünce ve durumunu uzun boylu araştırmaya lüzum görmüyorum. Fakat milliyet prensibi sözle olsun her ağızda mevki bulmasından itibaren Kürtler arasında da bilhassa hudutlarımız haricinde yaşayan Kürtler ve bazı muhalifler vasıtasıyla Türk'ten başkalık ve Türk'e düşmanlık duygusunun yer bulduğu muhitler, tesir ettiği şahıslar olmuştur. Bugün memleket içinde ufak tefek ve bazen de iki üç taburu senelerce işgal edecek şekavetlerden (eşkıyalık, haydutluk) başka izini görünürde az hissettiğimiz bu cereyanların dışarıdaki çalışmalarını artırmakta olduğunu görmekteyiz.”*¹⁶⁴

Abidin Özmen ayrıca ilginç bir iddiada bulunmuş, bazı yerlerde yaşlıların gençlerden daha fazla Türkçe bildiklerini, aslen Türk olan büyük kasabaların -Van, Erciş, Adilcevaz, Ahlat, Bitlis ve Diyarbakır- gezildiği zaman halkın kendilerine Kürtlük izafesinden müteessir olduklarını belirtmiştir.

Kürtçülük peşinde koşanların yurt içinde ve yurt dışında örgütlenmelerine ve propaganda yapmalarına da değinen Abidin Özmen, bu konuyla ilgili şunları dile getirmiştir:

*“Şeyh Said İsyanı, Kürtlük duygusunun besleyip büyüttüğü bir vakadır. Haço'nun, Sasonluların, muhtelif semtlerdeki muhtelif şahısların kalkınması; bir pilin verdiği cereyanın tesirinden başka bir şekilde tefsir edilemez. Ağrı vakası da aynı amaca hizmet etti. Zeylan vakasını körükleyenler, Kürtlüğe dayanmışlardır.”*¹⁶⁵

Özmen'in geçmişe dayanan tecrübelerine ve Umumi Müfettişlikteki değerlendirmelerine göre bölgede Kürt ulusalcılığı günden güne artmaktadır. Ona göre

¹⁶² U. Mumcu, **Kürt Dosyası**, s.138.

¹⁶³ Cemil Kadri Paşa, **Doza Kürdistan**, Özge Yayınları, 2. Baskı, Ankara 1991, s.122-124.

¹⁶⁴ H. Yayman, **Türkiye'nin Kürt Sorunu Hafızası**, s.147.

¹⁶⁵ S. Öztürk, **İsmet Paşa'nın Kürt Raporu**, s.75.

Kürtlerin bilinçlenmesinde peş peşe cereyan eden isyanların büyük etkisi bulunmaktadır. Öyle ki Kürtler, kendilerine “Hasenanlı Ferzende, Hasenanlı Ado, Alican, Seyithan, Gevaşlı Adil, Bitlisli Maslup Ziya, İhsan Nuri, Simko,* Cibranlı Halit* gibi ölü veya diri birçok şahıslardan” milli kahramanlar dahi yaratmışlardır.

Özmen, Erivan’da kurulan Marksist ve Leninist enstitülerde Kürtçülük propagandası yapıldığını, bunun diğer memleketlerdeki Kürtçülük cereyanını alevlendirmeyi amaçladığını ileri sürmektedir. Hatta Abidin Özmen’in istihbaratlarına göre; 1933’te Erivan’da bir Kürdoloji Kongresi’nin yapıldığını ve hususi bir kaynaktan aldığı habere göre kongrenin kararları arasında ülkeyi alakadar eden noktaların olduğunu ifade etmiştir. Buna göre;

“A-Kürdü, Türk tesirinden kurtarmak,

B- Kürtlerin aslını eski hadiselere dayanarak bulmak ve bir Kürt tarihi yazmak

C- Bir Kürdistan haritası yapmak,

D-Kürtçe lehçeleri birleştirerek tek Kürt dilini yaratmak.”

Verilen kararların Kürdün ilerletilmesi ve benliğine sahip olarak yaşatılması gayesini hedef aldıklarını göstermesi bakımından önemlidir.¹⁶⁶

Abidin Özmen, ayrıca Kürtler için niçin Türkçe alfabe hazırlandığı ile ilgili önemli bilgiler vermiştir. Kürtçülük faaliyetlerinde hangi ülkede neler yapıldığı konusunda bilgiler aktarmıştır. Ayrıca Özmen, Suriye’nin Kürtçülük faaliyetlerine 1935’li yıllarda hangi desteği verdiğini, o ülkede bulunan bazı kuruluşların isimlerini sıralayarak açıklamaktadır:

“1. Hoybun

6. Taşnak

2. Kürt İttihat

7. Hidayet-ül İslamiye

3. Halaskârani Kürt

8. Çerkezler

4. Kürt Teavün

9. Kürt Dilini Tamim

5. Kürt Fukaraperver

10. Nakşiler Tarikatı”

Bu kuruluşların Kürtlerin bağımsızlığı için uğraştıklarını ve hedeflerine ulaşmak için “*Kürtçülük gayesi uğruna durmadan ve dinlenmeden çalıştıklarını*” ifade etmişti.¹⁶⁷

* **Simko (İsmail Ağa).** (1887-1930) İran’da bulunan Şikak Aşireti lideridir. (Hayatı için bkz. İbrahim Ethem Atnur, “İsmail Ağa Simko’nun Aşireti, Ailesi ve Reisliğinin İlk Yılları”, **Tarihte Türkler ve Kürtler Sempozyumu Bildiriler**, s.265.

* **Cibranlı Halit; (Miralay)** 1882’de Varto’da doğmuştur. I. Dünya Savaşı’nda Ruslara karşı çarpışmıştır. 1924’te Azadi Örgütü’nü kurmuştur.

¹⁶⁶ S. Öztürk, **İsmet Paşa’nın Kürt Raporu**, s.80.

¹⁶⁷ U. Mumcu, **Kürt Dosyası**, s.97.

Birinci Umumi Müfettiş Abidin Özmen, bu örgütleri sıraladıktan sonra amacın Kürt- Ermeni işbirliği oluşturmak olduğunu söylemiş ve şu açıklamayı yapmıştır:

*“Bu hadiseleri kaydetmekten maksadım, içerde ve dışarda olan Kürtlük cereyanlarının Türkiye Cumhuriyeti için yapabileceği zararın önüne geçmek, çaresini aramak zamanının gelmiş, çatmış ve geçmekte olduğunu arz etmektir.”*¹⁶⁸

Abidin Özmen, Kürtçülük akımının önlenmesi için önerdiği çözüm yolunu asimilasyon sözcüğü ile açıklamaktadır.¹⁶⁹ Bu “asimilasyon” çözümünün nasıl gerçekleşeceğini ise şöyle anlatmaktadır:

*“ 16 Doğu vilayetinin 1927 nüfus sayımı istatistiklerimizin gösterdiğine göre bir milyona yakın Kürt vardır. Bu Kürtler tamamıyla asimile edilerek cennet kadar güzel olan oturdukları ülke Türk vatanının ayrılmaz bir parçası haline getirilecektir. Yoksa herhangi bir aksüamelden doğacak ufak tefek vakaya bile meydan vermemek üzere Hükümet kuvvetlerinin kontrolü altında birçok senelerden beri sürünüp gelmekte olan halin devamını kabul etmek tarafına mı gidilecektir? Bu halde ileri gelenlere hürmet gösterip bahşiş vererek, bir gün için nisbi sükûn tesis etmek, yarın gelecek hadiseleri o anın müsaadesine göre halletmek.”*¹⁷⁰

Birinci Umumi Müfettiş Abidin Özmen, meselenin çözümü için raporunda öneriler sunmuştur.¹⁷¹ Dile getirilen temel öneriler şunlardır:

“Türk göçmenler Doğu’da iskân edilmelidir.”

Rapora göre, Doğu vilayetlerinin Van Gölü Havzası, Muş Ovası, Bulanık ve Malazgirt kazalarında trenlerin ve şoselerin uğradığı sahanın iki tarafında Türk göçmenler iskân edilmelidir. Bu iş senelere ayrılmış bir program dâhilinde yürütülmelidir. Buralarda her türlü ihtiyacı karşılanmış modern köyler kurulmalıdır. Ona göre, her sene 100’er hanelik Türk köyü kurmak, sorunu önemli ölçüde çözecektir. Bu köylerin modelleri itibarıyla Kürt köylerine medeniyet götüreceğini ve ancak böylece bir asimilasyonun yapılacağını belirtmektedir.¹⁷²

¹⁶⁸ U. Mumcu, **Kürt Dosyası**, s.145.

¹⁶⁹ **Asimilasyon**, genel sözlük anlamıyla “benzetmek, uydurmak, bağdaştırmak ve özümseme” gibi anlamlara gelmektedir. Latinceye benzer anlamına gelen “similis” sözcüğünden türetilmiştir. Sosyolojik anlamıyla asimilasyon, bir toplumun kültürce ayrı bir topluma dönüştürülmesi, bir halkın dilinin, geleneklerinin, başka bir halkın kültürü ile birleşip kaynaşması demektir. (Hilmi Ziya Ülken, **Sosyoloji Sözlüğü**, İstanbul 1969, s.228.)

¹⁷⁰ U. Mumcu, **Kürt Dosyası**, s.146.

¹⁷¹ H. Yayman, **Türkiye’nin Kürt Sorunu Hafızası**, s. 148.

¹⁷² H. Yayman, **Türkiye’nin Kürt Sorunu Hafızası**, s.149.

“Bölgede yatılı mektepler açılmalıdır.”

Abidin Özmen’in değerlendirmesine göre, Türk camiasıyla kaynaştırılmak istenen kimseleri, Kürtçe yerine Türkçe konuşur hale getirmek gerekmektedir. Ayrıca köy çocuklarının okumaları için köy okullarının kurulması gerektiğini ifade etmiştir.

Bu okullarda Türkçe konuşma, Türk büyüklerine karşı sevgiyi uyandıracak bir programla, okulların Türklük aşılama kabiliyetine yetişmiş, azimli, çalışkan öğretmenlerin idaresinde yürütülmesi gerektiğini belirtmiştir.¹⁷³

“Doğu’da Türklük merkezleri kurulmalıdır.”

Birinci Umumi Müfettiş Abidin Özmen’e göre, asimilasyon için Türklük merkezleri kurulmalıdır. Türklük merkezlerinde ekonomik egemenlik, Kürtçeye ilgisi kalmayan bir zümrenin eline geçmelidir. Diğer yandan da mevcut tüccarlarla temasta bulunan dağlı Kürt’ü konuşturmak ve hükümete ısındırmak için halkevleri görevlendirilmelidir. Türklük merkezlerindeki tüccarlar, kendisiyle münasebette bulunan her “dağlı Kürt’ü” Türkçe konuşmaya zorlamalıdır.

Abidin Özmen, bölgede kurulan Türklük merkezlerinin asimilasyonu sağlamak amacıyla kurulduğunu ileri sürerken, buraların istenen etkiyi sağlamak için iktisadi hâkimiyeti elinde bulundurması, doktorlar ve sağlık görevlileri eliyle sağlık taramaları ve muayeneler yapması ve bu merkezlerin kültürel etkilerinin artırılarak Türklük kültürünün aşılması gerektiğini de belirtmiştir.¹⁷⁴

“Sağlık Müdürlükleri kurulmalıdır.”

Her vilayetin bir sağlık müdürü ile gerek vilayet ve gerekse kaza merkezlerinde, yetecek kadar kaza sağlık doktorları bulunmalıdır. Bu doktorlara icabı kadar ücret verilmeli; hayvanı olmalı, sağlık işine ait hiçbir mesele onun müdahalesi haricinde kalmamalıdır. Memurların konut, sağlık, eğitim sorunları giderilmelidir. Dolayısıyla Kültür Bakanlığı memur çocuklarını bedava okutmalıdır. Doktorlar, muayene ve tedavi ücreti almaktan men edilmeli, şahsi işlerden harcırah alması icap ederse, hükümetin kanununda belirlediği miktarlar üzerinden almalıdır.¹⁷⁵

“Kürtçe konuşan memurların işine son verilmelidir.”

Özmen’e göre, asimilasyonun hedefine varabilmesi için halkevlerinin, devlet dairelerinde çalışan memur ve müstahdemlerin bilhassa vazife başına Kürtçe konuşmasına katiyen müsaade edilmemelidir. Kürtçe konuşan vatandaşların devlet

¹⁷³ S. Öztürk, **İsmet Paşa’nın Kürt Raporu**, s.81.

¹⁷⁴ H. Yayman, **Türkiye’nin Kürt Sorunu Hafızası**, s.150.

¹⁷⁵ U. Mumcu, **Kürt Dosyası**, s.147.

dairelerinde işlerini takip etmeleri için; devlet dairesinde işi olan köylünün Türkçe bilmiyorsa bile, memur derhal onunla Kürtçe anlaşmaya başlamamalı, memur olmayandan bir tercüman getirmeye mecbur tutulmalıdır. Bu suretle yaratılacak müşkülât, Türkçe meramını anlatmaya neden olacaktır. Devlet dairesinde Kürtçe konuşan memurlara önce yazılı ihtar, tekrar ettiğinde maaş kesilmesi, bunu alışkanlık haline getirdiğinde ise memuriyetten çıkarılma cezası verilmelidir.¹⁷⁶

“Şeyhler, ağalar, propagandacılar bölgeden çıkarılmalıdır.”

Özmen’e göre, bölgeden çıkarılması gerekenleri içeren uzun bir liste vardır. Bu listeye göre; “...menfaatleri kaybolan şeyhler, halkın mesaisini istismara almış ağalar, dışarı ile teması olan propagandacılar, çetecilik yapanlar, hükümet kuvvetlerine karşı gelenler, köyleri yasak bölgede olanlar, kaçakçılık yapanlar” Kürtler arasından çekilip alınmalı ve Batı bölgelerine gönderilmelidir.¹⁷⁷

Abidin Özmen, ayrıca Birinci Umumi Müfettişlik bölgesinde özel bir adliye rejimi kurulması gerektiğini de ifade etmiş ve bu teşkilatın esas noktalarını şöyle özetlemiştir:

“1.Sulh, hukuk, ceza ve sair unvanları kaldırıp her kazada, her nevi davaya bakabilecek kaza hâkimliğinin kurulması.

2.Bölgenin uzak olmasına karşı adli işlerin tesrii icap ettiğinden her işin temyize gitmesinin önüne geçmek için üç kişiden mürekkep biri Bitlis, biri Diyarbakır’da olmak üzere iki İstinaf Mahkemesinin kurulması.

3.Sorgu hâkimlerinin ilgasıyla kaza hâkiminin ilk tahkikata başlayarak neticeye göre karar vermesinin temini.

4.Hukuk-u Umumiye ile beraber dava ve talep sevk etmeden şahıs hukukunun da zaman altına alınması gibi esaslara dayanan bir proje ayrıca sunulacaktır.”¹⁷⁸

Umumi Müfettiş Abidin Özmen’e göre; Kürt meselesinin çözümü için öncelikli yol; nüfusun asimile edilmesiydi. Ona göre, Kürtler tamamen asimile edilip eritilmelidir. Kürtleri dış tesirlerden korumanın, Kürtlük cereyanının önüne geçmenin ve ülkenin birliğini sağlamanın yolu Kürtlerin Türkleştirilmesidir.

Ayrıca, halkevlerine önem verilmesi, bölgede okuma odaları açılarak halka gazete ve dergi okutturulması, Türk eserlerini teşhir edecek müzeler kurulması, halk

¹⁷⁶ S. Öztürk, **İsmet Paşa’nın Kürt Raporu**, s.82.

¹⁷⁷ H. Yayman, **Türkiye’nin Kürt Sorunu Hafızası**, s.150.

¹⁷⁸ S. Öztürk, **İsmet Paşa’nın Kürt Raporu**, s.86.

türküleri söyleyecek temsil grupları yapıp gezdirilmesi ve köy sinema ve radyoları tesis edilmesi gerektiğini de ileri sürmüştür.¹⁷⁹

Abidin Özmen, ayrıca bölgede yol yapımına hız verilmesini, gerekirse askerlik çağına gelen Kürtlerin “Amele Taburları”nda görevlendirilerek yol yapımlarında çalıştırılmalarını da önermiştir.¹⁸⁰

Abidin Özmen, 7 Aralık 1936 yılında İçişleri Bakanlığı’nda yapılan toplantıda sunduğu raporunun ardından konuşmasını şu sözlerle tamamlamıştı:

“ Bu raporumda arz edilen hususlardan Umumi Müfettişlik’çe yapılabilecekler yapılmakta ve takip edilmekte olmakla beraber, Türk’ü büyük saadatlere kavuşturan ve Türk vatanını her gün fersahlarca ileri götüren büyük Hükümet Şefi İsmet İnönü’den memleketin görebildiği bir derdinin hal ve takibi için direktifler alabilmek gayesini güderek yazdığımı arz eylerim.”¹⁸¹

Cumhuriyet’in ilk yıllarında yapılan çalışmalar incelendiğinde, Kürt meselesinin çözümünde askeri ve otoriter yöntemlere başvurulduğu görülmektedir. Bu dönem çalışmalarını iki alt döneme ayırmak mümkündür. 1919’da başlayıp 1924’e kadar devam eden birinci dönem ve 1925’le başlayıp 1990’a kadar devam eden ikinci dönemdir.¹⁸²

Bu dönemde hazırlanan çok sayıda çalışma, Şark Islahat Planı’nın türevleri şeklinde olmuştur. Şeyh Sait Hadisesi ile birlikte uygulamaya konan Şark Islahat Planı ve Takrir-i Sükûn Kanunu hem bölgeyi hem de ülkeyi etkisi altına almıştır. Bu anlamda bölgede kurulan Umumi Müfettişlikler ve bu müfettişliklerin bölgedeki çalışmaları çok önemli olmuştur.

İmparatorluğun son döneminde kurulan ve “Hidivlik, Genel Valilik” eleştirileri nedeniyle karşı çıkılan Umumi Müfettişlikler, 1927-1947 yılları arasında yaygın bir yönetim unsuru olarak hayata geçirilmiştir. Toplam sayısı beş olan Umumi Müfettişliklerin, üçünün Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde açılması ve burada görev alan isimlerin kimliği, bu dönemde meseleye hangi açıdan bakıldığını ortaya koymaktadır. Bu dönem çalışmalarının temel vasıflarından biri, Kürt meselesinin çözümünün askeri yaklaşımlara dayandırılmasıdır.¹⁸³

¹⁷⁹ S. Öztürk, **İsmet Paşa’nın Kürt Raporu**, s.83.

¹⁸⁰ Amele Taburları; Osmanlı İmparatorluğu’nda askere alınan ve geri hizmetlerde genellikle yol yapımında çalıştırılan azınlıklardan oluşan birliklerdir. (U. Mumcu, **Kürt Dosyası**, s.148.)

¹⁸¹ S. Öztürk, **İsmet Paşa’nın Kürt Raporu**, s.86.

¹⁸² H. Yayman, **Türkiye’nin Kürt Sorunu Hafızası**, s.187.

¹⁸³ H. Yayman, **Türkiye’nin Kürt Sorunu Hafızası**, s.188.

Kürtlerin etnik kökeni, raporlarda farklı biçimde, fakat aynı bakış açısıyla ele alınmıştır. Kimi raporlarda “Kürtlerin aslında Türk soyundan oldukları”, kimi çalışmalarda “bölgede yaşayan Türklerin Kürtleştikleri”, bir başka raporda ise “Kürtlerin dağ Türkü/yayla Türkü oldukları” yönünde farklı tezler öne sürülmüştür.

Cumhuriyet dönemi çalışmalarında en çok kullanılan bir başka terim ise “Türkleştirme”dir. Bunun yanında özellikle Abidin Özmen ve Şükrü Kaya raporlarında¹⁸⁴ “asimilasyon” sözcüğü açık bir biçimde kullanılmakta ve “bölgede yaşayan halkın Türklük şuuru içinde asimile edilmesi gerektiği” ileri sürülmektedir. Türkleştirme siyaseti iki ana yöntem üzerinden gerçekleştirilmek istenmiştir. İlk olarak, Kürt nüfusun yoğun olarak yaşadığı bölgelerde Türk köyleri yani Türklük merkezleri kurulacak ve buradaki nüfus Türkleştirilecektir. Buna bağlı olarak, ayrıca bölgede yatılı okullar açılması buralarda Kürt çocuklarına Türkçe öğretilmesi ve Türklük şuuru verilmesi istenmektedir. İkinci olarak ise Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri’nde yaşayan Kürtlerin Batı illerine nakledilmesidir.¹⁸⁵

Cumhuriyet dönemi çalışmalarında Dersim konusu ana gündemi oluşturan hadiselerden biridir. Dersim’le ilgili üst üste yedi rapor hazırlanmıştır. Bu çalışmaların bazılarında Dersim’de yaşayanların Alevi Türkmenler, bazılarında Kürt, bazılarında ise Kürtleşmiş Türkler olduğu ileri sürülmüştür.¹⁸⁶

Dönem raporları incelendiğinde temel olarak öneriler, Hüseyin Yayman’ın “Türkiye’de Kürt Sorunu Hafızası” adlı kitabında şu şekilde sıralanmıştır:¹⁸⁷

Takrir-i Sükûn Kanunu’nun kabul edilmesi

İstiklal Mahkemeleri’nin Şark’ta yeniden açılması

Şark Islahat Planı’nın kabul edilmesi

Umumi Müfettişliklerin kurulması

Asimilasyon politikalarına hız verilmesi

Kürt nüfusun Batı’ya göç ettirilmesi

Türk nüfusun Doğu’ya yerleştirilmesi

Bölgede Türklük merkezlerinin kurulması

Halka Türkçe öğretilmesine öncelik verilmesi

Bölge halkına Türklük aşılması

Kürtlerin dışarıyla bağlantısının kesilmesi

¹⁸⁴ Şükrü Kaya’nın orijinal raporu için bkz. S. Yeşiltuna, **Atatürk ve Kürtler**, s.656-660.

¹⁸⁵ H. Yayman, **Türkiye’nin Kürt Sorunu Hafızası**, s.189.

¹⁸⁶ H. Yayman, **Türkiye’nin Kürt Sorunu Hafızası**, s.189.

¹⁸⁷ H. Yayman, **Türkiye’nin Kürt Sorunu Hafızası**, s.190.

Türk erkeklerinin Kürt kızlarıyla evlenmesinin teşvik edilmesi
Bölgeye iyi idareciler ve idealist memurların gönderilmesi
Kürtçe konuşan memurların memuriyetten çıkarılması
Bölgeye daha çok yol, okul ve hastanenin yapılması
Yatılı mekteplerin açılması
Bölgedeki idari yapının ıslah edilmesi
Bölgeye mahsus ayrı bir adli sistemin kurulması
Madenlerin işletilmesi yoluyla halka iş bulunması
2510 sayılı İskân Kanunu'nun kabul edilmesi
Ağa ve şeyhlerin Batı'ya göç ettirilmesi
Bölge halkının ağaların ve şeyhlerin zulmünden kurtarılması
Topraksız köylüye toprak dağıtılması
Dağınık köy ve mezraların birleştirilmesi
Askere alınan Kürtlere Türkçe öğretilmesi
Bölge ile ilgili daha fazla istihbarat çalışmasının yapılması
Halkevlerinden daha etkin bir biçimde faydalanılması
Dağ başlarındaki münferit evlerin yıkılması ve ahalisinin başka yerlere nakledilmesi.

Raporlarda sıralanan ortak önerilere bakıldığında “din” konusunda herhangi bir tavsiye ya da açıklama yer almamaktadır. Bu durum, Cumhuriyet kadrolarının pozitivist yaklaşımının bir sonucu olarak düşünülebilir.¹⁸⁸

¹⁸⁸ H. Yayman, **Türkiye'nin Kürt Sorunu Hafızası**, s.191.

II-İKİNCİ (TRAKYA) UMUMİ MÜFETTİŞLİK ve ABİDİN ÖZMEN

A-Trakya Umumi Müfettişlik Bölgesinin Alanı ve Teşkilatın Kuruluş Sebepleri

Trakya alan olarak, Balkan Yarımadası'nın güneyinde bulunan geniş coğrafi bölgeye verilen isimdir. Doğuda Karadeniz, Güneyde Marmara Denizi, Çanakkale Boğazı ve Ege Denizi, Kuzeyde Balkan sıradağları ve Batıda Karasu (Mesta) Nehriyle çevrelenmiştir.¹⁸⁹ Trakya'nın tarihi, içinde bulunduğu Balkan Yarımadası'nın tarihi ile değerlendirilmektedir. Nitekim 16. yüzyıla gelindiğinde Osmanlı Devleti, tüm yarımadada tek güç olarak hâkimiyetini göstermiştir.

Heterojen nüfusa sahip bir coğrafi alan olan Balkan Yarımadası, tarih boyunca; Yunan, Arnavut, Romen, Bulgar ve Sırp gibi birçok etnik unsura ev sahipliği yapmıştır. Özellikle Osmanlı hâkimiyeti sırasında bölgeye; Türkmenler, Çerkezler, Tatarlar ve Yahudiler yerleşmiştir. Hoşgörü politikası ile Osmanlı yönetimi, uzun yıllar bölgede egemenliğini sağlamıştır. Ancak Fransız İhtilali ile birlikte ortaya çıkan Milliyetçilik akımı, Balkanlarda, bağımsızlık kazanma isteğinin doğmasına neden olmuştur. Böylece 19. yüzyıla gelindiğinde Osmanlı Devleti, bir yandan bölgede başlayan milliyetçi-ayrılıkçı isyanları bastırmaya çalışırken; diğer yandan da büyük devletlerle savaşmak zorunda kalmıştır. Ancak tüm çabalarına rağmen, Trakya'da yeni devletlerin ortaya çıkması engellenememiş ve bu dönem, günümüzdeki "Doğu Trakya"nın içine sürüklendiği felaketlerin de başlangıcı olmuştur.

Doğu Trakya il bazında; Edirne, Kırklareli, Tekirdağ illeriyle Çanakkale ilinin Gelibolu, Eceabat ilçeleri ile İstanbul ilinin Çatalca ve Silivri ilçelerini içine almaktadır.¹⁹⁰ Coğrafi itibarıyla Osmanlı Devleti'ndeki Edirne vilayetini kapsayan bir bölgeyi ifade etmektedir. Bu önemli vilayet, 20. yüzyılın başlarına kadar dört kez istilaya uğramıştır. Edirne'nin görmüş olduğu son düşman işgali, Milli Mücadele döneminde gerçekleşmiştir. Nitekim İstiklal Savaşı'nın başarıya ulaşmasıyla, Mudanya Mütarekesi hükümleri çerçevesinde Türk ordusu Edirne'ye yerleşmiş ve Türk egemenliğine girmiştir.¹⁹¹

Cumhuriyet'in ilanından sonra yeni yönetim, ulusal sınırlar içinde güçlü ve müreffeh bir ülke yaratmak amacıyla topyekûn bir seferberlik başlatmıştır. Bu seferberlik, tüm Türkiye çapında olmakla beraber, bazı bölgelere öncelik verilmiştir.

¹⁸⁹ Tevfik Bıyıklıoğlu, **Trakya'da Milli Mücadele**, c.I, TTK Yayınları, Ankara 1992, s.3.

¹⁹⁰ Abidin Özmen, **Trakya**, Kanaat Basımevi, Ankara 1948, s.26-27.

¹⁹¹ Mudanya Mütarekesi hükümleri için; İ. Soysal, **Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları**, s.61-66.

Örneğin; “Şark Bölgesi”, bölgedeki birtakım olağanüstü haller nedeniyle daha dikkate alınan bir bölge olmuştur. Nitekim Birinci Umumi Müfettişlik Teşkilatı’nın bu bölgede kurulması da bunun açık bir göstergesidir.¹⁹² Trakya da, tıpkı “Şark Bölgesi” gibi, Cumhuriyet yönetimi açısından öncelikli bölgelerden biri olmuştur. Zira Trakya; İstanbul’un hinterlandı, Türkiye’nin Batı’ya açılan kapısı, İstanbul’un, Boğazların ve Marmara’nın savunma alanı niteliğinde idi. Bu sebepten ötürü, Cumhuriyet yönetimi, Trakya’yı içinde bulunduğu geri kalmışlıktan kurtarma; gelişmiş ve güçlü bir bölge haline getirme işine ayrı bir önem vermiştir.¹⁹³

Cumhuriyet yönetiminin, Trakya’nın kalkınmasını sağlayabilmek için öncelikle bölge halkına güven aşılayacak tedbirleri alması ve kalkınmanın ön koşulu olan nüfusu çoğaltma, var olanı koruma ve üretken hale getirme çalışmalarının yolunu açması gerekmektedir. 1930’lu yıllarda yaşanan siyasal gelişmeler, bu gerekliliği artırmış ve Trakya’da bir Umumi Müfettişlik kurulması düşüncesinin uygulamaya geçirilmesinde tetikleyici rol oynamıştır.

Türkiye’nin Balkan sınırında bulunan Trakya Bölgesi o dönemde, Balkanlar’dan gelen sürekli bir göç hareketine maruz kalmaktaydı. Oldukça geniş tarım arazisine sahip olan bu bölgeye gelen insanlar için, önlemlerin bir an önce alınması gerekiyordu. Bu husus dâhilinde görüşlerini aktaran Abidin Özmen, Trakya Umumi Müfettişliği olarak anılacak olan İkinci Umumi Müfettişliği’nin kuruluşunu şu şekilde anlatmaktaydı:

*“Bayındırlık ve iskân bakımlarından bir kül teşkil eden Edirne, Kırklareli, Tekirdağ ve Çanakkale illerinde bu işleri ahenkli bir şekilde yürütmek kasti ile bir Genel Müfettişlik daha kurulması, 19 Şubat 1934 tarih ve 2-150 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile kabul buyruldu ve 1934 Nisanında Genel Müfettişlik, Trakya’da çalışmaya başladı.”*¹⁹⁴

Trakya’da Umumi Müfettişlik kurulması kamuoyunda geniş yankı bulmuştur. Cumhuriyet Yönetiminin aldığı bu karar, Trakya’nın kalkınması için atılan son derece önemli bir adım olarak değerlendirilmiştir. Müfettişliğin kuruluş haberi, çeşitli ulusal gazetelere yansımıştır. Örneğin Cumhuriyet gazetesinde şu şekildeydi:

“İsmet Paşa Hükümetinin yeni bir hamlesi karşısında daha bulunuyoruz: Trakya’mızın imarını istihdaf eden bu hamle, bu maksadın tez elden temini için olacak, orasını ikinci bir Umumi Müfettişlikle teyit ve takviye ediyor. Aynı zamanda bu karar,

¹⁹² Murat Burgaç, **Türkiye’de Umumi Müfettişliklerin Kurulması ve Trakya Umumi Müfettişliği**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2013, s.163.

¹⁹³ M. Burgaç, **Trakya Umumi Müfettişliği**, s.163.

¹⁹⁴ A. Özmen, “Genel Müfettişlikler Hakkında Bir Düşünce”, s.240.

Trakya'ya verdiğimiz büyük siyasi ehemmiyetin canlı bir delili olarak alınmakta da hata olmaz. Hülasa bu hamlenin mahiyet ve ehemmiyeti her itibarla büyük ve yüksektir... Trakya Umumi Müfettişliği gözlerimizi bu vatan parçası üzerine çevirecek bir şahika gibi yükseliyor görünse yeridir... Bugün Umumi Müfettişlikle binnefis Edirne'den başlayan bir hareket ve faaliyete el atıyor ve bütün Trakya'nın imar ve ihyasını derpiş etmiş bulunuyoruz... Gözümüzde vatanımızın her parçası öyledir, fakat Karadenizle Marmara arasında İstanbul'a doğru uzanan yarımada kolaylıkla küre-i arzın nadir cennetlerinden biri olmaya namzet bir ülkedir ve fazla olarak yeni Türk vatanını Avrupa'ya bağlayan bir parçadır. Ferah ferah 1,5-2 milyon nüfusu barındıracak bu vatan parçasında teksif olunacak faaliyet hiç şüphe yok ki onu az zamanda bütün dünya için numune diye telakki olunacak bir mamurezara çevirebilecektir."¹⁹⁵

Milliyet gazetesine yansması ise şu şekilde olmuştur: "*İkinci Umumi Müfettişliğin Trakya'da tesisine karar verilmesini, inkılabımızın yeni bir hamlesi olarak karşılamak lazımdır. Bu yeni teşekkül, Trakya'mızın feyizli toprakları üzerinde mamur kasaba ve köyler vücuda getirilmesini temin edecektir. Avrupa kıtasının bir köşesini tutan bu Türk toprakları son bir asır içerisinde muhtelif defalar harplere sahne olmuş, bu yüzden tahrip edilmiş ve devamlı bir imar faaliyetine sahne olamamıştır. Türk diyarının hiçbir kısmını diğerine tercih etmeden memleketin her tarafına seyyanen aynı imar ve kalkınma siyasetini tatbik eden Cumhuriyet idaresini aldığı tedbirlerle Trakya'yı da canlandırmak için mesai sarfını esirgememiştir. Trakya'da kurulan müesseseler bunun misalidir. Bu defa alınan karar ve Trakya'ya verilen ehemmiyet, Türkiye'yi Avrupa'ya bağlayan yol üzerine tesadüf eden bu memleket kısmında geçmiş zamanların tahribatını ve ihmali en kısa zamanda telafi etmek ve komşu memleketlerde görülen tesisat ile Trakya'yı bir an evvel teçhiz etmek gayesine matuftur. Edirne modern bir şehir haline konacak, İstanbul-Avrupa yolu asfalt olarak inşa edilecek, Trakya numune köylerle süslenecek, burada maarif ve sanayi hayati kuvvetlendirilecektir.*"¹⁹⁶

Nitekim Trakya Umumi Müfettişliği kuruluş gerekçesinde belirtildiği üzere; "*Edirne, Kırklareli, Tekirdağ ve Çanakkale mıntıklarında nafia ve iskân işlerinin esaslı bir surette tanzim ve idaresi için 1164 numaralı kanunun hükmüne göre mezkûr (adı geçen) mıntıkada "Trakya Umumi Müfettişliği" namı ile İkinci Umumi Müfettişlik teşkili ve bu Umumi Müfettişliğe ait ilişik kadronun tasdiki; Dâhiliye Vekilliğinin 19-2-*

¹⁹⁵ Yunus Nadi, "Trakya'da İkinci Umumi Müfettişlik", **Cumhuriyet**, 25 Şubat 1934.

¹⁹⁶ Mecdi Sadrettin, "Güzel Trakya", **Milliyet**, 26 Şubat 1934.

1934 tarih ve 679 sayılı tezkeresi üzerine İcra Vekilleri Heyeti'nin yine 19-2-1934 günkü toplantısında kabul olunmuştur.¹⁹⁷

Trakyalılar, Umumi Müfettişliğin kuruluşunu; devletin, elini Trakya'ya uzatması olarak algılamış, bu kararın altında Gazi'nin imzası olduğuna, bir işin arkasında Gazi varsa o işin mutlaka çok güzel sonuçlanacağına ve son yıllarını felaketler içinde geçiren bölgenin kısa zamanda kalkınacağına inanmışlardır. Bu inanç, Hâkimiyet-i Milliye gazetesine de yansımıştır:

“Şirin Edirne ve güzel Trakya layık olduğu en mamur istikbale Cumhuriyet'in nurdan eliyle kavuşmaktadır... Trakyalılar sevininiz. Çünkü aziz yurdumuzun en zengin ve feyizli mıntıklarından biri olan Trakya'da da yeşillikler arasında beyaz taşlı kırmızı kiremitli köyler, muntazam yollar, fabrika bacaları ve mektepler yükselecek ve bu diyar daha mesut olmakta gecikmeyecektir. İskân ve imar projeleri hakkında topladığımız malumatı verirken derin bir sevinç duyuyoruz:

- 1.Şirin Edirne'miz Trakya Umumi Müfettişliği'nin merkezi olmuştur. Şehir en modern surette kendisine ve tabii güzelliklerine uygun olarak tanzim ve imar edilecek,
- 2.Büyük anayollarla beraber Trakya'nın her yerine muvasala yolları yapılacak.
- 3.Trakya'da ipek fabrikaları, kösele fabrikaları yapılacak; ziraat işlerinde en asri ve fenni tarzlar güdülecek.
- 4.Edirne-İstanbul demiryolu devlet idaresine alınacak.
- 5.İpsala ve Enez diriltilecek ve yolları tanzim edilecek.
- 6.Trakya'da bir hususi idareler birliği yapılacaktır.¹⁹⁸

1-Trakya Umumi Müfettişliği'ne Yapılan Atamalar

Edirne'nin, Trakya Umumi Müfettişliği'nin merkezi olarak kabul edilmesinden sonra, Trakya Umumi Müfettişliği'ne atanacak isim, 18 Mart 1934 tarihinde kesinleşmiştir. Bu tarihte Dâhiliye Vekâleti, 3626 sayılı tezkere ile Müfettişliğe, İstanbul Milletvekili İbrahim Tali (Öngören) Bey'in atanmasını İcra Vekilleri Heyeti'ne teklif etmiştir. Heyet de aynı gün 2/303 sayılı kararıyla bu teklifi onaylamıştır.¹⁹⁹

Bu tayin kamuoyunda, Cumhuriyet Hükümetinin, Trakya'ya ve Trakya Umumi Müfettişliği'ne verdiği önemin bir göstergesi olarak değerlendirilmiştir. Zira İbrahim Tali Bey, Türkiye'de kurulan ilk Umumi Müfettişlikte de görev yapmış deneyimli bir

¹⁹⁷ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi BKK, 030.18.01/42.8.10

¹⁹⁸ Hâkimiyet-i Milliye, 8 Haziran 1934.

¹⁹⁹ Fethi Tevetoğlu, Atatürk'le Samsun'a Çıkanlar, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987, s.153-176.

idareciydi. Temmuz 1935'te sağlık sorunları nedeniyle İstanbul'a tedavi olmaya giden İbrahim Tali Bey, tedavisinin uzun bir zamanı gerektirmesinden dolayı Ağustos 1935'te istifasını sunmuştur.

Bu tarihler arasında Trakya Umumi Müfettişliği'ne, İçişleri Bakanlığı Müsteşarı Vehbi Demirel* vekâlet etmiştir.²⁰⁰ Daha sonrasında 9 Ağustos 1935 tarihinde İzmir Valisi Kazım Dirik, Trakya Umumi Müfettişliği'ne atanmış ve Edirne'ye gelerek görevine başlamıştır. 3 Temmuz 1941 tarihinde, vefat edinceye kadar bu görevi sürdürmüştür.²⁰¹

Kazım Dirik'in ölümünden sonra yaklaşık iki yıl Trakya Umumi Müfettişliği'ne atama yapılmamıştır. Temmuz 1941 – Haziran 1942 yılları arasında Trakya Umumi Müfettişliği'ne Trakya Umumi Müfettişliği Başmüşaviri Sabri Öney'in* vekâlet ettiği bilinmektedir. 19 Haziran 1942 tarihinden itibaren de Salim Gündoğan vekâlet etmiştir.

Trakya Umumi Müfettişliği'ne üçüncü ve son atanan kişi Abidin Özmen olmuştur. Özmen, 16 Haziran 1943 tarihinde bu göreve atanmıştır. 1947 yılında Umumi Müfettişliklerin “L” cetveline alınmasına karar verilinceye kadar bu görevi sürdürmüştür.²⁰²

2-Trakya Umumi Müfettişliğin Teşkilat Kadrosu

Teşkilatın kadroları; 19 Şubat 1934 tarihinde, Dâhiliye Vekaleti'nin 679 sayılı tezkiresiyle İcra Vekilleri Heyetine sunulmuş ve aynı gün İcra Vekilleri Heyetince, Trakya Umumi Müfettişliği'nin kuruluş kararname ile birlikte onaylanmıştır.²⁰³

Buna göre; Trakya Umumi Müfettişliği'nin kadrosu, bir adet 600 TL aylık maaşlı Umumi Müfettiş, 500 TL aylık maaşlı Baş Müşavir, 210 TL aylık maaşlı Asayiş Müdürü, 165 TL aylık maaşlı Yazı İşleri Müdürü, 165 TL aylık maaşlı Kalemli Mahsus

* Mehmet Vehbi Demirel; (1882 Kırçova, Makedonya. Türk Demokrat.) 1906'da Mülkiye Mektebini bitirdi. Maiyet Memurluğu ardından 1909-1917 yılları arasında çeşitli ilçelerde kaymakamlık yaptı. 1917-1927'de Mutasarrıflık görevlerinde bulundu. 1927-1933'de çeşitli illerde Valilik yaptı. İçişleri Bakanlığı Müsteşarı iken 29 Mart 1939'da Başbakanlık Müsteşarlığına tayin oldu. 31 Aralık 1941 tarihine kadar bu görevini sürdürdü. (https://tr.wikipedia.org/wiki/Mehmet_Vehbi_Demirel) (20.06.2016)

²⁰⁰ **Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi**, 030.10 / 72.475.2

²⁰¹ F. Tevetoğlu, **Atatürk'le Samsun'a Çıkanlar**, s.121-152.

*Mustafa Sabri Öney; (15 Şubat 1886, İstanbul, Türk bürokrat.) Mektebi Mülkiye'yi bitirdi. Mülga Tophane Harbiye Dairesi Memurluğu, Isparta ve Antalya Sancağı Tahrirat Müdürlüğü, Gerede, Ereğli Kaymakamlıkları, Dâhiliye Vekâleti Memur-in Kalem-i Mümeyyizi, Mülkiye Müfettişliği, Antalya Sancağı Mutasarrıflığı, Antalya Valiliği, Hapishaneler Genel Müdürlüğü, Nüfus Genel Müdürlüğü, Vilayetler İdaresi Genel Müdürlüğü, Trakya Umumi Müfettişlik Baş Müşavirliği, İzmir, Balıkesir Valilikleri ile İçişleri Bakanlığı Müsteşarlığı yapmıştır.

(https://tr.wikipedia.org/wiki/Mustafa_Sabri_%C3%96ney) (20.06.2016)

²⁰² M. Burgaç, **Trakya Umumi Müfettişliği**, s.387.

²⁰³ **Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi BKK**, 0301801/42810

Müdürü, 108 TL aylık maaşlı Evrak Memuru ile 165 TL aylık maaşlı İskân Müdürü'nden oluşuyordu. Kadro sayısı toplamı 21 idi. Trakya Umumi Müfettişliğinin bir yıllık masrafı 55.556 TL olarak öngörölmüştü.²⁰⁴

Trakya Umumi Müfettişliği için kararlaştırılan bu kadro ve bütçe, İcra Vekilleri Heyeti'nce, 26 Şubat 1934'de "Trakya Umumi Müfettişliğinin Maaş ve Masrafları Hakkında Kanun Layihası" adıyla ve Dâhiliye Vekâletinin 6/447 sayılı tezkeresiyle Meclis'e sunuldu.²⁰⁵

5 maddeden oluşan kanun, 1 Nisan 1934 tarihinden itibaren yürürlüğe girmiştir. Bu kanun ile birlikte Trakya Umumi Müfettişliğinin teşkilat kadrosu 31 kişiye ve bütçesi ise 24.500 liraya çıkarıldı.²⁰⁶

Trakya Umumi Müfettiş'i'nin atanmasından; teşkilatın kadroları ve bu kadrolar için gereken bütçe konusunda Meclis'ten onay alındıktan sonra, sıra Müfettişlik teşkilatında görev yapacak kişilerin belirlenmesine gelmişti. Kadroların belirlenmesi konusunda Umumi Müfettiş, Dâhiliye Vekâleti ile ortak bir çalışma yürütmüştür. Nitekim İbrahim Tali Bey, Müfettişlik kadrolarını belirlemek ve müfettişlik mıntikasının durumu hakkında bölgenin milletvekilleri ile görüşmek üzere Ankara'ya gitmiştir.²⁰⁷

Bu çalışmalar sonucunda Trakya Umumi Müfettişliği Başmüsavırlığı'ne, Emniyet İşleri Umum Müdür Muavini Şükrü Bey;²⁰⁸ Emniyet Müsavırlığı'ne, Birinci Umum Müfettişlik İstihbarat Müdürü Osman Hurşit Bey; İskân Müsavırlığı'ne, Birinci Umum Müfettişlik İskân Müdürü Hulusi Bey atanmıştır. Umumi Müfettişliğin muhasebe işlerini ise Dâhiliye Vekâleti Muhasebe Müdürü Ferit Bey yürütecekti.²⁰⁹

Hükümet, ilk Umumi Müfettişlik uygulamasında tecrübe kazanan isimlerden yararlanmak, ikinci müfettişliğin temellerini de bu tecrübelerden oluşturmak adına daha

²⁰⁴ C. Koçak, **Umumi Müfettişlikler**, s.128.

²⁰⁵ Umumi Müfettişlik Kanununda belirtildiği üzere, teşkilat için gerekli olan kadro ve masraflar Dâhiliye Vekâletince belirlenip İcra Vekâletince onaylandıktan sonra yürürlüğe girerdi. Ancak belirlenen bu kadrolar, Meclisin ilk bütçe görüşmelerinde, Meclis onayına sunulurdu. Bkz, "**Umumi Müfettişlik Teşkilatına Dair Kanun**", Madde 2. (**Düstur**, III. Tertip, c.8, Kanun No: 1164, s.1005.)

²⁰⁶ Kanunun tam metni, kadrolar ve bütçenin dağılımı için; "**Trakya Umumi Müfettişlik Teşkilatı Maaş, Ücret ve Masrafları Hakkında Kanun**", (**Düstur**, III. Tertip, c.15, Kanun No: 2393, s.231-232.)

²⁰⁷ **Cumhuriyet**, 2 Nisan 1934.

²⁰⁸ Şükrü Sökmensüer; (1890 Üsküp – 1978 Ankara. Türk siyasetçi) 1934-1939 yılları arasında Türkiye Cumhuriyeti Emniyet Genel Müdürlüğü görevinin yanı sıra, 1946-1947 yıllarında da İçişleri Bakanlığı görevlerinde bulunmuştur. (Asaf Özkan, "1954 Seçimleri Öncesi Ankara Adaylarını Belirleme Sürecinde CHP'de Parti içi Demokrasi Sorunu (Şükrü Sökmensüer'in Raporuna Göre)", **Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2/2 (Ocak-Haziran 2013), s.80)

²⁰⁹ M. Burgaç, **Trakya Umumi Müfettişliği**, s.176.

sağlam adımlar atmak istemiş ve bu nedenle de gerek Trakya Umumi Müfettişini ve gerekse müşavirlerini Birinci Umumi Müfettişlik'te görev yapmış kişilerden seçmiştir.

Trakya Umumi Müfettişliği çalışmalarına başladıktan kısa bir süre sonra, TBMM'ye, "İkinci Umumi Müfettişlik ve Müşavirlikleri'nin Teşkilat Kadroları Hakkındaki Kanun Layihası" adıyla bir tasarı sunulmuştur. Tasarı, 25 Aralık 1935 tarihli Meclis oturumunda kabul edilmiş ve yasalaşmıştır.²¹⁰ Yeni yasayla, Trakya Umumi Müfettişliği'nin teşkilat kadroları, büyük ölçüde genişletilmiştir.

Yasanın getirdiği en önemli yenilik, Trakya Umumi Müfettişliği'ne her Bakanlıktan birer müşavir ve müşavir yardımcısı kadrosu tahsis edilmesiydi. Böylece önceki teşkilat kadrosunda Başmüşavir, İskân Müşaviri, Emniyet Müşaviri olmak üzere sadece üç müşavir kadrosu olan Umumi Müfettişliğe, yeni yasanın kabulünden sonra; Maliye, Sıhhat ve İçtimai Muavenet, Adliye, Maarif, Nafia, İktisat ve Ziraat Vekâletlerinden de birer müşavir ve müşavir yardımcısı verilmiştir.²¹¹

Müfettişlik kadrosuna yeni müşavirlikler eklenmesi ve kadronun genişletilmesi, müfettişliğin bölgesi dâhilinde yürüteceği işleri başarabilmesi noktasında son derece önemli kazanımlar getirdi. Kadroya eklenen müşavirlikler, bir anlamda, müfettişliğin çalışma alanlarını da gösteriyordu. Böylece 1936'dan itibaren, Trakya Umumi Müfettişliği, bölgesi dâhilindeki çalışmalarını, bu genişletilmiş kadroyla yürütmeye başladı.

B-Trakya Umumi Müfettişliği'nin Çalışmaları ve Abidin Özmen

İkinci Umumi Müfettişlik, diğer adıyla Trakya Umumi Müfettişliği kuruluşundan itibaren, amacına uygun olarak ihtiyaçlar doğrultusunda, pek çok alanda çalışmalar yürüttü. Bu çalışmalar temel olarak; idare alanında, bölgesel kalkınma alanında ve iç güvenlik alanında yapılan çalışmalar olarak üç grupta sınıflandırılabilir.²¹²

1-İdare Alanındaki Çalışmaları

Umumi Müfettişliğin, "idari" alanda yaptığı çalışmalar temel anlamda iki kategoriye ayrılır. Bunlardan birincisi, idari denetim yapmak; ikincisi ise bölgedeki idareciler arasında koordinasyonu ve işbirliğini sağlayarak, idare aygıtını eşgüdüm içinde daha verimli çalıştırmaktır.

²¹⁰ TBMM ZC, D:5, c.7, TBMM Matbaası, Ankara 1936, s.169-170.

²¹¹ M. Burgaç, **Trakya Umumi Müfettişliği**, s.180.

²¹² M. Burgaç, **Trakya Umumi Müfettişliği**, s.182.

Umumi Mufettişliklerin temel kuruluş gerekçelerinden biri; bölgesi dâhilinde genel ve özel idareyi ve buralarda çalışan memurları yakından denetlemek, yani “halkın yanı başında bir şikâyet mercii” olarak çalışmaktı. Trakya Umumi Mufettişliği de, bu görev tanımına uygun olarak, kuruluşundan itibaren bölgesi dâhilinde en yüksek idari denetçi olarak çalışmaya başlamıştır.

Trakya Umumi Mufettişlerinin idari denetimi gerçekleştirmek için, en sık kullandıkları yöntem, bölge dâhilinde inceleme-denetleme gezileri yapmaktı. İbrahim Tali Bey, Trakya Umumi Mufettişliği’ne atanmasından sonra yaptığı ilk iş, bölgesi dâhilinde denetleme gezisine çıkmak olmuştur. İbrahim Tali Bey, 33 gün süren gezisinden sonra, kapsamlı bir rapor hazırlamıştır. Bu raporda, bölgedeki “idari vaziyet” başlığı altında not ettiği cümleler, Mufettişliğin; memurların denetlenmesi, idarenin daha seri ve düzgün işleminin sağlanması konularına verdiği önemi göstermesi bakımından oldukça önemli olmuştur. Nitekim İbrahim Tali döneminde başlatılan inceleme-denetleme gezileri, Abidin Özmen’in Mufettişliği döneminde de devam etmiştir.

Ayrıca Trakya Umumi Mufettişliği’nin önem verdiği diğer konulardan biri, bölgesi dâhilinde idare mekanizmasının etkin ve düzgün bir şekilde çalışmasını sağlamaktı. Bunu sağlamanın en önemli ön koşulu ise bölgede etkin bir denetim sistemini harekete geçirmektir. *“Memurların fenalıklarını azami bir derecede tahdit etmek ve onların kabiliyetlerinden en iyi bir şekilde istifade”* için sürekli ve sıkı denetim şarttı. Bu düşüncelerden hareketle, Trakya Umumi Mufettişliği, kuruluşundan itibaren, bölgesi dâhilinde memurların görev bilincini yükseltmek, halkla idare arasındaki ilişkilerin iyi bir şekilde yürütülmesini, kanunların, tüzüklerin layıkıyla ve doğru bir şekilde uygulanmasını sağlamak için çalışmalar yapmaya başladı. Bu çalışma; ilk uygulamasını İbrahim Tali Bey’in başlattığı, inceleme-denetleme gezileri aracılığıyla yürütülmüştür. Bu gezilerde, idare sisteminin işleyişi denetlenmekte, varsa aksayan yönlerinin düzeltilmesi için gerekli talimatlar verilmekte, “fena memurlar” belirlenip uygun cezalara çarptırılmakta, “halkın yanı başında bir şikâyet mercii” olmak görevi yerine getirilmekteydi.²¹³

Umumi Mufettişlerin yaptığı bu inceleme-denetleme gezilerinde, denetlenen kurumlardan bir diğeri de Parti Teşkilatları ve Halkevleriydi. 1936’dan sonra İçişleri Bakanının CHP Genel Sekreteri, valilerin aynı zamanda CHP İl Teşkilatları Başkanı

²¹³ Milli Gazete, 5 Ekim 1935.

olmaları gibi, Umumi Müfettişler de diğer görevlerinin yanı sıra, görevli olduğu bölgede CHP teşkilatını denetleyen parti müfettişleri konumuna gelmişlerdir. Dolayısıyla da bu tür bir denetim, Umumi Müfettişliğin görevleri arasında olmuştur. İdarecilerin de sıkı denetime tutulacağına dair bir örnek, 1943 yılında, Trakya Umumi Müfettişi Abidin Özmen'in bölgesi içinde yaptığı "devri teftiş münasebetiyle" CHP Genel Sekreterliği'ne sunduğu 2 Kasım 1943 tarihli raporuna şu şekilde yansımaktadır:

"Bölgem dâhilinde yaptığım devri teftiş etrafında Partimizin ve Halkevlerinin işiyle de umumi şekilde alakadar oldum. Şimdiye kadar gördüklerim hakkında burada maruzatta bulunacağım.. Tekirdağ Vilayet Merkezinde Parti reisi aynı zamanda belediye reisi olan, Muhterem Pekel'dir. Bu zat ticaretle meşguldür. Tekirdağ mebusu eczacı Ekrem Pekel'in kardeşidir. Ne kayda değer olağanüstü çalışması ne de tenkit edilecek bir hareketi vardır. Yalnız, mebusun kardeşi, belediye reisi ve aynı zamanda Parti reisi olması kendisine bir layüsellik kudreti veriyor diye aleyhinde cereyan da yok değildir."

Özmen, raporunda Muhterem Pekel* hakkında soruşturma açılmasını da talep etmiştir. Müfettişliğin bu talebi değerlendirilmiş ve bölgeye gönderilen, CHP Isparta Milletvekili ve Partinin Edirne Bölgesi Müfettişi Cemil Tüzmen bir soruşturma başlatmıştır. Yapılan soruşturma sonucunda Muhterem Pekel'in görevden alınmasını gerektirecek bir durumu olmadığı anlaşılmıştır.²¹⁴

İbrahim Tali Bey, ayrıca köy muhtar ve kâtibinin donanımlı bir şekilde yetiştirilmeleri amacıyla bölgede, köylünün içinden idareciler yetiştirecek çalışmalar yapılacağını da belirtmiştir. Bilgili, donanımlı idare adamları yetiştirmek için kurslar açılması gerektiğini belirtmiştir. Bu toplantıdan kısa bir süre sonra bölgede bu amaçla kurslar açılmıştır. İbrahim Tali döneminde açılan bu kurslar, Müfettişliğin kaldırılmasına kadar ki süre boyunca faaliyetine devam etmiştir.

Trakya Umumi Müfettişliği; bir yandan bölgesi dâhilinde etkin bir idari denetim yapmış, diğer yandan nitelikli idareciler yetişmesini sağlayacak çalışmalar başlatmış ve Trakya'da idare alanında önemli işler başarmıştır. Umumi Müfettişliğin; idare memur ve amirleri üzerinde geniş yetkilere sahip olması ve müfettişlerin masa başında oturan türden değil, sürekli olarak bölgeyi gezen, inceleyen ve denetleyen türden bir denetçi olması; Trakya'da idare ile ilgili işlerin daha başarılı bir şekilde yürütülmesini sağlama

* **Muhterem Pekel**, 1936-1946 yılları arasında Tekirdağ Belediye Başkanlığı görevinde bulunmuştur. TBMM V. Dönem Yozgat Milletvekili olan Ekrem Pekel'in kardeşidir. (TBMM Albümü, c.1, (1920-1950), s.293.)

²¹⁴ M. Burgaç, **Trakya Umumi Müfettişliği**, s.188.

açısından önemli kazanımlar getirmiştir. Özellikle müfettişlik bölgesi dâhilindeki memurlar, kendileri üzerinde bir hayli geniş yetkilere sahip böyle bir denetçinin başlarında olmasının verdiği duyguyla daha özenli çalışmaya başlamışlardır.²¹⁵

Vilayet İdareleri ve idarecileri arasında işbirliği sağlamak; Umumi Müfettişlerin kuruluş gerekçelerinden biri olmuştur. Nitekim Trakya Umumi Müfettişliği, kuruluşundan itibaren bu konuda üzerine düşen görevi yapmak için çalışmalara başlamış ve idareciler arasında işbirliği sağlamak maksadıyla Müfettişliğin en sık başvurduğu yöntem, “Valiler Toplantısı” ya da “Valiler Kongresi” adı verilen ve Umumi Müfettişin başkanlığı altında, tüm bölge valilerinin katılımıyla düzenlenen toplantılar olmuştur.²¹⁶ Valiler Kongresi uygulaması, Trakya Umumi Müfettişliğinin kurulmasından hemen sonra, İbrahim Tali Bey’in bölgeyi teftiş gezisinin ardından başlamıştır.

22 Eylül 1934 günü Edirne’de açılan Valiler Toplantısı’na İktisat Vekâleti’nin gönderdiği heyetin yanı sıra, Edirne Valisi Salim Özdemir, Kırklareli Valisi Faik Bey, Tekirdağ Valisi Haşim Cevdet, Çanakkale Valisi Süreyya Beyler ile her vilayetin Nafia, Sağlık, Maarif, İskân ve Tarım müdürleri de katılmışlardır.²¹⁷ Beş gün süren bu ilk Valiler Toplantısı’nda valiler, kendi vilayetlerinin; sosyal, ekonomik ve idari durumuyla ilgili bilgiler vermişlerdir. Valiler Toplantısı uygulaması, sonraki dönemlerde de devam etmiş ve 1943-1947 yılları arasında Trakya Umumi Müfettişi olan Abidin Özmen tarafından da desteklenmiştir.

Umumi Müfettişlik; sadece bölge valileri arasında eşgüdümü sağlamak açısından değil, aynı zamanda merkezi hükümet ile eşgüdümü sağlamak açısından da önemli hizmetlerde bulunmuştur. Yapılan tüm bu çalışmalar, Trakya’nın bölgesel bir kalkınma süreci içine girmesinin önünü açmıştır.²¹⁸

2-Bölgesel Kalkınmaya Yönelik Çalışmalar

Türkiye’de Umumi Müfettişlik Teşkilatı; birkaç vilayetten oluşan bir bölgede, bu vilayetlerin ortak işlerini tek merkezden idare edecek, bu bölge dâhilinde merkezi denetimi yakından icra edecek, vilayetler üstü bir teşkilat olarak kurulmuştur.

Teşkilatın asli görevi bölgesi dâhilindeki vilayetler arasında eşgüdümü sağlamaktır. Dolayısıyla Umumi Müfettişliklerin doğrudan icraata yönelik yetkileri

²¹⁵ A. Özmen, “Genel Müfettişlikler Hakkında Bir Düşünce”, s.243.

²¹⁶ İçişleri Bakanlığı Arşivi, Dosya No: 1323.

²¹⁷ Milli Gazete, 24 Eylül 1934.

²¹⁸ M. Burgaç, Trakya Umumi Müfettişliği, s.193.

sınırlıydı, bu yüzden kendilerinden hizmet beklenen alanlarda kendi başlarına çalışmalar yapmalarını sağlayacak bütçeleri de yoktu. Bu anlamda Umumi Müfettişlikler, yerel yönetim birimleri değil, merkezi idarenin taşra örgütüydü. Görevli olduğu bölge dâhilindeki her türlü işi, merkezi idare adına yürütmekteydi. Bu sebeple, Umumi Müfettişliğin kalkınmayı sağlamak amacıyla bölgesi dâhilinde; eğitim, sağlık, bayındırlık, imar ve ziraat vb. alandaki çalışmalarını; Müfettişliğin doğrudan yürüttüğü çalışmalar olarak görmek yerine, yürütülmesini sağladığı çalışmalar olarak değerlendirmek daha doğru bir yaklaşım olmaktadır.²¹⁹ Fakat böyle bir değerlendirme; Teşkilat olmasaydı da bu işler, merkezi idare ve onun taşradaki “ajanları” olan valiler tarafından yapılabilirdi, anlamına gelmemektedir.

Nitekim Trakya Umumi Müfettişi Abidin Özmen’in vurguladığı gibi; “*Her ne kadar tenkit yoluna sapsak isteyen bir münekkitt, parayı veren Maliye Bakanı, projeyi yapan Fen Heyeti diyebilirse de bu işlerin temini için Genel Müfettişliklerin sarf ettiği gayretler gözden geçirilecek olursa, Genel Müfettişlerin temin ettikleri imar işlerinin onların yoklukları halinde yapılabilecek işlerden olmadığını kabul etmek gerekmektedir.*”²²⁰

Umumi Müfettişler; valilerin vakit bulamadığı, yetişemediği veya vilayet teşkilatının düşünemediği; genel idareye ve mahalli işlere ait birçok işler üzerinde durmuşlar, sık sık yaptıkları valiler toplantılarıyla ortak işlerin yapılmasında iş ve güç birliği sağlamışlar, gerek şahsen ve gerekse kadrosundaki uzman müşavirler aracılığıyla yaptıkları incelemelerle bölgenin gereksinimlerini belirlemişler, gereksinimine göre genel bütçeden bu işler için tahsisat ayrılmasını sağlayarak; bölgenin imar ve ıslahat işlerinin hızlı bir şekilde yürümesi doğrultusunda önemli hizmetlerde bulunmuşlardır.

Trakya Umumi Müfettişliği de diğer müfettişlikler gibi, kendi görev bölgesi dâhilinde, bölgesel bir kalkınma hamlesinin planlanması ve yürütülmesi konusunda başarılı çalışmalar yapmıştır. Bu cümleden olmak üzere Trakya Umumi Müfettişliği; bölgeye göçmen yerleştirme işinin düzenli yürütülmesini, köylerin daha modern hale getirilmesini, bölgede ekonomik bir kalkınmanın gerçekleştirilmesini, bölgenin daha bayındır bir hale gelmesini, eğitim, kültür, sağlık hizmetlerinin yaygınlaştırılmasını ve daha verimli hale gelmesini sağlayacak pek çok çalışmaya imza atmıştır.²²¹

²¹⁹ M. Burgaç, **Trakya Umumi Müfettişliği**, s.194.

²²⁰ A. Özmen, “Genel Müfettişlikler Hakkında Bir Düşünce”, s.244.

²²¹ A. Özmen, “Genel Müfettişlikler Hakkında Bir Düşünce”, s.245.

3-Müfettişliğin Göç ve İskâna Yönelik Çalışmaları

Nüfus sorunu; şüphesiz ki insanlık tarihinin en eski sorunlarından biri olup, nüfusun huzuru, üretkenliği, iskânı, sosyal, siyasal ve ekonomik örgütlenmesi, nüfus sorununa bağlı olarak gelişmiştir. Devletlerin gelişmişliği, nüfuslarının hayat standartları ile ölçülebilmektedir. Birinci Dünya Savaşı, dünya genelinde; kıtlık, hastalık, yer yurt sorunu, eğitimsizlik gibi sorunlar yaratmış, ülkenin kaynakları atıl kalmış ve nüfusun artışı ile verimliliği düşmüştür. Bu bakımdan Türkiye’de ve pek çok ülkede, nüfusu artırmak temel sorun haline gelmiş, göç hareketleri, nüfusun iskân edilip üretkenliğinin artırılması gibi konular devletlerin temel siyasetleri içinde önemli bir yer tutmuştur.²²²

İstiklal Savaşı’ndan sonra Türkiye Devleti’nin en öncelikli sorunlarından ve uğraşlarından birisi nüfusu artırmak olmuştur. Bu amaçla, ülkedeki doğurganlığı arttırmak ve ölüm oranlarının düşmesini sağlayacak önlemleri almak gerekmekteydi. Ayrıca ülke sınırları dışında yaşayan “soydaşların” Türkiye’ye getirilip yerleştirilmesi de nüfusu artırmanın başka bir yoluydu. Bundan başka ülkeye göçmen getirilmesi ve bunların uygun yerlere iskân edilmesi, ülkedeki nüfus sorununu daha kısa sürede çözüme kavuşturacak işlerden biri olmuştur. Bu noktadan hareketle Türkiye Cumhuriyeti, iskân konusunda çalışmalara başlamıştır.

Türkiye Cumhuriyeti’nde iskân faaliyetleri; Lozan Antlaşması’yla yürürlüğe giren nüfus mübadelesi ile başlamış ve nüfus değişimi, iskân ile ilgili işleri yürütmek üzere, 13 Ekim 1923’te Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti kurulmuştur.²²³ Mübadelenin ardından 1929 yılından itibaren “Nüfus Müdüriyet-i Umumiyesi” adını almıştır. 1934 yılına kadar nüfus ve muhacir işleri bu müdürlük tarafından yürütülmüştür.²²⁴

1923-1933 yılları arasında Türkiye’ye 627.538 kişi “göçmen”, “mübadil” veya “sığınmacı” olarak gelmiştir. Bunların büyük çoğunluğu Yunanistan, Bulgaristan, Romanya ve Yugoslavya gibi Balkan ülkelerinden göç etmiştir.

1934 yılında kabul edilen 2510 sayılı İskân Kanunu da,²²⁵ Türkiye Cumhuriyeti’nin uyguladığı iskân politikasının sistematize edilmesi bakımından bir dönüm noktası olmuştur.

²²² Fikret Babuş, **Osmanlı’dan Günümüze Etnik ve Sosyal Politikalar Çerçevesinde Göç ve İskân Siyaseti Uygulamaları**, Ozan Yayıncılık, İstanbul 2006, s.111-112.

²²³ “Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti İhdasına Dair Kanun”, **Düştur**, III. Tertip, c.5, Başbakanlık Devlet Matbaası, Ankara 1948, s.146.

²²⁴ F. Babuş, **Göç ve İskân Siyaseti Uygulamaları**, s.137.

²²⁵ **TBMM ZC**, D: 4, İ: 68, c. 23, s.140:160

Son derece ayrıntılı bir kanun olan 1934 İskân Kanunu, ülkeyi iskân bölgelerine ayırmakta ve iskânın ne şekilde yapılacağını düzenlemekteydi. Kanunun ikinci maddesiyle Türkiye, iskân bakımından üç bölgeye ayrılmaktaydı:

Birinci bölge; Türk kültürlü nüfusun arttırılması istenen bölge, ikinci bölge; Türk kültürüne geçmesi istenen nüfusun iskânı için ayrılan bölge, üçüncü bölge ise; yer, sıhhat, iktisat, kültür, siyaset, askerlik ve inzibat sebepleriyle boşaltılması istenen ve iskân ile ikamet yasak edilen yerlerdi.²²⁶

Türkiye'nin kuruluş yıllarında homojen bir toplum yaratmak amacıyla uygulanan iskân; iç iskân ve dış iskân olmak üzere ikiye ayrılmıştır.²²⁷ İç iskân, Türkiye içinde yaşayan nüfusun yine Türkiye içinde başka yerlere yerleştirilmeleri demektir. İç iskânın iki temel hedefi vardı. Birincisi; ülkede yaşayan vatandaşların daha iyi şartlarda yaşayabilecekleri yerlere yerleşmelerini sağlamaktı. İkinci hedefi de ulus-devletin oluşumuna katkı sağlamaktı. Bunun için bir yandan feodal unsurların nüfuzunu kırmak, bir yandan da Türkçeden başka dil konuşan ve belirli bölgelerde yoğunlaşan nüfus kitlelerini, Türk kültürüne entegre olabilecekleri yerlere yerleştirmek gerekiyordu ki İskân Kanunu'nda da bu konuyu düzenleyen hükümler konulmuştu.²²⁸

İskânın ikinci boyutunu ise yurtdışından gelenlerin iskânı oluşturmaktaydı. 1934 İskân Kanunu; yurtdışından gelenleri “muhacir” ve “mülteci” olarak ikiye ayırmaktaydı. Yasada; Türkiye'de yerleşmek maksadıyla, yurtdışından teker teker ve toplu olarak gelen, Türk soyundan olan, göçebe veya yerleşik kişiler ve aşiretler ile Türk kültürüne bağlı yerleşik kimselere “muhacir”, Türkiye'ye yerleşme dileğinde olmayıp bir zorunluluğun sonucunda, geçici olarak oturmak üzere Türkiye'ye sığınanlara ise “mülteci” denilmekteydi.²²⁹

Yurtdışından gelenlerin iskânı konusunda izlenen politika; gelen nüfusu sınır bölgelerine yerleştirmek, böylece “hariçten gelecek tecavüzlere karşı yurdun müdafaası kudretini arttırmaktı.” Dolayısıyla yurdun sınır bölgeleri, nüfus yoğunluğunun arttırılmak istendiği öncelikli bölgelerdi ve Trakya da bu bölgeler içinde özel bir öneme sahipti.²³⁰

²²⁶ İkinci bölge olarak adlandırılan yer, Trakya Umumi Müfettişlik bölgesini oluşturan; Tekirdağ, Çanakkale, Edirne ve Kırklareli vilayetlerini kapsamaktaydı ve “**II. İskân Mıntıkası**” adı altında oluşturulmuştu. (M. Burgaç, **Trakya Umumi Müfettişliği**, s.198.)

²²⁷ Ercan Çağlayan, “Cumhuriyet Döneminde Yapılan İskân Çalışmaları (1923-1938)”, **Tarih Okulu Dergisi**, 8/22 (2015), s.269-293.

²²⁸ “**İskân Kanunu**”, Madde 9-11. (**Düster**, III. Tertip, c.15, 1158-1159.)

²²⁹ “**İskân Kanunu**”, Madde 3. (**Düster**, III. Tertip, c.15, s.1156-1157)

²³⁰ Ayhan Aktar, Cumhuriyetin İlk Yıllarında Uygulanan “Türkleştirme Politikaları”, **Tarih ve Toplum Dergisi**, 26/156 (Aralık 1996), s.15.

Trakya'nın nüfusunu artırmak için atılacak adımlar; bölgenin sadece dış tehditlere karşı daha güçlü hale gelmesini değil, aynı zamanda bölgenin kalkınmasını da sağlaması açısından önemliydi. Bu yüzden de, Trakya Umumi Müfettişliği'nden beklenen hizmetler içinde; göç ve iskân konusu önemli bir yer tutmaktaydı.

Nüfusu artırma ve kalkınma atılımı, eşzamanlı yürütülmesi gereken iki önemli konuydu. Zaten Müfettişliğin kuruluş gerekçesinde de “*Mühim nafia ve iskân işlerine saha teşkil eden Edirne, Kırklareli, Tekirdağ ve Çanakkale mıntıklarını ihtiva etmek ve bu işleri esaslı bir surette tanzim ve idare eylemek üzere 1164 numaralı kanunun Hükümete verdiği salahiyyete müsteniden Trakya Umumi Müfettişliği teşkili zaruri ve faydalı görülmüştür*”²³¹ ifadesiyle bu iki konuya vurgu yapılmaktaydı.

Trakya'nın kalkınması, güçlenmesi ve dış tehditlere karşı sağlam bir kale haline gelmesi, her şeyden önce bir nüfus meselesine bağlıydı. Çünkü nüfusun artması, hükümetin belirleyeceği imar programının uygulanmasını kolaylaştırmış olacaktı.

Tüm bu nedenlerle, Cumhuriyet Hükümeti, özellikle Balkanlardan gelen göçmenlerin büyük çoğunluğunu, II. İskân Bölgesi olarak adlandırdığı Trakya Umumi Müfettişlik bölgesine yerleştirmeyi kararlaştırmıştır.²³²

Abidin Özmen döneminde de bu göç uygulamaları devam etmiştir. Abidin Özmen'in Umumi Müfettişlik görevi boyunca Türkiye'ye gelen göçmen sayıları ve geldikleri ülkeler şu şekildeydi:²³³

Yıllar	Bulgaristan	Romanya	Yugoslavya	Diğer ülkeler	Toplam
1943	1.145	75	5	1.091	2.316
1944	489	21	12	159	681
1945	631	5	-	2.119	2.755
1946	706	2	18	3.015	3.741
1947	1.763	12	48	2.542	4.365
Toplam	4734	115	83	8926	13858

Tablo 2. 1943-1947 tarihleri arası Türkiye'ye gelen göçmen sayıları

²³¹ TBMM ZC, D:4, C.21, s.152.

²³² Önder Duman, Atatürk Döneminde Balkan Göçmenlerinin İskân Çalışmaları (1923-1938), **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, 43 (2009), s.473-490.

²³³ A. Aktar, Cumhuriyetin İlk Yıllarında Uygulanan “Türkleştirme Politikaları”, s.16.

Trakya Umumi Müfettişliği'nin göç ve iskân konusundaki çalışmaları; göçmenlerin iskân yerlerine sevki, ev sahibi yapılmaları, geçimlerini kendi başlarına sağlayacak duruma gelinceye kadar iâşe ve sağlık gereksinimlerinin karşılanması, son olarak da toprak, çift hayvanları ve ziraat aletleri verilerek üretici hale getirilmeleri olmak üzere dört aşamada gerçekleştirilmiştir.

Umumi Müfettişliğin yürüttüğü bu çalışmalar sayesinde bölgeye yerleştirilen göçmenler, kısa süre içerisinde hükümetin yardımına gereksinim duymadan geçimlerini sağlayabilecek üretici hale getirilmiştir.²³⁴

4-Müfettişliğin Köycülük Alanındaki Çalışmaları

Trakya Umumi Müfettişlik Teşkilatı'nın en önemli çalışma alanlarından bir diğeri de "köycülük" alanında olmuştur. Köycülük, bölge köylerinin topyekûn kalkınmasını sağlamak amacıyla yapılan çalışmalar için kullanılan bir kavram olarak nitelendirilmekteydi. Umumi Müfettişlik, bu alandaki çalışmalarını "Köy Bürosu" aracılığıyla yürütmekteydi.

Köy Bürosu, 25 Aralık 1935 tarihinde, 2883 sayılı İkinci Umumi Müfettişlik ve Müşavirlerinin Teşkilat Kanunları Hakkında Kanunun kabul edilmesiyle kurulmuştur.²³⁵ Büronun kuruluş amacı, yasanın gerekçesinde şöyle açıklanmıştır:

*" Köy bürolarının; planlaştırılmamış bir şekilde kalmamasını temin yolunda birinci derecede müracaat edilecek bir teşekkül olduğu, bu suretle fiilen ve tecrübeten tahakkuk etmiş bulunmaktadır. Bu nedenle köylerimizde istihsal, satış ve istihlak tarzlarını düzenlemek ve sağlık, kültür, tarım ve bayındırlık işlerini planlaştırarak yürütmek maksadıyla Trakya Umumi Müfettişliği bünyesinde köy büroları teşkili zaruri görülmüştür. "*²³⁶

Köy Bürosu kurulduktan sonra, Büronun şefliğine, Cumhuriyet gazetesinde köycülük ile ilgili makaleler yazan Selahattin Kanemin tayin edilmiştir.²³⁷ Büro, 1 Ocak 1936'da Kazım Dirik'in Trakya Umumi Müfettişliği döneminde faaliyete geçmiştir.²³⁸

Trakya Umumi Müfettişliği Köy Bürosu'nun asli görevi; bölgedeki köyleri ekonomik, sosyal, sağlık, kültür ve bayındırlık bakımından geliştirmek; köylüyü, yeni Türk rejiminin büyük ülküsüne uygun bir suretle kalkındırmak için esaslı tedbirler almak ve kalkınma programları yapmaktır. Bu hedefler doğrultusunda çalışmalara

²³⁴ A. Aktar, Cumhuriyetin İlk Yıllarında Uygulanan "Türkleştirme Politikaları", s.18.

²³⁵ Resmi Gazete, (2 Ocak 1936), S.3195.

²³⁶ M. Burgaç, Trakya Umumi Müfettişliği, s.221.

²³⁷ Cumhuriyet, 31 Aralık 1936.

²³⁸ M. Burgaç, Trakya umumi Müfettişliği, s.221.

başlayan Trakya Köy Bürosu, bölgedeki köylerin kalkınması için gerekli olan planlama ve program hazırlama çalışmalarına başlamıştır.

Kalkınmanın en önemli ön koşullarından birisi; planlama yapmak ve kalkınma işini programlaştırmaktır. Bu düşünceden hareketle, Trakya Köy Bürosu'nun kurulmasından sonra "Trakya'nın Beş Yıllık Köy Kalkınma Programı" hazırlanmıştır²³⁹.

Program köyün her alanda kalkınmasını hedefler iken, programda; "sağlık, kültür, bayındırlık, tarım ve ekonomi" olmak üzere 4 ana başlık bulunmaktaydı. Beş yıl içinde (1936-1940) her başlık altında yapılacak işler belirlenmişti:

Trakya Umumi Müfettişliği, sağlık alanına titizlikle eğilmiş ve bu alanda yapılacak çalışmalara öncelik tanımıştır. Çünkü kalkınmanın gerçekleşebilmesi, sağlık alanındaki iyileşme ile mümkündür.

Bu amaçla Müfettişlik; köylerde; ulusal, sosyal ve sağlık kurumları (Hava Tehlikesi Kurumu, Kızılay, Çocuk Esirgeme, Spor, Avcılık, Hayır ve Düşkünlere Yardım Kurumları) açmayı planlamıştır. Bunun yanı sıra her 20 köye bir sağlık korucusu görevlendirmiştir. Bulaşıcı hastalıklarla mücadele etmek için çalışmalar da başlatmıştır. Her köye bir ecza dolabı, susuz köyler için artezyen kuyularının açtırılması düşünülmüştür.

Müfettişliğin düşündüğü en önemli faaliyeti ise "Azad Obaları"nın açılması düşüncesi olmuştur. Yorgun, cılız, düşkün ve çoğu sıtmalılı ova köylerinin çocuklarını korumak, kurtarmak, güçlerini arttırmak için uygun yerlerde "Azad obaları" açılması planlanmıştır.²⁴⁰

Bayındırlık alanında da çalışmalar hedefleyen Müfettişlik, büyük ve örnek köylerde "Çocuk Spor Alanı" yapılmasını, Köy odası olmayan tüm köylerde köy odası yapılmasını planlamıştır.

Müfettişlik, özellikle satın aldığı gezici sinema ve projeksiyon makineleri ile köylerde dolaşarak, sağlık, iskan, kültür, tarım, ekonomi ve bayındırlık alanlarında öğretici filmler gösterilmesine önem vermiştir. Ayrıca büyük ve zengin köylerde, köy kahvehaneleri kaldırılacak, yerine sağlık kurallarına uygun ferah, gönül açıcı "köy gazinoları" kurulması planlanmıştır.²⁴¹

²³⁹ M. Burgaç, **Trakya Umumi Müfettişliği**, s.223.

²⁴⁰ M. Burgaç, **Trakya Umumi Müfettişliği**, s.225.

²⁴¹ M. Burgaç, **Trakya Umumi Müfettişliği**, s.226.

Yine kültür alanında da kalkınmayı planlayan Müfettişlik, öğretmen evlerinin yapılmasına önem vermiş, Köy müzelerinin açılması için çalışmalar başlatmıştır. Okul ve öğretmeni olan her köyde okuma odaları açılması düşünülmüştür. Ayrıca büyük ve örnek köylerde; köy konferansı, projeksiyon ve temsil salonu yapılması amaçlanmıştır.

Müfettişlik son olarak tarım ve ekonomi işlerine değinmiş, bu alanda yapılacak iler için de program hazırlamıştır. Buna göre; Umumi Müfettişliğin yönergelerine ve gönderilecek çizelgelerine uygun olarak köy, tarım ve istatistikler tutulması planlanmıştır. Baytar olan köylerde; içinde damızlık hayvan bulunan “Aşım Durağı” (Sıfat İstasyonu) kurulacaktı. Bunların yanı sıra köyde Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşlarında şehit düşenleri anmak için “Şehitler Andacı Koruluğu” yapılması düşünülmüştür. Ayrıca Tarım Kredi Kooperatifleri ve satış kooperatiflerine üye olunması, köy için Köy Nalbant Ustasının tutulması da yapılması planlanan işler arasında olmuştur.²⁴²

Köy Bürosu; beş yıllık kalkınma programını en iyi şekilde yürüterek, bölgedeki diğer köylere örnek olması için Edirne’de 12, Kırklareli’nde 19, Tekirdağ’da 23 ve Çanakkale’de 28 olmak üzere toplam 82 “örnek köy” belirlemiştir.²⁴³

Umumi Müfettişliğin köy kalkınması alanında yaptığı en önemli hizmetlerden biri de bölge köylüsünün çeşitli alanlardaki bilgisini artırmaya yönelik küçük kitapçıklar yayınlamasıydı. Bu kitapçıklar genel olarak, Beş Yıllık Kalkınma Programında belirtilen alanları kapsamaktaydı. Bu kapsamda; bayındırlık, sağlık, sosyal, tarım, baytar, ekonomi ve kültür alanlarında 220 kitapçık yayınlaması kararlaştırılmıştı. Kitapçıklar; köy planları ve köy krokileri, köyleri güzelleştirme programları, çocuk sağlığı ve çocuk hastalıkları, köy artezyen ve kuyuları, bağcılık ve meyvecilik, at yetiştiriciliği, kooperatifçilik, Atatürk ve devri ateşi, köy defterleri, köylünün okutması ve okutturulması, köy öğretmeni ve köy okulları gibi son derece çeşitli konuları içermekteydi.²⁴⁴

Trakya Köy Bürosu; kararlaştırılan kitapçıkların hazırlanması ve basımı işine girişmiş, kitapçıkların köylünün dili ve gönlüne uygun, 20-25 sayfadan oluşan az hacimli ve bol resimli olarak hazırlanmasını kararlaştırmıştır. Kitapçıkların hazırlanması işinde; alanlarında uzman olan ve köyün kalkınmasına gönül vermiş kişilerden ayrıca

²⁴² M. Burgaç, **Trakya Umumi Müfettişliği**, s.228.

²⁴³ M. Burgaç, **Trakya Umumi Müfettişliği**, s.229.

²⁴⁴ M. Burgaç, **Trakya Umumi Müfettişliği**, s.230.

ilgili kurumlardan yararlanılmış, ilk bir yıl içinde bu kitapçıklardan 52 tanesi bastırılarak tüm köylere dağıtılmıştır.

Trakya Umumi Müfettişliği bölgesinde 1391 köy vardı ve bunların 1186'sında "Köy Kanunu"²⁴⁵ uygulanmaktaydı. Köy Kanunu'nu uygulayan köylerin, köy bütçesi hazırlaması gerekmekteydi. İşte Umumi Müfettişlik Köy Bürosu'nun, "örnek köy bütçeleri" uygulaması, bölge köylerinin hazırlamakla yükümlü oldukları bütçelerin idare esaslarına uygun bir şekilde yapılmasını sağlamak amacıyla başlatılmıştır.

Trakya Umumi Müfettişliği, bölgede özellikle köylerin kalkınması için önemli bir proje hazırlamıştır. Cumhuriyet rejimine yaraşır, modern köyler oluşturulması amacıyla hazırlanan bu projenin adı "İdeal Cumhuriyet Köyü Projesi" olmuştur.²⁴⁶

İdeal Cumhuriyet Köyü Projesi; Trakya Umumi Müfettişlik Teşkilatı'nın bölge köylerinin ulaşmasını arzuladığı nihai hedefi temsil etmekteydi. Bu proje, bir bakıma, Müfettişliğin köycülük ideali olarak nitelendirilmekteydi. Bundan hareketle Trakya Umumi Müfettişliği, İdeal Cumhuriyet Köyü hedefine ulaşabilmek için; bayındırlık, ziraat, hayvancılık, sağlık ve kültür alanındaki çalışmalarına görev süresi boyunca devam etmiştir. Bunun için; örnek köyler belirlemiş, kurslar açmış, bildirimlerde bulunmuş, köycülük kongreleri toplamış, köylerde yapılan çalışmalarını yerinde ve sıkı bir şekilde denetleyerek Trakya'da köy kalkınması alanında önemli işler başarılmasını sağlamıştır.²⁴⁷

İdeal Cumhuriyet Köylerinde yapılacak bu işleri yürütecek kadroyu da öğretmenler, eğitimciler, bölgenin ebesi, sağlık korucusu, hayvan sağlık memuru, fenni nalbant ve tarım başı oluşturacaktı.

5-Müfettişliğin Ekonomi Alanındaki Çalışmaları

Trakya'da ziraatın ilerleyebilmesi için gerekli şartlardan biri, tarlaların sulanmasını sağlayacak tedbirleri almaktır. Çünkü su işi, Trakya Umumi Müfettişliği bölgesinin en büyük ve en birinci sorunu olmuştur.²⁴⁸

Trakya Umumi Müfettişliği kurulduktan hemen sonra, bölgesi dâhilinde inceleme gezisine çıkan Umumi Müfettiş İbrahim Tali Bey, hazırladığı raporda bu konuya da değinmiş ve Trakya'da ziraatın gelişmesi için en önemli koşullardan birinin,

²⁴⁵ **Resmi Gazete**, (7 Nisan 1924), S.68, ayrıca Köy Kanunu için bkz. M. B. Varlık, **Umumi Müfettişler Toplantı Tutanaqları – 1936**, s.84.

²⁴⁶ M. Burgaç, **Trakya Umumi Müfettişliği**, s.235.

²⁴⁷ M. Burgaç, **Trakya Umumi Müfettişliği**, s.237.

²⁴⁸ A. Özmen, "Genel Müfettişlikler Hakkında Bir Düşünce", s.10.

bölge için sulama planının hazırlanması ve uygulamaya geçirilmesi olduğunu ifade etmişti.

1936 yılında toplanan Umumi Müfettişler Konferansı'nda Trakya Umumi Müfettişi olan Kazım Dirik de bu konuya temas etmiş ve konuyla ilgili görüşlerini dile getirmişti: *“Trakya'nın bir sıkıntısı da susuzluktur. Suyu var fakat bize düşmandır. Sebebi, büyük nehirlerin tahribatı dolayısıyla bize vefa edememesidir. Ayrıca birçok istilalar, köy su membalarını bakımsız bıraktığı için bu yerlerde membalar azalmıştır.”*²⁴⁹

Abidin Özmen döneminde de bölgenin sulama gereksiniminin çözüme kavuşturulması için merkezi hükümet nezdinde de girişimler devam etmiştir. Müfettişliğin kapanışına kadar geçen süre içerisinde Trakya'nın toplam 52 yerinde artezyen kuyuları açılmış ve bu kuyular sayesinde bölgedeki sulama gereksinimi karşılanır hale gelmiştir.²⁵⁰

6-Eğitim ve Kültür Alanındaki Çalışmaları

Müfettişlik bölgesinin kalkınmasındaki en önemli unsurlardan biri, eğitim ve kültür alanlarındaki gelişmenin sağlanması olmuştur. Bunun için öncelikli olarak, bölgedeki okul sayısının artırılması ve eğitimin yaygınlaştırılması gerekmektedir.

Umumi Müfettişlik, eğitim alanına titizlikle eğilmiş, okulu olmayan köylerde bir an evvel okul binası yapılması konusunda gayretler göstermiştir. Verdiği direktifler sayesinde pek çok köy ilk defa, okul binasına kavuştuğu gibi; eğitim kurslarından yetişen öğretmenler ve bölgeye atanan öğretmenler sayesinde de bölgedeki öğretmen açığı gittikçe kapanmaya başlamıştır.²⁵¹ Nitekim Trakya Umumi Müfettişliği görevinden önce Maarif vekilliği yapmış bir isim olan Abidin Özmen'in bu göreve getirilmesi de bu konuya verilen önemi göstermektedir.

1937 yılında, köylere öğretmen yetiştirmek maksadıyla Köy Öğretmen Okulları açılması kararlaştırılmıştır. 1938'de Edirne'de Trakya Köy Öğretmen Okulu açılmıştır. 1940 yılında okulun adı “Kepirtepe Köy Enstitüsü” olarak değiştirilmiştir. Abidin Özmen döneminde de eğitimine devam eden bu enstitü, 1952 yılına kadar 673 öğrenci mezun etmiştir. Ayrıca köy çocuklarının eğitime kavuşabilmesi için “Köy Yatılı Okulları” açılmıştır. Bu okulların açılmasının bir başka nedeni de, göç yoluyla Trakya

²⁴⁹ M. B. Varlık, **Umumi Müfettişler Toplantı Tutanaqları – 1936**, s.344.

²⁵⁰ M. Burgaç, **Trakya Umumi Müfettişliği**, s.247.

²⁵¹ M. Burgaç, **Trakya Umumi Müfettişliği**, s.319.

bölgesine yerleşmiş olan Pomak*, Boşnak, Çerkez gibi çeşitli unsurların Türkçeyi öğrenmelerini ve bu sayede ulusal devletin gereği olan, dil birliğini sağlamaktı. Köy Yatılı Okullarının finansmanı, vilayet idarelerinin bütçelerine koydurulan ödeneklerden ve Maarif Vekâleti'nden sağlanan yardımlardan sağlanmaktaydı.

Abidin Özmen döneminde yapılan bir diğer çalışma ise köylerde “okuma odaları” açmak olmuştur. Kısacası, Trakya Umumi Müfettişliği'nin fiilen görev yaptığı 1947 yılı sonuna kadar, sadece köylerde değil, aynı zamanda şehir merkezlerinde de yeni okullar açılmıştır. 1934'ten 1947'ye kadar geçen 14 yıllık süre zarfında, bölgedeki ilk ve ortaokulların sayısı ile öğretmen ve öğrenci durumları giderek artmıştır.²⁵²

Trakya Umumi Müfettişliği; okullar açarak, yurtlar kurarak ve bölgedeki eğitim kurumlarını artırmakla kalmamış, aynı zamanda bölgenin kültürel açıdan da gelişmesi, kalkınması için önemli çalışmalar yapmıştır.

Müfettişliğin kültürel kalkınma alanındaki ilk ve en önemli çalışması, bölgede bir “Eski Eserleri Sevenler Derneği” kurulmasını sağlamak olmuştur. Arkeolojiyi sevmek, arkeolojik eserleri tanımak, korumak, kasaba ve köylere kadar tanıtmak kurumun en başlı işi olarak görülmüştür.

Umumi Müfettişlik, ayrıca bölgesi dâhilinde; tarihi ve kültürel değeri olan pek çok yapıyı yok olmaktan kurtarıp, restorasyonlarını yaptırarak da Trakya'nın kültürel gelişimine önemli hizmetlerde bulunmuştur.²⁵³

Abidin Özmen dönemi, Umumi Müfettişlik Teşkilatı'nca yapılan bir başka çalışma da bölgesi dâhilinde “köy müzeleri” açmak olmuştur. Müfettişlik bölgesine dâhil dört vilayetin çeşitli köylerinde açılan köy müzelerinin sayısı, 1940'lı yıllarda 25'i bulmuştur ve kısa süre içerisinde 45'e çıkarılması planlanmıştır.

7-Müfettişliğin Sağlık Alanındaki Çalışmaları

Bir bölgede kalkınmanın önemli göstergelerinden biri şüphesiz ki sağlık hizmetlerinin yaygınlaştırılması, sağlık kurumlarının artması, bölge insanının sağlığını tehdit eden unsurların ortadan kaldırılması olarak görülmektedir. Trakya Umumi Müfettişliği de bundan hareketle, sağlık işine titizlikle eğilmiş ve bu konuda önemli

* Pomaklar, Güneydoğu Avrupa'da Rodop Dağları ile Aşağı Trakya ve Makedonya bölgelerinde yaşayan Slav kökenli, çoğunlukla İslam dinine mensup bir halktır. Genellikle Müslüman Bulgarlar olarak bilindikleri gibi, bu terim İslamlaşmış Balkan kökenli halklar için de kullanılmıştır. (M. B. Varlık, **Umumi Müfettişler Toplantı Tutanaqları – 1936**, s.28.)

²⁵² M. Burgaç, **Trakya Umumi Müfettişliği**, s.322.

²⁵³ M. Burgaç, **Trakya Umumi Müfettişliği**, s.329.

çalışmalar yapmıştır. İbrahim Tali, Kazım Dirik gibi Müfettişlerin döneminde başlatılan çalışmalar, Abidin Özmen döneminde de devam etmiştir.²⁵⁴

Umumi Müfettişlik bölgesinde sağlık alanındaki ilk ve en önemli çalışma sıtma mücadelesi olmuştur. Müfettişlik, bu çalışmalarını bölgede kurulan “Sıtma Mücadele Teşkilatı” aracılığıyla yürütmüştür. Bu teşkilat, 1936’da kurulmuştur. Bu teşkilatın emrinde bir “fen heyeti” vardı. Buradaki memurlar, bölgede gerekli incelemeleri yaparak, hangi bataklık ne şekilde kurutulacağını belirlemekte ve bu çerçevede kurutma çalışmalarına başlamaktaydı.

Umumi Müfettişlik bölgesinde, sağlık alanındaki en ciddi sıkıntılardan birisi; nitelikli sağlık personelinin bulunmamasıydı. Bölgede yeterli sayıda “sağlık korucusu” yoktu ve bu eksiklik, özellikle köylerde ciddi bir sorun yaratmaktaydı. Bu sorunun çözülebilmesi için, birkaç köyün birleşerek bile sağlık korucusu tutmalarını sağlamak amacıyla, köy bütçelerinde ödenek ayrılması direktifini vermiştir.

Müfettişliğin bu alandaki bir diğer çalışması da “Azat Obası”²⁵⁵ açmak olmuştur. Müfettişlik; köy muhtarlarına ve ihtiyar heyetlerine gönderdiği bir bildirimde Azat Obalarının amacını şöyle açıklamıştır:

*“Trakya bölgesi köy çocuklarından, okulda bulunan ve bakımsızlık yüzünden zayıf, kansız ve yorgun olan yoksul yavruları kuvvetlendirmek, onları vücutça sağlam bir hale getirmek, en önemli işlerimizden birisidir. Büyük Türk rejimine candan bağlı bulunan Türk köylüsünün kıymetli yavrularını kurtarmak Cumhurbaşkanlığının götüğü siyasanın ana hatlarından. Bu erge iledir ki bu yıl içinde Trakya’nın dört vilayetinde Azat Obaları adını verdiğimiz, çocuk bakma ve kuvvetlendirme yurtları açılacaktır.”*²⁵⁶

Umumi Müfettişlik, Azat Obalarının giderleri için, her vilayet bütçesine 500 liralık bir ödenek koydurmuştur. Ayrıca Obaların iase gereksinimlerinin karşılanması noktasında köy muhtar ve idare heyetlerini yükümlü kılarak, bu tür masraflar için köy bütçelerine ödenek koymalarını bildirmiştir. Azat Obaları uygulaması, her sene artan bir şekilde devam etmiş ve bölgedeki, zayıf ve hastalıklı çocukların sağlıklarına kavuşmalarında, daha gülbüz hale gelmelerinde önemli bir etken olmuşlardır.

²⁵⁴ M. Burgaç, **Trakya Umumi Müfettişliği**, s.331.

²⁵⁵ Azat Obaları; yoksul, kimsesiz köy çocuklarının sağlığını korumak, onların beden güçlendirmek amacıyla yaz aylarında açılan bir çeşit yaz kampıydı. (Murat Burgaç, **Cumhuriyet Döneminde Trakya’da Örnek Bir Sağlık Kampı Uygulaması: Azat Obaları**, s.651-665.)

²⁵⁶ M. Burgaç, **Trakya Umumi Müfettişliği**, s.337.

8-Müfettişliğin İç Güvenlik Konusundaki Çalışmaları

Umumi Müfettişlik Teşkiline Dair Yasa'ya göre; Dâhiliye Vekâleti'ne bağlı olan Umumi Müfettişler; bölgeleri dâhilinde “*asayiş ve inzibatın teminine nezaret ve kavanin ve nizamın tamamı-i tatbik ve icrasını mütemadiyen takip ve murakabe*” etmekle yükümlüydüler.²⁵⁷

Kuruluş gerekçeleri içinde, bölgeleri dâhilinde iç güvenliği sağlamak olmasına ve bunun için de Müfettişlik Teşkilatı'na gerekli kadro ve yetkiler verilmesine karşın, Trakya Umumi Müfettişliği, kurulan diğer üç Umumi Müfettişlik Teşkilatı'ndan ayrı olarak, iç güvenlik alanında pek fazla çalışma yapmamıştır. Çünkü Trakya, iç güvenlik açısından sorunlu bir bölge olmamıştır. Bölgeye inceleme-denetleme gezisi düzenleyen ve rapor hazırlayan Trakya Umumi Müfettişi İbrahim Tali Bey, bu duruma şu sözlerle değinmiştir:

*“ Trakya Umumi Müfettişliği mintikasında asayişe müessir vekayi hemen yok gibidir. Halk sakin ve bu gibi fena sergüzeştlere atılmayacak kadar uyanıktır. Cumhuriyete ve inkılaba yürekten bağlıdır. Trakya topraklarında irtica yer bulamaz. Çanakkale mintikasında Balıkesir'e doğru ve Biga Çerkezlik muhitinde taassup hala yaşamaktadır. Bu mintıkada milli teşekküllerin uyanıklığı, hükümetin yüksek murakabesi er geç bu taassubu da eritecektir.”*²⁵⁸

Trakya Umumi Müfettişliği'nin görev yaptığı dönemde, bölgede iç güvenlik alanında yaşanan tek ciddi olay; İbrahim Tali Bey'in Müfettişliği sırasında ortaya çıkan ve bazı Yahudi vatandaşların evlerinin saldırıya uğraması ve bunlardan bir kısmının bölgeyi terk etmesiyle sonuçlanan olay olmuştur. 1934 Haziran'ında gelişen bu olaya “Trakya Olayları” adı verilmiştir.²⁵⁹

Trakya Olayları, 1934 yılı sonlarında ortaya çıkmakla birlikte, bu tarihin öncesinde bölgede olayların ortaya çıkmasına zemin hazırlayan gelişmeler de yaşanmıştır. Rıfat N. Bali'ye göre; bu gelişmelerden en önemlisi; 1933 yılında, Almanya'da Hitler'in iktidara gelmesiyle yükselen faşist ve ırkçı ideolojinin, Türkiye'deki bazı yerlerde yarattığı etki olmuştur. Ona göre, “Hitlerizm” diye

²⁵⁷ “Umumi Müfettişlik Teşkiline Dair Kanun”, Madde 3. (Düstur, III. Tertip, c.8, Kanun No: 1164, s.1005.)

²⁵⁸ E. Aydoğan, *Türk Siyasi Hayatında Dr. İbrahim Tali*, s.164.

²⁵⁹ *Trakya Olayları* hakkında ayrıntılı araştırma için bkz. E. Aydoğan, *Türk Siyasi Hayatında Dr. İbrahim Tali*, s. 164-177, Rıfat N. Bali, *Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri / Bir Türkleştirme Serüveni (1923-1945)*, İletişim Yayınları, İstanbul 1999, s.243-258, Celil Bozkurt, *Yahudilik ve Masonluğa Kaşı Cevat Rıfat Atilhan*, Doğu Kütüphanesi, İstanbul 2012, s.266-270.

adlandırılacak olan ideolojik akımın en belirgin özelliklerinden biri “Antisemitizm” (Yahudi Düşmanlığı) idi.²⁶⁰

Türk dış siyaseti; vatanın bütünlüğünün ve tam bağımsızlığının korunması ve Atatürk’ün “Yurtta Sulh, Cihanda Sulh” ilkesinden oluşan barışçı politikası olmak üzere iki temel üzerinde şekillenmiştir. Bu açıdan, Hitler ve onun ideolojisi, Türk siyasal çevrelerinde kabul görmemiştir. Fakat iktisadi ve kültürel Türkleştirme siyasetinin hâkim olduğu bir atmosfere, Nazilerin propagandaları ve Türkiye’de edindikleri yandaşları da eklenince Türkiye’de ciddi antisemist olayların meydana gelmesinde önemli rol oynamıştır.

Nazilerin iktidara gelmelerinden sonra, Türkiye’de hız kazanmaya başlayan antisemist eğilimlerin ve tahriklerin başını, Türkçü faaliyetlerin içinde yer alan ve “saf kan”, “saf soy” ve “öz Türk” gibi kavramlardan etkilenmiş olan Cevat Rıfat Atilhan* ve Hüseyin Nihal Atsız* gibi yazarlar çekmiştir.²⁶¹ Bu yazarlar, özellikle Yahudilerin Türkçe konuşmadıklarını ve Türkiye’nin ticari faaliyetlerini ellerinde tutmalarını eleştirip halkı tahrik etmeye çalışmışlardır. Azınlıkların geçmişte Türkiye’ye ihanet ettiklerini hatırlatarak onları potansiyel birer hain olarak görmüşlerdir. Bu amaçla, Atilhan, 1933 yılı Nisan ayında “İnkılap” isimli bir dergi çıkarmaya başlamıştır. Dergi açıkça antisemist bir yayın politikası gütmüştür.²⁶²

Trakya Yahudilerine yönelik bu tür yazıların yer aldığı bir diğer dergi de; “Orhun” dergisi olmuştur. Dergi; Hüseyin Nihal Atsız tarafından Edirne’de çıkarılmıştır.²⁶³ Trakya’daki Yahudi yerleşim yerlerine yapılan saldırıların meydana gelmesine yol açan kıvılcım, İskân Kanunu olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti’nin göç ve iskân politikasını programlaştıran İskân Yasası, Hükümete; bir takım yetkilerin yanı sıra, güvenlik, sağlık, ekonomik ve kültürel gerekçelerle bazı yerleşim alanlarını boşaltma yetkisi de vermekteydi. İskân Kanunu ile Trakya’daki antisemist kampanyanın kesişmesi üzerine, bazı çevreler “Hükümetin; Yahudileri Trakya’dan kaldırmak istediği

²⁶⁰ Rıfat N. Bali, **Bir Türkleştirme Serüveni (1923-1945)**, s.24

* Cevat Rıfat Atilhan, (1892 İstanbul – 4 Şubat 1967, Türk yazar). 1945 yılında Milli Kalkınma Partisi, daha sonra 1947’de kurulan Türk Muhafazakâr Partisi ve İslam Demokrat Partisi’nin kurucuları arasındaydı. 74 eseri bulunmaktadır. Ayrıca Masonluk karşıtı yazılar da yazmıştır. (C. Bozkurt, **Yahudilik ve Masonluğa Kaşı Cevat Rıfat Atilhan**, s.17-74)

* Hüseyin Nihal Atsız, (1905 İstanbul – 1975 İstanbul, Türk Öğretmen, yazar, şair ve romancı.) 11 Eylül 1933’te Edirne Erkek Lisesi’ne Edebiyat öğretmenini olarak atanmış, Türkiye’deki ırkçı düşüncenin önde gelen temsilcilerindendir. (Ayrıntılı bilgi için bkz. Hayati Tek, **Nihal Atsız**, Alternatif Yayınları, Ankara 2002, s.17)

²⁶¹ Rıfat N. Bali, **Bir Türkleştirme Serüveni (1923-1945)**, s.244.

²⁶² C. Bozkurt, **Yahudilik ve Masonluğa Kaşı Cevat Rıfat Atilhan**, s.17-20.

²⁶³ H. Tek, **Nihal Atsız**, s.18.

ve fakat bu hareketin direk olarak değil, hususi tertipler ve tazyiklerle yapılmasını” istediği yönünde propaganda yapmaya başlamışlardır.²⁶⁴

Olayların çıkış sebebi olarak; Türkiye'nin Batı sınırını oluşturan ve güvenlik açısından tehlikeli bir bölge kabul edilen Trakya'dan “güvenilmez” gayrimüslim unsurları çıkarmak düşüncesi olduğu görülmektedir.

Olayların meydana gelmesinden hemen sonra Hükümet, duruma el koymuştur. Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya,* bölgeyi denetleyerek, olaylara katılmış olan bir kısım kişileri tutuklatmıştır. Ayrıca olayların çıkmasındaki en önemli aktörlerden biri olan Cevat Rifat Atilhan hakkında soruşturma açılmasının yanı sıra “İnkılap” ve “Orhun” dergileri de kapatılmıştır. Fakat tüm bu önlemlere rağmen Yahudilere güven telkin etmek mümkün olmamıştır.²⁶⁵

1943-1947 yılları arasında son Umumi Müfettiş olan Abidin Özmen'in Müfettişlik yaptığı görev süresinden Müfettişliklerin kaldırılmasına kadar, bölgede 1934 Trakya Olayları dışında ciddi bir iç güvenlik olayı yaşanmamıştır.

Müfettişliğin güvenlik alanında uğraştığı önemli bir mesele, kaçakçılık olmuştur. Birinci Umumi Müfettişlik bölgesinde görüldüğü gibi, Trakya Umumi Müfettişlik bölgesinde de kaçakçılık baş göstermiştir. Çünkü Trakya, Türkiye'nin Batı sınırında ve doğal olarak gümrük ve tekel ürünleri kaçakçılığı yapılan bir bölgeydi. Müfettişlik, bu anlamda kaçakçılığın önüne geçmek için Gümrük Muhafaza Teşkilatı ile işbirliği içerisinde çalışmaktaydı. Ancak kaçakçılık çok ciddi anlamda yoktu. Ele geçirilen kaçakçılık ürünleri genellikle; alkol, tütün, ispirto ve kibrit gibi mallardan oluşmaktaydı. Nitekim 1936 yılında Gümrük Muhafaza Genel Komutanı Seyfi Düzgören de Umumi Müfettişler Toplantısı'nda bu konuyla ilgili görüşlerini dile getirmişti.²⁶⁶

²⁶⁴ **İskân Kanunu**, Türkiye'yi üç iskân bölgesine ayırmaktaydı. Birinci bölge, Türk kültürlü nüfusun arttırılması istenen yerler; İkinci bölge, Türk kültürüne geçmesi istenen nüfusun yerleştirilecekleri yerler; Üçüncü bölge ise, sağlık, kültür, siyaset, askerlik ve inzibat açısından oturulması yasak olan yerlerdi. Buna göre, ikinci bölge, Trakya Umumi Müfettişliği bölgesini kapsamaktaydı.

Bu durumda Cumhuriyet Hükümeti'nin Yahudileri Trakya'dan çıkarmak istediği savı, İskân Kanunu'nun belirlediği “İskân mıntıkları” anlayışına terstir. Çünkü Trakya, anadili Türkçe olmayan ve Türk kültürüne entegre olmamış nüfusun yerleştirileceği bir bölgeydi. Bu yüzden Türk kültürüne yeteri kadar “bağlı” olmadığı düşünülen Yahudilerin Trakya'dan çıkarılmak istenmesi söz konusu olamazdı. Aksine bu tür “etnik grupları”, Trakya'nın da içinde bulunduğu ikinci bölgeye yerleştirmek düşünülmekteydi. **Resmi Gazete**, (27 Şubat 1934) S. 2640.

* Şükrü Kaya, (1883-1927). Hayatı ve faaliyetleri için bkz. Mustafa Solak, **Atatürk'ün Bakanı Şükrü Kaya**, Kaynak Yayınları, 2. Basım, İstanbul 2013, s.25-53.

²⁶⁵ C. Bozkurt, **Yahudilik ve Masonluğa Kaşı Cevat Rifat Atilhan**, s.20-22.

²⁶⁶ M. B. Varlık, **Umumi Müfettişler Toplantı Tutanaqları – 1936**, s.77.

Bölgedeki iç güvenlik alanındaki olaylara bakıldığında; adam öldürme, kız kaçıрма, yangın çıkarma, darp, hırsızlık gibi suçlardan oluşmaktaydı. Bu suçlar da Umumi Müfettişlik kurulduktan sonra azalma eğilimine girmiştir.²⁶⁷

²⁶⁷ M. B. Varlık, **Umumi Müfettişler Toplantı Tutanaqları – 1936**, s.78.

III-UMUMİ MÜFETTİŞLİK TEŞKİLATI'NIN KALDIRILMASI VE ABİDİN ÖZMEN'İN GÖRÜŞLERİ

Umumi Müfettişliklerin kaldırılması düşüncesi, kurulduğu tarihten itibaren teşkilatla ilgili yaşanan çeşitli sıkıntıların çözüme kavuşturulamaması nedeniyle başlamış ve olgunlaşmıştır. Teşkilatın kaldırılmasına etki eden bu nedenler, “Teşkilatın görev ve yetkileri arasındaki uyumsuzluk” ve “Teşkilatın idari yapıdaki yerinin belirlenememesi” olarak ifade edilebilir.²⁶⁸

Umumi Müfettişlik Vazife ve Salahiyetlerine Dair Talimatname; Müfettişlere, Müfettiş olmaktan çok daha fazla görevler yüklemekte ve denetim yapması için gerekenin de ötesinde birtakım yetkiler vermekteydi. Ancak teşkilattan beklentilerle verilen yetkiler arasında ciddi uyumsuzluklar vardı. Verilen görevler; denetim, düzenleme, koordinasyon ve ıslahı içerirken, hâlbuki yetkiler, genel itibarıyla denetim yapma ve iç güvenliği sağlamakla ilgiliydi. Örneğin gerek valiler ve gerekse doğrudan Bakanlıktan atanan yüksek idare memurları üzerinde geniş yetkileri yoktu. Hatta genel müfettiş unvanına rağmen, bölgelerinde görev yapan bakanlık müfettişlerine doğrudan görev dahi veremiyorlardı. Dolayısıyla da bu durum, bölgelerinde en yüksek idari merci olarak görev yapması beklenen bir teşkilat için, büyük bir sıkıntı yaratmaktaydı. Nitekim teşkilat kurulduktan kısa bir müddet sonra Umumi Müfettişler, konuyla ilgili çeşitli şikâyetlerini ve taleplerini, Dâhiliye Vekâleti'ne ve Başvekâlet'e iletmeye başlamışlardır.

Birinci Umumi Müfettiş İbrahim Tali Bey, doğrudan Başvekil İsmet Paşa'ya gönderdiği 28 Ocak 1931 tarihli bir yazıda; Umumi Müfettişlerin devlet işlerinin nazımı ve amiri olma niteliğini belirttikten sonra, teşkilatın emrine verilecek bakanlık müfettiş sayılarının artırılmasını ve müşavir olarak kalacak olanların seçiminin doğrudan Umumi Müfettişe bırakılmasını istemiştir. Çünkü İbrahim Tali Bey'e göre; teşkilata bağlı böyle bir teftiş heyeti kurulduğunda, Umumi Müfettişler, bölgesi dâhilinde çok daha verimli olacaklardı.

Umumi Müfettişlerin bakanlık müfettişleri ile olan ilişkileri ve onlar üzerindeki yetkileri konusu, Trakya Umumi Müfettişliği tarafından da dile getirilmiştir. Trakya Umumi Müfettişliği, 1934 yılı Nisan ayında Dâhiliye Vekâleti'ne gönderdiği bir tezkereyle, görevli olunan bölgede denetimin verimli bir şekilde yapılabilmesi için, Umumi Müfettişlere bakanlık müfettişlerini görevlendirme yetkisi verilmesini talep

²⁶⁸ M. Burgaç, *Trakya Umumi Müfettişliği*, s.363.

etmiştir. Ayrıca bakanlık müfettişlerinin hazırladığı raporların öncelikli olarak Umumi Müfettişe verilmesini, bu raporların müfettişlik kanalıyla ilgili vekâlete gönderilmesi zorunluluğunun getirilmesini de istemiştir.

Ayrıca Umumi Müfettişlik Teşkilatından devlet ve hükümetçe beklenen faydaların elde edilebilmesi için, teşkilatın devlet ve hükümeti temsil eden en yüksek makam olarak kabul edilmesini ve böyle bir makam için gerekli tüm yetkilerle donatılmasını istemiştir. Umumi Müfettişlerin ancak bu şekilde bölgeleri dâhilinde idari işlerde işbirliğini ve ahengi sağlayabileceği savunulmuştur. Bunun için; Umumi Müfettişlere; memurları vekâlet emrine alabilme, memurlara ihtar cezası verebilme, kamu davası açabilme konularında yetki verilmesi istenmiştir.

Ancak dönemin Umumi Müfettişlerinin bu ısrarlı girişimleri pek bir sonuç vermemiş ve Müfettişlerin yetki konusunda yaşadıkları sıkıntılar devam etmiştir. Bu sıkıntı, 1935 yılında Doğu vilayetlerini kapsayan bir yurt gezisine çıkan İnönü'nün, gezi sonrasında kaleme aldığı raporda da dile getirilmiştir.²⁶⁹ İnönü raporunda; Umumi Müfettişlerin görev sahası dâhilinde bütün idari işlemlerin merkezinde olmaları ve bölgedeki tüm memurlar üzerinde kesin bir yetkiye sahip bulunmaları gerektiğini belirtmiş ve bunu sağlayacak yetkilerin Müfettişlere verilmesinin önemini vurgulamıştır.²⁷⁰

Aynı yıl ülkede, Üçüncü ve Dördüncü Umumi Müfettişlik olmak üzere iki yeni Müfettişlik daha kurulmuş ve Umumi Müfettişlerle, müşavirlerin kadrolarını belirleyen bir kanun çıkarılmıştır. Çıkarılan kanunla Müfettişlik kadrolarında önemli birtakım değişiklikler de yapılmıştır. Pek çok Bakanlık kendi bütçelerine, Umumi Müfettişlik Teşkilatı için müşavir, müşavir yardımcısı, kâtip vb. gibi kadrolar ilave etmiştir. Bu değişikliklerle birlikte, Müfettişlerin yetki ile ilgili yaşadıkları sıkıntılara da yenileri eklenmiştir. Nitekim dönemin Birinci Umumi Müfettişi olan Abidin Özmen; Başvekâlete gönderdiği 31 Ocak 1935 tarihli bir yazıda; yeni Teşkilat Kanunu ile kadroya ilave edilen bazı memurların tayininde, Bakanlıkların Teşkilat Kanunlarıyla, Umumi Müfettişlik Talimatnamesi arasındaki ayrılıklar nedeniyle çeşitli ihtilaflar çıktığını belirterek, yaşanan sıkıntılara değinmiştir. Özmen, ileride bu gibi sorunlarla karşılaşılması için Umumi Müfettişlerin görev ve yetkileriyle ilgili olarak yeni

²⁶⁹ S. Öztürk, **İsmet Paşa'nın Kürt Raporu**, s.17-65.

²⁷⁰ S. Yeşiltuna, **Atatürk ve Kürtler**, s.440.

çıkartılacak talimatnameye müfettişlik kadrolarına atanacak memurların atama şekilleriyle ilgili açıklayıcı bir madde ilave edilmesini istemiştir.²⁷¹

Umumi Müfettişlerin görev ve yetkileri konusu, 1936 yılında toplanan Umumi Müfettişler Konferansı'nda da ele alınmıştı.²⁷² Konferansta, “*Müfettişlik Teşkilatı'nın ilk kurulduğu dönemde alelacele hazırlanmış olan*” ve artık gereksinimleri karşılamayan Umumi Müfettişlik talimatnamesinin gözden geçirilmesi ve günün şartlarına ve gereksinimlerine uygun hale getirilmesi, özellikle “icrai yetkilerinin” artırılması konusu üzerinde durulmuştu. Bu bağlamda, merkezde toplanmış olan bazı yetkilerin doğrudan Umumi Müfettişlere aktarılması görüşü de dile getirilmişti.²⁷³

Ancak tüm bunlara rağmen, Umumi Müfettişliklerin yetkilerini artıran bir talimatname uzun süre çıkarılamamış ve yaşanan sıkıntıya çözüm bulunamamıştır. Bu durum, ilerleyen tarihlerde, Umumi Müfettişlik Teşkilatının kaldırılması düşüncesinin Meclis gündemine getirilmesine de neden olmuştur. Meclis'teki bazı milletvekillerine göre; Umumi Müfettişliklerin dar bir kadro ve sınırlı yetkiyle çalışmaları, teşkilattan beklenen işlerin gerçekleştirilmesine engel olmaktaydı. Bu nedenle de, Umumi Müfettişlikler için bütçede ödenek ayırmak, boşuna masraf yapmak demektir. Örneğin 1941 yılı Mayıs ayında Çoruh Milletvekili Mazhar Müfit Kansu,²⁷⁴ “*Müfettişi Umumiliklerin bu günkü şekli, yani dar bir daire içinde mahdut salâhiyetle iş görmek hiçbir fayda vermiyor. Müfettişi Umumiliklerin salâhiyetlerini tezyid etmek (artırmak) veyahut vali umumilikler yapmak lazımdır. Arz ettiğim gibi bugünkü teşkilatın bir faydası yoktur.*” sözleriyle bu görüşü dile getirmiştir. Kansu'ya göre, teşkilatın kaldırılmasıyla büyük bir tasarruf elde edilecekti. Ayrıca harcanan bu para, Milli Müdafaa Vekâleti'ne aktarılabilirdi.²⁷⁵

Buna karşılık, Başbakan Refik Saydam, Umumi Müfettişliklerin kaldırılması konusunda Dâhiliye Vekâleti ile birlikte çalıştıklarını, ancak kaldırılmasının bir süreç meselesi olduğunu dile getirmiştir. Başbakan, dünyanın içinde bulunduğu mevcut şartları göz önüne alarak bu teşkilatın şimdilik devamına karar verdiklerini açıklamıştır.²⁷⁶

²⁷¹ A. Özmen, “Genel Müfettişlikler Hakkında Bir Düşünce”, s.245-249.

²⁷² M. B. Varlık, **Umumi Müfettişler Toplantı Tutanaqları – 1936**, s.306.

²⁷³ **Cumhuriyet**, 5 Aralık 1936.

²⁷⁴ Mazhar Müfit Kansu, (1872 Denizli – 1948 İstanbul) Türk devlet adamı, vali, milletvekili ve yönetici. “Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber” adıyla 1948'de yayınlanan anıları, 1966'da TTK tarafından iki cilt olarak basılmıştır. (**TBMM Albümü**, c.1, (1920-1950), s.32.)

²⁷⁵ **TBMM ZC**, D:6, c.18, TBMM Matbaası, Ankara 1941, s.156.

²⁷⁶ **TBMM ZC**, D:6, c.18, s.166.

Mazhar Müfit Bey, aynı konuyu 1943 yılı bütçe görüşmelerinde de dile getirmiş ve Umumi Müfettişliklerden, şimdiki haliyle, bir yarar sağlanamadığını, bunlara ya yeni bir şekil verilmesi ya da kaldırılması gerektiği iddiasını yinelemiştir. Mazhar Müfit Bey, “ahval-i malume*” sebebiyle bu değişikliklerin yapılmamasını eleştirmiş ve şunları söylemiştir:

“ Geçen sene bu maruzatıma karşı merhum Başvekil Refik Saydam, benim bu fikrime iştirak eder olduğunu ve fakat Müfettişi Umumiliklere başka bir şekil vermek mutasavver (düşünülmüş) ise de ahval-i malume dolayısıyla atıye terk edilmek mecburiyetinde kalındığını söylemişti. Arkadaşlar: ahval-i malume, gene o ahval-i malumedir. Atıyi ölçecek isek elimizde mikyasa yoktur. Binaenaleyh faydası olmadığı anlaşılan bu müesseselere boşuna masraf edilmesinde mana yoktur.”²⁷⁷

Mazhar Müfit Bey’in bu eleştirilerine karşılık, Dâhiliye Vekili Hilmi Uran* vilayet idareleri ve mülki taksimat konusunda çalıştıklarını, bu konuları inceleme görevini üzerine aldıklarını, ancak bu konuyla ilgili olarak kısa zamanda Meclis’i aydınlatacağını söylemiş ve böylece konu yine kapatılmıştır.

Ancak Mecliste Umumi Müfettişliklerin kaldırılmasına karşı çıkan milletvekilleri de vardı. Örneğin Tunceli Milletvekili Necmettin Sahir Sılan²⁷⁸ 1944 yılı bütçe görüşmelerinde yaptığı bir konuşmada; “Büyük Meclisin içinde ve dışında zaman zaman Umumi Müfettişliklerin kaldırılması hakkında bazı fikirler ileri sürülmekte ve bazı temayüller görülmektedir. Fakat ben, bugün içinde bulunduğumuz fevkalade haller karşısında, Umumi Müfettişliklerin muhafazasını daha doğru bulmaktayım.” diyerek bu konudaki tutumunu ve düşüncesini açıkça ortaya koymuştur. Sılan’a göre; Umumi Müfettişlikleri daha yararlı hale getirmek mümkündür. Hükümetin asıl olarak bu konu üzerinde çalışması gerekmektedir.²⁷⁹

1945 yılına gelindiğinde, Umumi Müfettişlerin görev ve yetkilerini düzenleyen yeni bir talimatname çıkarılarak yetkileri genişletilmiştir. Ancak bu talimatname de

* Ahval-i malume, bilinen şartlar demektir. Bu sözcükle, İkinci Dünya Savaşı yıllarının oluşturduğu olağanüstü durum ve ortam kast edilmiştir.

²⁷⁷ M. Burgaç, **Trakya Umumi Müfettişliği**, s.367.

* Hilmi Uran, (1886 – 21 Ekim 1927 Ankara) TBMM III. Dönem’den itibaren altı dönem milletvekilliği yapmıştır. 1943-1946 yılları arasında İçişleri Bakanlığı görevlerinde bulunmuştur. (**TBMM Albümü**, c.1, (1920-1950), s.133.)

²⁷⁸ Necmettin Sahir Sılan, (1896-1992) Büyük Millet Meclisi’nde evrak ve tahrirat müdürü olarak çalışmıştır. TBMM tarafından İstiklal madalyası ile onurlandırılan Sılan, Tunceli ve Bingöl’deki DP Teşkilatlarının parti müfettişliğini yapmıştır. Necmeddin Sahir Sılan ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Tuğba Akekmekçi, Muazzez Pervan, “**Doğu Sorunu**” **Necmeddin Sahir Sılan Raporları (1939-1953)**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2010, s.24)

²⁷⁹ **TBMM ZC**, D:7, c.10, İ:62, s.325

Müfettişlerin yetki konusunda yaşadıkları sıkıntıları tamamen çözen bir düzenleme olmamıştır. Çünkü talimatname, Umumi Müfettişlerin görev ve yetkilerini sadece denetim ve iç güvenlik alanında arttırmaktaydı. Oysaki Umumi Müfettişlik Teşkilatı, denetim yapmak ve iç güvenliği sağlamak amaçlarının yanı sıra, küçük vilayetlerin kaynaklarını bir araya getirmek ve bu vilayetler arasındaki ortak işlerde işbirliği sağlamak amacıyla kurulmuştu. Ancak Umumi Müfettişlerin bu görevleri başarabilmesi için gerekli yetkiler, yeni talimatnameyle de verilmedi. Sorun, Bakanlıkların kendi yetkilerini Umumi Müfettişlere devretme konusundaki isteksizliklerinden kaynaklanmaktaydı. Ayrıca Umumi Müfettişlere, valilerin üzerinde birer bölge valisi niteliği kazandıracak yetkiler verilmesi, merkezi yönetimce pek de uygun görülmemektedir. Görev ve yetki alanında yaşanan bu karışıklıkların ve sıkıntıların çözüme kavuşturulmaması; Müfettişliklerden beklenen görevlerin yerine getirilemediği eleştirilerinin ve teşkilatın kaldırılmasının gerektiği görüşlerinin artarak devam etmesine neden olmuştur.²⁸⁰

Dâhiliye Vekili Hilmi Uran'a göre, Umumi Müfettişliklerin görevi; denetim yapma ve iç güvenliği sağlama ile sınırlıydı. Yeni çıkarılan talimatnameyle de yetkileri, yeterli oranda artırılmıştı. Bu yetkilerden daha fazlasının verilmesi, ülkedeki idari sisteme uygun değildi. Fakat bu açıklama, sıkıntıya çözüm sağlamamaktaydı. Üstelik böyle bir yapı içinde Umumi Müfettiş ile valiler, Umumi Müfettiş ile Bakanlıklar arasında zaman zaman yetki çatışmalarının yaşanmasına neden olmaktadır.

Görev ve yetki alanında yaşanan bu karışıklıkların çözüme kavuşturulamaması; Müfettişlerden beklenen görevlerin yerine getirilmesi noktasında sıkıntı yarattığı gibi, Umumi Müfettişlik Teşkilatı'nın idari yapıdaki yerinin de bir türlü belirlenememesine neden olmuş ve Müfettişliklerin idari teşkilat içerisinde gereksiz birer kademe oldukları eleştirilerinin her geçen gün artarak gündeme getirilmesi sonucunu doğurmuştur.²⁸¹

Umumi Müfettişlik Teşkilatı'nın kuruluşundan beri, idari yapıdaki yeri de oldukça tartışmalı bir konu olmuştur. Çünkü Umumi Müfettişler, unvanının yarattığı çağrışımlara rağmen, sadece teftiş görevi ile yükümlü değillerdi. Nitekim 1921 tarihli kanun tasarısının görüşülmesi sırasında Meclis'teki bazı milletvekilleri, sunulan kanun tasarısının Müfettişlik kurumundan daha öte bir kurumu ortaya çıkaracağını, bunun

²⁸⁰ A. Özmen, "Genel Müfettişlikler Hakkında Bir Düşünce", s.248.

²⁸¹ M. Burgaç, **Trakya Umumi Müfettişliği**, s.371.

aslında bir “vali-i umumilik” olduğunu dile getirmiş ve bu noktada Meclis’te ciddi fikir ayrılıkları ortaya çıkmıştır.²⁸²

Problem, kurulan teşkilatın ismi ile bu teşkilata verilen görevler arasındaki uyumsuzluktan kaynaklanmaktaydı. Umumi Müfettişlik kurulması hakkındaki kanun tasarısını hazırlayan Dâhiliye Encümeni üyelerinden Zekai Bey de, Umumi Müfettişlerin bölgelerindeki “kuvve-i icraiyenin amiri” olduklarını vurgulamıştır.

Nitekim Cumhuriyet’in ilanından sonra kabul edilen 1924 Anayasası’nda Umumi Müfettişlik Teşkilatına yer verilmemekle birlikte, 1927 yılında Umumi Müfettişlik Teşkilatı Hakkındaki 1164 sayılı yasa ve ardından Umumi Müfettişlerin görev ve yetkilerine dair talimatname kabul edilmiş ve Umumi Müfettişlik Teşkilatı kurulmuştur. Ancak Umumi Müfettişliklerin, idari yapıdaki yeri konusundaki belirsizlik ortadan kalkmamıştır. Zira bu yasa ve talimatnameyle, tıpkı 1921 yılındaki Teşkilatı Esasiye kanun tasarısında olduğu gibi, Umumi Müfettişliklere icrai birtakım yetkiler verilmiş ve birkaç vilayetin birleşmesiyle oluşmuş bir “mıntıkada” vilayetler üstü bölgesel bir teşkilat ortaya çıkmıştır. Umumi Müfettiş, bölgesindeki tüm memurların hatta valilerin amiriydi. Yani o bölgedeki idarenin başıydı. 1921 yılındaki görüşmelerde de ifade edildiği gibi bu, pek çok bakımdan bir “Genel Valilik”ti. Umumi Müfettişliklerin idari yapıdaki yeri konusundaki sıkıntı da tam bu noktadaydı. Zira Umumi Müfettişlikler oluşturulurken vilayetlerin yönetim mekanizmasında hiçbir şey değiştirilmemiş, Umumi Müfettişlik mıntıkları çizilirken de vilayet sınırlarına dokunulmamıştır.²⁸³

Umumi Müfettişlik Teşkilatına tam anlamıyla, Bölge Valiliği demek mümkün değildi. Vilayetin varlığını sürdürmesi, müfettişliğin görev alanı ile vilayet arasındaki ilişkilerin açık bir şekilde düzenlenmemiş olması, yazışmaların vilayet ile merkez arasında doğrudan yapılabilmesi gibi noktalar, Umumi Müfettişlikte; Bölge Valiliği unsurlarının bulunmadığını göstermekteydi.²⁸⁴

Bu yüzden vilayet idaresinde, birtakım idari karışıklıkların çıkması da kaçınılmaz olmuştur. Zira bir yandan Müfettişlik mıntikasındaki vilayetlerde; valilerin de amiri sıfatıyla bir Umumi Müfettiş, diğer yandan bu mıntıkaya dâhil her vilayette bir vali görev yapmaktaydı.

²⁸² TBMM ZC, D: 1, c.13, s.201-209.

²⁸³ Mustafa Tosun, **Türkiye’de Valilik Sistemi**, TODAİ Yayınları, Ankara 1970, s.16.

²⁸⁴ M. Tosun, **Türkiye’de Valilik Sistemi**, s.17.

Umumi Müfettişlik Teşkilatı'nın idari yapıdaki yerini belirleyebilmek için iki farklı yol bulunmaktaydı. Birinci yol; birbirleriyle coğrafi, iktisadi ve içtimai ilişkileri olan vilayetleri birleştirerek geniş vilayetler oluşturmaktı. Böylece, Umumi Müfettişlikler, ya sadece merkezi denetimi yakından icra etmekle görevli denetçiler olma niteliğini alacak ya da kaldırılacaklardı. Aslında Umumi Müfettişlikler, mülki taksimatta gereken değişiklikler yapıncaya kadar görev yapacak geçici teşkilatlar olarak kurulmuşlardı. Ancak geniş vilayetler kurmak düşüncesi uygulamaya konulamamış ve böylece Teşkilat, kalıcı hale gelmiştir. İkinci yol ise Müfettişlik mıntıklarını mülki taksimat içerisinde en büyük “cüz'ü tam”, Müfettişleri de valilerin bağlı oldukları bir üst makam olarak kabul etmektir. Bu yolla, Müfettişlik mıntıkları birer bölge, Müfettişler de birer bölge valisi niteliği kazanmış olacaktır.

Bu düşünce zaman zaman gündeme getirilmiştir. Örneğin 1935 yılında Başvekil İsmet İnönü'nün Doğu Seyahati sonrasında, kaleme aldığı raporda Umumi Müfettişlere birer bölge valisi niteliği kazandırılmasını istemiştir.²⁸⁵ 1936 yılında toplanan Umumi Müfettişler Konferansı'nda da bu konu ele alınmıştır. Konferans sonunda I. II. ve III. Umumi Müfettişlerce ortak olarak imzalanan yazıda; Umumi Müfettişliklerin yetkilerinin ve idari durumlarının muğlak olduğu, bu nedenle Müfettişlerin kendilerinden beklenen görevleri, layıkıyla yerine getirebilmelerinin mümkün olmadığı dile getirilmiştir.²⁸⁶ Ortak yazıda; yetkilerinin kesin bir şekilde belirlenmesi ve memuriyet unvanlarının da “Umumi Valiliğe” dönüştürülmesi istenmiştir. Her ne kadar bu doğrultuda adımlar atılmadıysa da konu gündemde kalmaya devam etmiştir.

Cumhuriyet yöneticileri, tıpkı geniş vilayetler sisteminde olduğu gibi, bölge valiliği sistemine geçiş konusunda pek de istekli olmamışlardır. Bu nedenle de Umumi Müfettişlere bölge valisi niteliği kazandıracak düzenlemeler hiçbir zaman yaşama geçirilememiştir. Bu düzenlemeler yapılmayınca, Müfettişlik mıntığında idari işler konusunda çeşitli sıkıntılar yaşanması kaçınılmazdı, nitekim öyle de oldu. Müfettişler zaman zaman görev bölgelerindeki valilerle, zaman zaman çeşitli bakanlıklarla türlü sorunlar yaşamışlardır. Ayrıca vilayetin idaresinden sorumlu bir vali varken Umumi Müfettişlik gibi bir kuruma gerek olmadığı, bunun idare ile ilgili işleri uzatmaktan başka bir işe yaramadığı ve teşkilata boşa masraf edildiği eleştirileri de Meclis oturumlarında gündeme gelmiştir. Örneğin 20 Aralık 1945 tarihli bir Meclis oturumunda Sinop Milletvekili Hulusi Oruçoğlu, konuyla ilgili şunları söylemiştir:

²⁸⁵ S. Yeşiltuna, **Atatürk ve Kürtler**, s.442.

²⁸⁶ M. B. Varlık, **Umumi Müfettişler Toplantı Tutanaqları – 1936**, s.314.

“ Bir zamanlar Genel Müfettişliklerin lağvı mevzu bahisti... Bu teşkilat devam edecek midir? Mütehasıs teknik komisyonların hepsi Bakanlıklar’dadır. İdari işlerin mesuliyeti, Valilerin omuzlarındadır. Umumi Müfettişlere ne kaldı? Yalnız bütçemize yükü...”²⁸⁷

Yaşanan tüm bu sıkıntılara rağmen yasal düzenlemelerin yapılmaması, Umumi Müfettişlik Teşkilatı’nın kaldırılmasına giden yolu açmıştır.

Teşkilatın kaldırılmasından önceki gelişmelere bakıldığında, 1940’ların ikinci yarısına gelindiğinde Türkiye’de, gerek siyasi alanda ve gerekse idari alanda önemli gelişmeler yaşanmıştır. Siyasi alanda yaşanan en önemli gelişme, 1945 yılında Türkiye’nin çok partili yaşama geçmesi olmuştur.

İkinci Dünya Savaşı sonunda Türkiye’de tek parti rejiminin ekonomik, sosyal, politik ve kültürel uygulamalarından sıkıntı duyan geniş bir “huzursuzluk cephesi” belirmiştir. Bu cephe; “çok partili rejimi, hürriyetin temini addeden ülkelerin Birleşmiş Milletler Camiasını kurmak üzere çalıştıkları sırada”, Türkiye’de uzun zamandan beri iktidarda bulunan CHP’ye karşı bir muhalif kitle oluşturmaya başlamıştır.²⁸⁸ Bu durum çok partili yaşama geçiş için iç şartların olgunlaştığını göstermekteydi. Ayrıca savaşın “demokrasi cephesi” nin galibiyetiyle sonuçlanması ve SSCB’nin Türkiye’nin toprak bütünlüğü üzerindeki tehditleri Türkiye’yi bu cepheye yakınlaştırmıştır. Dolayısıyla, demokrasi cephesinin siyasi rejimi olan, çok partili demokrasiyi benimsemek için dış şartlarda olgunlaşmış bulunmaktaydı.

Böyle bir ortamda 18 Temmuz 1945’te Nuri Demirağ’ın liderliğinde Milli Kalkınma Partisi kurularak, Türkiye Cumhuriyeti’nde çok partili hayata geçilmiştir. Milli Kalkınma Partisi’nin kurulmasının ardından 7 Ocak 1946 tarihinde; Türk Siyasi Tarihinde derin izler bırakacak olan Demokrat Parti kurulmuştur. Partinin kurucuları; CHP içerisinde uzun yıllar siyaset yapmış olan Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan gibi önemli kişilerdi. Ayrıca pek çok yeni parti de Türk siyasal yaşamına girmiştir.²⁸⁹

Bu tarihlerde Türkiye’nin idari yaşamında ise; küçük vilayet sisteminin yarattığı sıkıntılar halen devam etmekte; bu sıkıntıların üstesinden gelebilmek amacıyla uygulamaya konulmuş olan Umumi Müfettişlik Teşkilatının varlığı da

²⁸⁷ TBMM ZC, D: 7, c.20, TBMM Matbaası, Ankara 1946, s.245.

²⁸⁸ Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye’de Siyasi Partiler (1859-1952)**, Arba Yayınları, İstanbul 1952, s.647.

²⁸⁹ 1946 yılı içerisinde Türkiye’de Sosyal Adalet Partisi, Liberal Demokrat Partisi, Türk Sosyal Demokrat Partisi, Çiftçi ve Köylü Partisi, Türkiye Sosyalist Partisi, Türkiye İşçi ve Çiftçi Partisi, Türk Muhafazakâr Partisi, Türkiye Sosyalist ve İşçi Partisi gibi onlarca parti kurulmuştur. (T. Z. Tunaya, **Türkiye’de Siyasi Partiler**, s.693-710)

sorgulanmaktaydı. Bu nedenle Türkiye'nin idari gündeminde, ülkedeki mülki taksimatın yeniden ve Umumi Müfettişliklere gereksinim duyulmayacak şekilde düzenlenmesi ve Umumi Müfettişliklerin sadece merkezi denetim görevini yerine getirecek teşkilatlar haline getirilmesi ya da kaldırılması görüşü ile Umumi Müfettişliklerin yetkilerinin artırılması ve bunlara genel valilik niteliği kazandırılması görüşü tam bir çarpışma halindeydi.

İçişleri Bakanlığı 1946 yılında, Türkiye'deki vilayet idaresi teşkilatını yeniden yapılandırmak ve yaşanan sıkıntıları çözebilmek amacıyla çalışmalara başlamıştır. Bakanlık bir yandan yeni bir vilayet idaresi kanunu hazırlarken, diğer yandan da ülkedeki mevcut mülki amirlerin konu hakkındaki görüşlerini almak amacıyla bir anket düzenlemiştir.

İçişleri Bakanlığı tarafından hazırlanan ankette toplam beş soru vardı ve bu sorular Bakanlığın; Türkiye'nin idari yapısında köklü değişiklikler yapmak amacıyla olduğunu göstermekteydi. Ankette, belediyelerin görev ve yetkileri, tüzel kişiliğe sahip bir mülki kademe olarak nahiye teşkilatının kurulması gibi konularda sorular sorulmakla birlikte, asıl olarak öğrenilmek istenen; mülki idare amirlerinin Türkiye'deki vilayet idarelerinin düzenlenmesi konusundaki düşünceleriydi. Ankette, idarecilere; ülkedeki mülki taksimatın değiştirilerek büyük iller kurulması ve valilerin yetkilerinin genişletilmesini mi; yoksa küçük illerin aynen korunarak bu iller arasındaki ortak bir takım işleri görmek üzere "Bölge Birlikleri" kurulmasını mı tercih ettikleri sorulmuştur. Zira yaşanan sıkıntıları ve yapılan tartışmaların temelinde bu noktalar yatmaktaydı. Bu sorulara verilecek cevaplar, Umumi Müfettişliklerin geleceğini doğrudan ilgilendirmekteydi. Ancak ankete katılan idareciler, sorunun çözümü noktasında ortak bir paydada buluşamamışlardır.

Örneğin Antalya Valisi Haluk Pepeyi'ye göre, Türkiye'deki küçük vilayet sistemi aynen devam etmeli hatta 63 olan il sayısı 74'e çıkarılmalı; bu değişikliğin ardından da "*büyük iller sisteminden intizar olunan (beklenen) muhassenatı (faydaları) küçük iller sisteminin tatbiki suretiyle istihsal etmek (sağlamak) için*" "genel müfettişlikler" sayısı 12'ye çıkarılmalı ve genel müfettişlere denetleme yetkisinden başka, genel idareye ait konularda da belirli bazı icrai görevler verilerek yetkileri genişletilmeliydi.²⁹⁰

²⁹⁰ Haluk Pepeyi, "İdare Teşkilatımız Hakkındaki Anket Münasebetiyle", **Türk İdare Dergisi**, 17/180 (Mayıs-Haziran 1946), s.118.

Bu anketin yapıldığı tarihlerde, Umumi Müfettişlikler konusu basının ve Meclis'in gündemine de yansımıştır. Nitekim 25 Ekim 1946 tarihli gazetelerde “*Umumi Müfettişlikler Kaldırılacak*” başlığıyla çeşitli haberler yer almıştır. Bu haberlerde şöyle denilmekteydi:

*“Hükümetçe İkinci ve Dördüncü Genel Müfettişliklerin yakında kaldırılmasına karar verildiği haber alınmıştır. Bir müddet sonra Birinci ve Üçüncü Genel Müfettişliklerin de kaldırılarak bütün memleketin Mıntika Genel Müfettişliklerine ayrılması düşünülmektedir. Üzerinde çalışılan projeye göre, icra salahiyeti bulunmayan, bu Mıntika Genel Müfettişliklerinin ellerinde her Vekâleti temsil eden müfettişler bulunacaktır. Genel Müfettiş ve müfettişlerin vazifeleri, vilayetlerin muamelelerini teftiş ve murakabe etmek olacaktır.”*²⁹¹

Nitekim o tarihlerde, icrai yetkileri olan Umumi Müfettişlikler uygulamasından vazgeçilip, sadece denetim görevini yerine getirecek ve bu alanda yetkileri olacak Umumi Müfettişlikler kurmak düşüncesi ağırlık kazanmaya başlamıştır. Bu amaçla 1947 yılına doğru bu doğrultuda önemli bir adım atılmıştır. İdare mekanizmasını ilgilendiren çeşitli konuları görüşmek üzere 20 Ocak'ta Ankara'da valiler ve bir kısım Belediye başkanlarının katılacakları büyük bir kongre toplanmaya karar verilmiştir.²⁹²

Birinci İdareciler Kongresi olarak da bilinen ve 10 gün kadar devam eden kongrede görüşülecek konuların başında Vilayet İdaresi Kanunu Projesi gelmekteydi. Kararlaştırıldığı üzere Kongre, 20 Ocak 1947'de Ankara Polis Enstitüsü'nde toplanmıştır.²⁹³

Kongrenin açılış konuşmasını yapan Başbakan Recep Peker*, konunun önemini şu sözleriyle vurgulamıştır:

“ Arkadaşlarım bilirsiniz, öteden beri tanıdığımız ismiyle İdare-i Umumiye-i Vilayet Kanunu dediğimiz kanunun bünyesi, Devletin umumi hayatını ilgilendirecek esasları içine alır. Bu kanun, hükümleri itibariyle eskidir... Yeni Hükümetin sizlere

²⁹¹ **Vatan**, 25 Ekim 1946, **Akşam**, 25 Ekim 1946.

²⁹² **Cumhuriyet**, 31 Aralık 1946.

²⁹³ Kongreye; 4 Genel Müfettiş, 25 Vali, 8 Mülkiye Müfettişi, 2 Vali Yardımcısı, 18 Kaymakam, 2 Emniyet Müdürü, 23 Belediye Başkanı, 2 Belediye Başkan Yardımcısı, 26 Genel Meclis üyesi, Danıştay Başkanı ve Danıştayın tüm üyeleri, idare hukuku profesörleri ve bütün Bakanlıkların uzman heyetleri katılmıştır. (İçişleri Bakanlığı, **Birinci İdareciler Kongresi (20 – 31 Ocak 1947)**, Akın Matbaası, Ankara 1947, s.432.

* Recep Peker; (1889 İstanbul – 1950 İstanbul. Türk asker ve siyasetçi.) TBMM II. III. IV. V. VI. VII. VIII. Dönem Milletvekilliği görevinde bulunmuş ve 1946-1947 tarihleri arasında da 6. Türkiye Başbakanı olarak görev yapmıştır. (**TBMM Albümü**, c.1, (1920-1950), s.110.)

sunduğu tasarılar arasında en önemli bir iş olarak illerin genel idaresi işini nizamlarken bu fikirler esaslı bir şey olarak tespit edilmelidir."²⁹⁴

Hükümet, Kongreye; "İller İdaresi Kanun Tasarısı" adıyla, vilayet idarelerini ve valilerin yetkilerini yeniden düzenleyen bir tasarı sunmuştur. Tasarıda hâkim olan düşünce, valilerin yetkilerinin genişletilmesiydi. Tasarı, kongrede oluşturulan komisyonlarda ve kongrenin genel kurulunda görüşüldükten sonra kabul edilmiştir. Tasarının kabulüyle, valilerin yetkilerini genişletilmesi yolunda önemli bir adım atılmıştır.²⁹⁵

İdareciler Kongresi'nde görüşülen önemli konulardan bir diğeri de mülki taksimatın yeniden belirlenmesi olmuştur. Kongrede oluşturulan komisyonlar, küçük vilayet sisteminden vazgeçilerek, büyük iller kurulması düşüncesini ele almışlar ve konu hakkında uzun müzakereler yapmışlardır.²⁹⁶

Birinci İdareciler Kongresi'ne sunulan Umumi Müfettişliklerle ilgili tasarının kabulünden kısa bir süre sonra, Temmuz 1947'de, merkezi Adana olmak üzere "5. Genel Müfettişlik" kurulmuştur. Müfettişliğin mıntıkası; "İçel, Seyhan (Adana), Hatay, Antep ve Maraş" olarak belirlenmiştir. Yeni kurulan Umumi Müfettişlik, görevli olduğu bölgede sadece denetim görevini yerine getirmek üzere kurulmuştu.²⁹⁷ Beşinci Umumi Müfettişlik bölgesine atanan bir isim olan Nizamettin Ataker de bölgesel sorunlarla ilgili bir rapor hazırlamış ve bunu bizzat Başbakan Recep Peker'e sunmuştur.²⁹⁸

Beşinci Genel Müfettişlik kurulduktan kısa bir süre sonra ise Umumi Müfettişliklerin kaldırılacağı haberleri tekrar basına yansımaya başlamıştır. Nitekim 26 Kasım 1947 tarihli Vatan Gazetesi, 1948 yılı bütçesini hazırlayan "Bütçe Encümeni"nin Umumi Müfettişliklerin kaldırılmasını uygun bulduğunu ve bu doğrultuda karar aldığını haber vermiştir.²⁹⁹

Tüm bu gelişmeler, icrai yetkilere sahip Umumi Müfettişliklerin kaldırılacağı ve yerine sadece "teftiş, tetkik ve murakabe" işleriyle ilgilenecek farklı nitelikte Umumi Müfettişlikler kurulacağını göstermekteydi. Ancak süreç bu şekilde işlememiştir. Nitekim 1948 yılı bütçesinin Meclis Genel Kurulu'nda görüşülmesinden hemen önce 22 Aralık 1947'de, CHP Antalya Milletvekili Rasih Kaplan; Kasım 1946 tarihinde Meclis'e sunduğu 2/14 sayılı "Genel Müfettişlik Teşkiline Dair 1164 Sayılı Kanuna Ek

²⁹⁴ İçişleri Bakanlığı, **Birinci İdareciler Kongresi**, s.3.

²⁹⁵ M. Burgaç, **Trakya Umumi Müfettişliği**, s.381.

²⁹⁶ İçişleri Bakanlığı, **Birinci İdareciler Kongresi**, s.475.

²⁹⁷ C. Koçak, **Umumi Müfettişlikler (1927 – 1952)**, s.272.

²⁹⁸ Nizamettin Ataker'in Raporu için bkz. C. Koçak, **Umumi Müfettişlikler**, s.275.

²⁹⁹ **Vatan**, 26 Kasım 1947.

Kanun Teklifi”ni geri çekmiştir.³⁰⁰ Bu gelişme, “teftiş, tetkik ve tahkik” işleriyle ilgilenmek üzere kurulması tasarlanan “bölge genel müfettişlikleri” uygulanmasından vazgeçildiğini ortaya çıkarmıştır.

1948 Bütçesi, 26 Aralık 1947’de Meclis Genel Kurulu’na sunulmuştur. Bütçe Komisyonu; “ *Bütçede geniş ölçüde tasarruf sağlayabilmek için amme hizmetlerinin ifası bakımından, devamında lüzum ve zaruret görülmeyen teşkilat ve kadroların gözden geçirilmesi*” gerektiğine ve bundan hareketle de Umumi Müfettişlikleri kaldırmaya karar vermiştir. Bunun sonucunda da Komisyon, 1948 yılı bütçesinde, Umumi Müfettişliklerin “L Cetveli”ne alınarak işlevsizleştirilmesini teklif etmiştir.

Bütçede “L Cetveli” yolu ile bazı memuriyet kadrolarının kaldırılması yöntemi, ilk defa 1931 yılı bütçesinde uygulanmıştır. Amaç, artık gereksiz ve yararsız olduğu düşünülen kadroları kaldırarak, bütçede tasarruf sağlamaktır. L Cetveli, memuru değil, memuriyet kadrosunu ortadan kaldırmaktaydı. Yani; kadrosu kaldırılan memurun, memurluk hakkı devam etmekteydi. Bu durumda kadrosu kaldırılan memur, devlet içinde bir başka kuruma ve kadroya yerleştirilmekteydi.³⁰¹

Umumi Müfettişliklerin işlevsiz hale getirilmeleri ile ilgili, CHP Kastamonu Milletvekili Muzaffer Akalın, Meclis Genel Kurulu’nda Bütçe Komisyonu adına; teşkilatın niçin L Cetveli’ne alındığını ve hangi gerekçeyle teşkilatın kaldırıldığını açıklamıştır. Ona göre; ihtiyaç, “olağanüstü emniyet meselesi” ile ilgiliydi. Bütçe Komisyonu, bu ihtiyaçların devam edip etmediğini incelemiş ve etmediğine kanaat getirerek teşkilatların “L Cetveli”ne alınmasına karar verdiğini ifade etmiştir.³⁰²

Nitekim Umumi Müfettişliklerin işlevsizleştirilmesine karşı çıkan milletvekilleri de olmuştur. Örneğin Ankara Milletvekili General Naci Tınaz;* 63 vilayeti doğrudan merkezden idare etmenin mümkün olmadığını, bunun adeta 63 taburlu bir ordudaki tüm taburları ordu kumandanına bağlamak demek olduğunu söyleyerek, Umumi Müfettişliklerin kaldırılmalarının hata olduğunu savunmuştur. Tınaz; Müfettişlik

³⁰⁰ **TBMM TD**, D: 8, c. 8, TBMM Matbaası, Ankara 1948, s.112.

³⁰¹ C. Koçak, **Umumi Müfettişlikler**, s.277.

³⁰² Yalnızca Beşinci Umumi Müfettişlik Teşkilatı L Cetveli’ne alınmamıştır. Çünkü Beşinci Umumi Müfettişlik kurulduğunda, kadroları belirlenmiş ve atamaları yapılmış olmasına rağmen, henüz Meclis’ten geçmediği için geçici kadro olarak belirtilmekteydi. (C. Koçak, **Umumi Müfettişlikler**, s.278.)

* Naci Tınaz; (1882 Serfiçe – 1964 İstanbul. Türk asker ve siyasetçi.) TBMM V. VI. VII. Dönem Bursa Milletvekilliği, VIII. Dönem Ankara Milletvekilliği görevini yapmış ve 1939-1940 yılları arasında da Milli Savunma Bakanlığı görevinde bulunmuştur. (Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Yayınları, **Türk İstiklal Harbine Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri**, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1972, s.215.)

Teşkilatında reform yapılarak ve bunların yetkileri arttırılarak yararlı hale getirilebileceklerini de dile getirmiştir.³⁰³

Siirt Milletvekili Ali Rıza Esen de “Şark vilayetlerinin bir milletvekili” olarak, Umumi Müfettişliklerin Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da iç güvenliği sağlayarak bölgeyi huzura kavuşturduğunu, böyle bir teşkilatı kaldırmanın hata olduğunu ifade etmiştir. Umumi Müfettişlik Teşkilatının, özellikle Şark vilayetleri için görevlerine devam etmesini istemiştir.³⁰⁴

Hem Birinci Umumi Müfettişlik hem de Trakya (İkinci) Umumi Müfettişlik görevinde bulunan Abidin Özmen de Umumi Müfettişlik Teşkilatı’nın önemi ile ilgili şunları ifade etmiştir:

“ Esas kuruluş gerekçesi içinde emniyet ve asayiş konusu olan Genel Müfettişlikler, bölgelerinde az zamanda çok iş yapmışlar ve işe başladıkları zaman hüküm süren maddi manevi emniyetsizliği, Cumhuriyet Hükümeti’nin kanunlarına dayanarak ortadan kaldırıp iyilik ve cezanın Ağadan, Şeyhten gelemeyeceği ve halk ile Hükümet arasına kimsenin giremeyeceği fikrini tesis etmişlerdir. Filvaki Cumhuriyet devrinde zaman amilinin de bu işi yapabileceği iddia edilebilir. Fakat hadiseleri, maddi, manevi muhitleri yakından bilenlerin küçük kıtada olan illerin yalnız kendi hareket ve çalışmalarıyla bu işleri az zamanda başarabilmeleri ve Hükümet merkezine uzaklıkları hasebiyle merkezden bir ahenk üzere hareket etmelerinin temini müşkülâtı ve şartların değişmeden tedbir almak için gereken zaman zarfında bir birliğin sağlanmasına imkân olamayacağı göz önüne getirilirse, bölgesi içinde ve hatta komşusu bulunan illerle hareket birliğini her noktada temine muktedir olan Genel Müfettişlerin elde ettikleri güvenlik ve asayiş işini böyle bir kurulsuz sağlamanın zorluğu derhal anlaşılabilir. Asayiş ve güvenlik işlerinde doğudaki Genel Müfettişlerin Cumhuriyet Devletine yaptıkları hizmeti milli tarihin takdirle kaydetmesi lazımdır.”³⁰⁵

Ancak Meclisteki genel hava, Umumi Müfettişliklerin kaldırılması kararının doğru olduğu yönündeydi. Nitekim görüşmeler sırasında söz alan CHP’li ve DP’li Milletvekilleri, Müfettişliklerin kaldırılmasının tasarruf sağlamak açısından son derece yararlı olduğunu söyleyerek, Bütçe Komisyonu’nun kararını desteklemişlerdir.

1948 bütçesinin Meclis Genel Kurulu’nda kabul edilmesiyle Umumi Müfettişlikler 20 yıllık bir uygulamadan sonra, işlevsiz hale getirilmiştir. Bu kararın

³⁰³ TBMM TD, D: 8, c. 8, s.313.

³⁰⁴ TBMM TD, D: 8, c. 8, s.330.

³⁰⁵ E. Aydoğan, “Umumi Müfettişlik Raporlarında Kürtler ve Asayiş Meselesi”, s.302-303.

alınmasından hemen sonra da Trakya Umumi Müfettişi Abidin Özmen, 31 Aralık 1947 tarihinde istifasını İçişleri Bakanlığı'na sunmuştur.³⁰⁶

Umumi Müfettişliklere tekrar işlev kazandırılması ya da farklı nitelikte sadece denetim yapmakla yükümlü olacak Umumi Müfettişlikler kurulması düşüncesi, Türkiye'nin idari gündeminden düşmüş olmasına rağmen, Umumi Müfettişlikler Teşkili Hakkındaki 1164 Sayılı Kanun uzun süre kaldırılmamıştır.

1951 yılı bütçe görüşmelerinde Umumi Müfettişlikler konusu, dönemin iktidar partisi olan Demokrat Parti'nin Diyarbakır Milletvekili Mustafa Remzi Bucak³⁰⁷ tarafından Meclis gündemine taşınmıştır. Bucak; 23 Şubat 1951 tarihinde yapılan İçişleri Bakanlığı'nın Bütçe görüşmeleri sırasında, Meclis Başkanlığı'na bir önerge vermiş ve İçişleri Bakanlığı bütçesi içinde yer alan "Umumi Müfettişlik Giderleri" kaleminin kaldırılmasını teklif etmiştir. Verdiği önerge ile ilgili söz alan Bucak, yaptığı konuşmada şunları söylemiştir:

*"...Bu memleketin siyasi idare tarihinde kapkara bir leke olarak yer almış olan Umumi Müfettişlerin masraf bütçelerine, bir lira dahi olsun, Demokrat Parti Hükümeti'nin ilk bütçesinde bir paranın yer almış olması bendenizi üzüntüye sevk etmiştir. Maalesef biz bu tavrımızla, başımızda demokrasinin kılıcı gibi durmakta olan bu müessesenin karşımızda durmasını istemiyoruz. Hükümetten bu müessese hakkında noktai nazarlarlari nedir, onu sormak istiyorum. Bir de bu menfur müesseseyi kaldırmayacaklar mı, bu hususta izahat rica ediyorum."*³⁰⁸

1951 yılı bütçe görüşmelerinden yaklaşık bir yıl sonra tekrardan, 23 Ocak 1952 tarihinde, Demokrat Parti Diyarbakır milletvekili Mustafa Remzi Bucak; Meclis Başkanlığına; "Umumi Müfettişlik Teşkiline Dair Kanun ile ek ve tadillerinin yürürlükten kaldırılması hakkında" bir kanun teklifi sunarak, Umumi Müfettişlikler konusunu tekrar Meclis gündemine taşımıştır.³⁰⁹ Bucak'ın teklifi incelemek üzere İçişleri ve Bütçe komisyonlarına sevk edilmiştir. Kanun teklifinin gerekçesinde şöyle denilmektedir:

"Lozan Muhadesiyle, bugünkü hududu milli içinde müstakil ve kuvvetli bir devlet olarak teşekkül ve taazzuv ettikten kısa bir müddet sonra, imparatorluk

³⁰⁶ C. Koçak, **Umumi Müfettişlikler**, s.276.

³⁰⁷ Mustafa Remzi Bucak; Bucak Aşiretinin önemli isimlerinden biridir. İstanbul'da Hukuk Fakültesi'ni bitiren Bucak, "Kürtçü" düşünceleriyle tanınmaktaydı. 1960 İhtilali'nden sonra ABD'ye giden Bucak, 1968'de ABD vatandaşlığına geçmiştir. "Kürt Uzmanı" olarak tanınan Bucak, "Bağımsız bir Kürdistan"ı savunan bir kişiydi. (B. N. Şimşir, **Kürtçülük II (1924-1999)**, s.227-233.)

³⁰⁸ **TBMM TD**, D: 9, c. 5, TBMM Matbaası, Ankara 1951, s.683.

³⁰⁹ **TBMM TD**, D: 9, c. 12, TBMM Matbaası, Ankara 1952, s.339.

devrindeki vilayet, liva ve kaza esasına müstenid mülki taksimat manzumesi terk edilmiş ve yerine bugünkü vilayet, kaza ve nahiye(bucak) esasına müstenid mülki taksimat manzumesi kabul edilmiş ve bu suretle, malumunuz olduğu veçhile vilayetlerimizin sayısı 63'e iblağ edilmiş olundu.

Ancak siyasi mülahazalarla lüzumundan fazla küçültülerek meydana getirilen vilayetlerden bazılarının "iktisadi, teknik ve coğrafi vahdetleri göz önünde bulundurularak", beyinlerinde umumi ve müşterek birtakım menfaatlerin mevcut olabileceği düşünülmüş ve bu gibi vilayetlerin bir merkezden ve bir elden idaresini temin maksadıyla halen ilgasını istediğimiz 16.VII.1927 gün ve 1164 sayılı kanunla, Umumi Müfettişlikler ihdas edilmişti.

Lakin ne garip ve acı bir hakikattir ki, Umumi Müfettişliklerin ihdasından lağvına kadar geçen zamana şöyle bir nazar atfettiğimizde adı geçen idareye tabi tutulmak bedbahtlığına duçar olmuş vilayetlerimizde, tesis ve kuruluş gayesiyle kabili telif en ufak bir ümran eserine tesadüf edilmemekte; bilakis hemen her köşesinden "Hindistan Valii Umumiliği" idare tarzı ve kokusu gelmektedir. Bu bakımdan, Umumi Müfettişlikler idari ve siyasi tarihimizde, iğrenç ve korkunç kanlı sahifeler ilave etmekten başka bir vazife görmemişlerdir.

Devri sabık yaratmamak azminde olan demokratik zihniyet ve anlayışın mümessili olan iktidarımızın, Umumi Müfettişlikleri hortlatabilecek olan 1164 sayılı kanunu, bütün ek ve tadilleriyle birlikte, yürürlükten kaldıracığı inancıyla bu teklifi kanuniyi saygıyla arz ve teklif ediyorum."³¹⁰

Bucak'ın sunduğu bu kanun teklifi İçişleri ve Bütçe Komisyonlarında da uygun bulunmuştur. İçişleri Komisyonu, raporunda; "gerekçedeki mucip sebepleri yerinde gördüğünü" belirtirken, Bütçe Komisyonu daha ayrıntılı bir rapor hazırlayarak Meclis'e sunmuştur. Bütçe Komisyonu raporunda şu ifadelere yer verilmiştir:

"O zamanki Hükümet ve Meclis tarafından bu teşkilat manzumesinin kurulmasına neden dolayı lüzum ve ihtiyaç hissedildiğine dair tarih ve aydınlatıcı bir müzakere safhasına ve gerekçeye tesadüf edilememiştir. Umumi hatları Anayasamızın 89. Maddesiyle çizilmiş olan idari taksimat sistemine aykırı olarak, bu idari manzumenin çok üstünde, çok geniş yetkilerle teşhiz edilmiş bir "Umumi Müfettişlik" teşkilatı vücuda getirmenin sebep ve illetini anlamak ve bunu demokratik icaplara göre

³¹⁰ TBMM ZC, D: 9, c.17, s.245. (Ayrıca Mustafa Remzi Bucak'ın Komisyon Raporu için bkz. EK-6).

izah etmek güçtür. Bu itibarla Komisyonumuz, bu husustaki Hükümet görüşünü de dinledikten sonra, kanun teklifini yerinde görmüştür.”³¹¹

Komisyonlarda incelenen ve uygun bulunan kanun teklifi, 13 Haziran 1952 tarihinde Meclis Genel Kurulu gündemine sunulmuş ve 19 Haziran 1952’de de teklifin maddeleri Meclis’te görüşülmeye başlanmıştır. Teklif sadece üç maddeden oluşmaktaydı. Birinci maddesinde; *“16.7.1927 tarih ve 1164 sayılı Umumi Müfettişlik Kanunu ile bu kanunlarla ilgili kanun hükümleri ve teşkilat kadrolarının yürürlükten”* kaldırılması hükmü yer almaktaydı. Diğer maddelerinde ise kanunun yayımı, tarihinde yürürlüğe gireceği ve kanunu, Bakanlar Kurulu’nun yürüteceği belirtilmekteydi.

Kanun teklifinin gerekçesinde; Umumi Müfettişlikler hakkında ağır ithamlar olmuştur. Buna rağmen bu teşkilatın kurulduğu tarihlerde; milletvekilliği, bakanlık yapmış, kurulması için oy vermiş kişiler de dâhil, milletvekillerinden hiçbiri, teklif hakkında konuşmamışlardır. Bunun üzerine maddelerin oylanmasına geçilmiş, yapılan oylamada teklif kabul edilmiş ve böylece teklifin “birinci müzakeresi” bitmiştir.³¹²

21 Kasım 1952 tarihinde, kanun teklifinin “ikinci müzakeresi” yapılmıştır. Bu görüşmede de kanun teklifi hakkında, lehte ya da aleyhte hiçbir konuşma yapılmaksızın aynen kabul edilmiştir. Teklifin kabulünden sonra da 29 Kasım 1952 günü 5990 sayılı “Umumi Müfettişlik Teşkilatına dair kanun ile ek ve tadillerinin yürürlükten kaldırılması hakkındaki kanun,” Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir³¹³. Böylece, 1947 yılında işlevsiz hale getirilerek fiilen sonlandırılan Umumi Müfettişlik Teşkilatı uygulaması, hukuken de sona ermiş olmaktadır.³¹⁴

Umumi Müfettişlik Teşkilatı’nın kaldırılması kararından sonra Abidin Özmen, 31 Aralık 1947 tarihinde, istifasını İçişleri Bakanlığı’na sunmuştur. Trakya Umumi Müfettişliği görevinin sona ermesinden kısa bir süre sonra ise 21 Şubat 1948 tarihinde Afyon Valiliği yapan Özmen, 1950 yılında CHP’nin seçimleri kaybetmesiyle bu tarihte emekliye ayrılmıştır. 1950 tarihinden itibaren herhangi bir görevde bulunmayan Özmen, 1966 yılında Mudanya’da vefat etmiştir.³¹⁵

³¹¹ TBMM TD, D: 9, c.16, İ.87, s.224.

³¹² TBMM TD, D: 9, c. 16, s.318.

³¹³ Resmi Gazete, (29.11.1952) S. 8270.

³¹⁴ B. N. Şimşir, *Kürtçülük II (1924-1999)*, s.503-510.

³¹⁵ F. Çoker, *Türk Parlamento Tarihi TBMM IV. Dönem (1931-1935)*, s.70.

SONUÇ

Milli Mücadelenin kazanılmasından sonra yurdun bazı kesimlerinde asayiş tam anlamıyla sağlanamamıştı. Hükümet, Şeyh Said İsyanı sonrasında bölgede uygulamaya koyduğu sıkıyönetimi, 1927 Ekim’inde kaldırmayı planlamasına rağmen, bölgede bulunan illerin merkezden uzak olmaları, ulaşım imkânsızlıkları, idari ve sosyal konular başta olmak üzere, iktisadi yönden olumsuzluklar arasında kalmış olan illerde, Hükümet işlerinin sağlıklı bir şekilde yürütülmesi amacıyla öncelikle emniyet ve asayişi bir bütün halinde değerlendirip güvenliği sağlayacak ve bölgenin iktisaden kalkınmasında etkili olacak Umumi Müfettişliklerin kurulmasına karar verilmiştir.

Birinci Umumi Müfettişlik, Diyarbakır’ı merkez alarak kurulmuştu. Kuruluş amacı; bölgede emniyet ve asayişi sağlamaktı Müfettişlikte görev alan tüm Müfettişler, bölgede asayişin sağlanması, silah toplama faaliyetleri ve kaçakçılıkla mücadele etme konusundaki görevlerini, kendilerine birinci öncelik olarak belirlemişlerdir. Ayrıca bölge ile ilgili incelemelerde bulunmuşlar ve yaptıkları inceleme sonucunda raporlar hazırlamışlardır. Birinci Umumi Müfettişlik bölgesinde görev yapan bir isim olan Abidin Özmen de ayrıntılı bir rapor hazırlayarak, bu raporunu 1936 yılında düzenlenen Umumi Müfettişler Toplantısında sunmuştur.

Trakya bölgesini kapsayan Trakya Umumi Müfettişliği de en sorunsuz bölgelerden birinde kurulmuştur. Zaten kuruluş amacı da “nafia ve iskân işlerinin esaslı bir surette tanzim ve idaresi” olarak belirtilen Teşkilat; göçmenlerin yerleştirilmesi işine odaklanmıştır. Abidin Özmen bu görevde dört yıl kadar süre ile kaldığı dönem boyunca çok aktif olmamakla birlikte, onun döneminde bölgede önemli olaylar gerçekleşmemiştir. 1947 yılında Müfettişliklerin L Cetveli’ne alınmasıyla bu görevinden ayrılmak zorunda kalmıştır.

Nitekim 5990 sayılı Umumi Müfettişlik Teşkiline Dair Kanun ile ek ve tadillerinin yürürlükten kaldırılması hakkındaki kanunun 21 Kasım 1952 tarihinde kabul edilmesiyle Umumi Müfettişlik kurumuna son verilmiştir.

Umumi Müfettişlik görevinden sonra 1948’de Afyon Valiliği görevinde bulunan Abidin Özmen, bu görevini de 1950 yılına kadar sürdürmüş ve Demokrat Parti’nin iktidara gelmesinden sonra emekliliğe ayrılmıştır. Bu tarihten sonra herhangi bir devlet görevinde bulunmayan Özmen, 20 Ağustos 1966 yılında Mudanya’da vefat etmiştir.

EKLER

EK-1: Abidin Özmen'in Resmi

EK-2: Abidin Özmen'in Şark Raporu

EK-3: Umumi Müfettişlik Kanun Layihası

EK-4: Azat Obaları

EK-5: Başvekil İsmet İnönü'nün Türkiye Büyük Millet Meclisi Yüksek Reisliğine gönderdiği teklif

EK-6: Mustafa Remzi Bucak'ın Komisyon Raporu

EK-1: Abidin Özmen'in Resmi

NUFUS HÜVİYET CÜZDANI (Suret)

Aile ismi yani lâkap ve şöhreti	Özmen
Adı	Abidin Özmen
Babasının adı	Ölü Hasan
Anasının adı	Şevkiye
Doğum yeri	Niğde
Doğum tarihi	Üçyüz altıdır.(306)
Dini	İslâm
Meslek ve içtimâî vaziyeti	Maarif Vekili
Medenî halî (x)	Evli
Boy	.
Göz	.
Renk	.
Vücutta sakatlığı veya noksanlığı	Tam

NUFUS KÜTÜĞÜNDE YAZILI OLDUĞU YERİ

Vilâyeti	Niğde
Kazası	Merkez
Mahallesi	Balhasan M.
Hane No.	12
Cilt No.	5
Sahife No.	91

(x) Yani bekar mı? Evli mi, Dul mu? Boşanmış mı?Boşanmış mı?

Ne suretle verildiği(x) Teptilen

Bu nufus cüzdanında adı ve hüviyeti yazılı olan Âbidin Özmen, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak nufus kütüğünde kayıtlıdır. Bu cüzdan Niğde Nufus idaresinden verilmiştir. 3/3/935

A.Özmen

Mühür

Niğde V. Nufus Müdürlüğü

M. Uluğ

(x) Zayıfından,tebdilen veya yeniden yahut doğum suretiyle verildiği behemehal yazılmalıdır.

Aslinin ayndır.

10/3/935

Dahiliye Vekâleti Celilesine

Yeni (Dahiliye Memurları siçil nisannamesi) muvabince terounei halinin ikna-
li için bazı hususatin arzına mübaderet eylerim.

1 - 27/Haziran/926 tarihinde Mülkiye müfettiğine tayin buyurulmuş. Hey'eti
teftişiye rıyasetinden Diyaribekirde Üçüncü ordu müfettiğiği müvavirliğinde
de bulunan Mülkiye müfettiği hacı Hüsnü beyefendi ile çalışmaklığım emri ve-
rilemiş ve 21/Temmuz/926 tarihinde Diyaribekire muvasalat edilerek 5/Teğrinin
evvel/927 tarihine kadar Üçüncü ordu müfettiğiği müvavirliğinde, 5/Teğrinin
evvel/927 den 23/Teğrinin evvel/927 ye kadar da Bitlis Vali vekâletinde ve 23/
teğrinin evvel/927 den 2/Şubat/931 tarihine kadar da Bitlis ve Muş Valilikle-
rinde bulunmuş. Bu halde uzak Vilâyetlerdeki mesuriyetim 21/Temmuz/926 dan
başlayarak 2/Şubat/931 senesine kadar yani (4) sene (6) ay (21) gün devam et-
miştir. Üçüncü Diyaribekir muntakası da Memurin kanununun 37 inci maddesi hük-
mine tabi idi. Bu halde maddesi mezkûr muvabince bana verilecek kiden zammı
iki sene kâile için bir sene zam esasına göre (2) sene olması icabederken
(1) sene verilmiştir. Bir sene daha kiden zammının itasını

2 - Terounei halinde mukayyet olacağı vechile 16/Ağustos/330 da ihtiyat sa-
biti sıfatıyla Üsmü harpte askere alınmış ve 7/Teğrinin evvel/334 de terhis ed-
ilmiş olduğuna göre (4) sene (2) ay (21) gün askerlik yaptım. 1683 sayılı As-
kerî ve mülki tekadit kanununun (23) üncü maddesi muvabince bu müddetin de zam-
mı icap ettiğinin siçillinde irasat.

3 - Terouneihalinde de mukayyet olacağı vechile Müdanyada kaymakam vekilli ik-
en 336 da Yunanlılaros tevkif edildim. Sabit İstanbul Hükümetinin gönderdi-
ği Mülkiye müfettiği Badi efendi ben mevkuften gelerek 14/Ağustos/336 da İy-
ten el çektiğini yazmıştır.

Tevkifi müteakip Müdanya kasasının ve Bursa Vilâyetinin Terouneihal vesaiti
olarak siçil dosyasında mevcut mezbetaları muvabince (101) seneye nakhüm edil-
rek Yunanistana mevkedildim. 14/Haziran/339 da mübadeleli üsere üzerine İsmi-
re çıktım. Bu halde kaymakam vekilli iken tevkif ve esir edilip 14/Haziran/39
da İnde edildim. Buna nazaran (34) ay esarete kaldım. Bu müddetin de yine A-
kerî ve mülki tekadit kanununun (23) üncü maddesi muvabince hizmete mahsubuna

münasade buyurulmasını

4 - 932 senesi Şubat ayı nihayetine kadar olan filli müddet hismetini yığar-
dım. Herbut liste muvabince (15) sene (9) ay (3) gün olarak tesbit ettim. Bu
filli müddete tekadit kanununun 23 üncü maddesine göre esaret müddeti olan (34)
ay ile sabit münasade olarak geçirdiğim (14) aylık müddeti mahsup etmek icap
eder. Bu şekle göre filli hizmetim (19) sene (9) ay (4) gündür.

İstedığım zam ise evvelce verilen (1) seneden başka daha (1) sene uzaklık (4)
sene (2) ay (23) gün askerlik, (2) sene (10) ay esaret olmak üzere (6) sene
(23) gündür.

Vekâleti Celiledeki kaydına göre bir tahakkuk ve vesakite noksanlık varmış çin
diden tasbibi ve takdimi için muktazi muamelemin iora buyurulmasını arz ve
istirham eylerim efendim.

23/1926
MÜDANYA VALİLİĞİ

Müddeti hizmet cetveli

MEMURUN			Doğum tarihi	Devlet hizmetine girdiği tarih	Hizmetten ayrılmasının		Maaş tabanını belirleyen mevzuatın devrini	Ondüğü tarih	Verdiği maaş	BORCU	Sicil No.	Mülâhazat
Adı	Babasının adı	Şöhreti			Selahi	Tarihi						
Şeynelabidin bey	Hasan bey		1306	6/K.ewel 326								
Bulunduğu memuriyetler			Maaşı	An	İla	Memnuriyet hizmetleri	Açık müddetleri			Mülâhazat		
			Sene	Ay	Gün	Sene	Ay	Gün				
Maliye Nezareti Varidatı umumiyesi Rüsumat kalemi Dördüncü sınıf kitabeti			300	6/ K.ewel 326								
Maliye nezareti Varidatı umumiyesi Rüsumat kalemi Üçüncü sınıf kitabeti			600	29 Ağustos 327	24 Eylül 327							
İstifa etmesine mebnî açık				25 Eylül 327	24 Eylül 327							
Konya Vilayeti Maiyet memurluğu			500	1 Teş.ewel 327	29 Şubat 327							
Niğde Mutesarrıflığı Maiyet memurluğu			500	1 Mart 328	1 Mart 330							
Maiyet memurluğunun lağvı dolayısıyla açık				2 Mart 330	15 Ağustos 330							
İhtiyat zabitan talimhâh neferliği				16 Ağustos 330	15 Teş.ewel 331							
İhtiyat zabıt vekilliği			462	16 Teş.ewel 331	25 Mart 332							
" mülâsımı sanilliği			700	26 Mart 332	15/K.ewel 334							
Kangal kazası kaymakamlığına tayin edilmiş iade gitmemesine mebnî açık				16 K.ewel 334	27 Şubat 335							
Malhara kaymakamlığı			1500	28 Şubat 335	25 Ağustos 335							
Karaman kaymakamlığı: Vasifesine bağlamadan polis müdürlüğüne tayinine mebnî açık				26 Ağustos 335	24 Teş.ewel 335							
Hüdavüdigâr vilayeti Polis müdürlüğü			2500	25 Teş.ewel 335	28 Temmuz 336							
Mudanya kazası kaymakamlığı vekâleti			1000	29 Temmuz 336	13 Ağustos 336							
Hükümeti sakitata işten el çektilirilmesi mebnî açık				14 Ağustos 336	22 Ağustos 339							
Yalvaç kaymakamlığı			2000	23 Ağustos 339								
" " "			3000	1 Teş.seni 339	8 Mart 340							
Tahriline mebnî açık				9 Mart 340	18 Mart 340							
Birecik kazası kaymakamlığı			4000	19 Mart 340	24 Ağustos 341							
Tahriline mebnî açık				11 Eylül 341	12 Eylül 341							
Kilis kaymakamlığı			4000	13 Eylül 341	21 Haziran 926							
Tahriline mebnî açık				6 Haziran 926	21 Haziran 926							
Üçüncü sınıf mülkiye müfettişliği			4000	22 Haziran 926								
" " " " "			5000	13 Şubat 927	24 Teş.ewel 927							
Bitlis valiliği			6000	25 Teş.ewel 927	24 Ağustos 928							
Maş Valiliği			8000	1 Eylül 929	21 - 2 - 931							Barem kanunu muabince
Antalya Valiliği			8000	22 - 2 - 931	19 - 6 - 933							
Bursa valiliği			8000	20 - 6 - 933								
" " "			9000	23 - 9 - 933	28 - 5 - 934							
İşbu müddeti hizmet cetveli memurluğunun 1323 NO:11 sicilinde uygundur . 3-7-934												
Eski kaymakamıdır												

Tarihi mezkûrdan itibaren bu s
tar maaşla istihdam kılınmış v
mülkiye müfettişliğinin tekke
muabince işten el çektiği
ve senai icrisatı hatıra da bi
guna malumatı resmîye meout ol
du ve tevkilîti mülkiyeye bilf
hizmet ederek dimetice fuhah
vaki olan ihbarın üzerine vaki
resmîyesinden inriyal edilerek
ti tevkile alındığı bitirilmiş
günahdır . Memurluğunun müdary
kaymakam vekaletinde bulunduğ
da fuhahlarca emal mülkiyeye
noti sabit olmasına mebnî 13 A
tos 336 tarihinde Sahrı zevkil
alınarak 101 seneye mahkûm edil
ve usera mübadelesi dolayısıyla
haziran 339 tarihinde terhis v
nir sevk olunduğu müddetler en
nince tevkil edilen vevaki em
recatından anlaşılmalıdır . Her muc
karar kayıfiet sicilline serh
işaret edilmiştir . 13-7-933

- 1 - Ayların rakam ve rumuzla gösterilmeyerek yazı ile yazılması.
- 2 - 333 senesi kânunvevelinden sonra kânunusını 334 senesi olarak başlamış olduğundan cetvel tanziminde bu cihete dikkat olunması.
- 3 - Nakil, tahvil, terfi, azil ve istifa suretile memuriyetler arasında geçen açık müddetlerin [nakline, azline veya istifasına mebnî açıkta] denilerek her ağün tarihlerle ayrı ayrı gösterilmesi.
- 4 - Muhakeme olunmak üzere açığa çıkarılanların muhakemeleri neticesinin ve bunlardan menî muhakeme, ademi mes'uliyet veya beraat kararı almış olanlara açıkta geçirdikleri müddet için atik harcın kararnamesine veya maaş kanununa tevfikân maaş verilmiş ise miktarının tasrihi.
- 5 - Bir memuriyette iken maaşına zam vukubulmuş olanların hangi tarihe kadar ne miktar maaş aldıkları ayrı ayrı kalemler halinde icrası.
- 6 - Cetvelin evrakı inüsbiteye veya kuyudatı resmîyeye mutabakatı me'sul memur tarafından tetkik ve imza edildikten sonra idare heyetine tasdik olunması.
- 7 - Cetvelin hak silintiden âri olarak tanzimine itina edilmesi ve yapılacak herhangi bir tahşihin ayrıca meşruhat verilerek tasdikü lânıdır.

Sicil No
1352 İstanbul

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ

Riyaseti

Katibi Umumîliği

Hananeler Müdürlüğü

22 Ankara 18. VIII. 1934

№ 4094

Maarif Vekâlet Zatişleri Müdürlüğüne

3958

4.VIII.1934 tarih ve 77686 numaralı tezkere cevabıdır :

Maarif Vekili Abidin Beyefendi 25.V.1934 tarihinde Aydın Mebusluğuna intihap edilerek 30.V.1934 tarihinde Meclise iltihak eylemiştir efendim .

B.M.M.Umumi Kâtibi

Verol Nal

3

6628	POSTASE
x	ALTIŞI

2118/234

Mehmet B

2.
6760

MEZUNİYETİ

6

Bakıldığı memuriyet	Müddeti			Başladığı tarih	Bittiği tarih	Sebebi	Vesikasının	
	Yıl	Ay	Cün				No.	Tarihi
2.ci Genel Müfettiş	I			4/6/947	3/7/947	Yıllık	Onay 5580	29/5/947
							Trakya G.MF.Tem. 806	4/6/947
							T.G.Müf. tah 922	3/7/947
Trakya Genel Müfettişliği	22			5/10/947	24/10/947	Sağlık	Onay 1357	2/10/947
							Trakya G.MF.Tem. 1357	8/10/947
							Tr.G.Müf.31/10/947	14/10/947
Afyon valiliği	15			10/6/948		Sağlık	Onay 6662	21/6/948
" "	15			25/6/948	12/7/948	Sağlık bakımından temidden	Onay 511	10/7/948
" "	15			14/3/949	26/3/949	Yıllık	Onay 72-7-1 91	4/3/949
" "	1			11/6/949		Yıllık B.	Onay 511	31/5/949
" "	1			11/7/949		Sağlık B.Temdit	Onay 7932	18/7/949
" "	4			11/8/949		Sağlık B.Temdit	Onay 8783	1/8/949
" "	4			11/12/949		Sağlık B.Temdit	Onay 511	25/11/949
" "	1			11/4/950		Yıllık B.Temdit	Onay 511	25/3/950
" "	15			11/5/950	20/5/950	Yıllık B.Temdit	Onay 511	5/5/950
							Afyon 1151	7.2/5/950

Adı :

Sicil No.

EK-2

ABİDİN ÖZMEN'İN ŞARK RAPORU (1935)

“İlk sözde, netice ve gayemi derhal bildirmek isterim. Raporumun hedefi, Kürtlük işinin herhangi bir hal şekline iktiran ettirilerek tabiatın birçok varlıklar ve zenginliklerle doldurulmuş olduğu bu bölgenin daima Türk vatanının öz ve ayrılmaz bir parçası olarak kalmasını temindir. Bu yazımda istatistik, teşkilat ve bayındırlık işlerinden neye temas edersem edeyim, bu tafsilatımın üçü de aynı gaye için yapılacaktır.

1924 senesinde Şeyh Said isyanında örfi idare bölgesinde Birecik Kaymakamı idim. Ve 1926-1927'de Diyarbakır'da örfi idare amiri olan Üçüncü Ordu Müfettişi'nin yanında mülkiye müfettişi olarak mülkiye müşaviri idim. 1928, 29, 30, 31 senelerinde de Bitlis ve Muş valiliklerinde bulundum. 15 aydan beri de Umumi Müfettişlik ödevini ifaya çalışıyorum. Görülüyor ki, Doğu vilayetlerimizde meydana gelen birçok hadiseleri, yakından seyretmek veya içinde bulunmak suretiyle kendime göre tahlil etmiş bir haldeyim.

Bu izahımla, kendimi Şark vilayetleri mütehassısı diye takdim etmek niyetini beslemedim. Yalnız, bu görgülerime ve istatistiklere resmi ve özel kaynaklardan aldığım haberlere dayanarak, arz edeceğim fikirlerde haddi geçmiş olduğum kanaatinin doğmaması emelimdir.

Büyük Başkan'ımızdan alacağım direktifler, bu bölgenin gelecek selameti için en esaslı ve sağlam bir düstur olacağına şüphem yoktur.

Esasın tahliline nüfus meselesinden başlayacağım:

İstatistik Umum Müdürlüğü tarafından çıkarılan, 1927 nüfus sayımını gösteren muhtelif broşürlerin rakamları birbirine pek uymamakla beraber, Birinci Umumi Müfettişlik'in bugünkü sınırları içinde yaşayan nüfusu, 868.329 veya bir miktar fazlasıyla 877.283 olarak göstermektedir.

Bu rapora bağlı cetvelde gösterildiği veçhile bir de anasır taksimi yapılmıştır. Çünkü lisan itibariyle yapılan tasnifin, unsur tasnifi diye kabulü zaruridir. Bu cetvelde görülüyor ki, o zaman bu nüfusun 206 bin kadarı Türk, 543 bin –ki yarısından fazla demektir- Kürt diye kaydedilmiştir.

1935 sayımından sonra henüz lisan tablosu çıkmamış olduğundan vilayetlerden alınan nüfus kayıtlarına göre bugünkü bölgenin nüfusu 1.126.755'dir. Sayım da bunlardan çok farklı değildir. Bu malumat üzerine tanzim edilen tabloda 228

bin Türk, 765 bin Kürt ile 1927 senesi tablosu da çok ehemmiyetsiz birer rakamla gösterilen diğer unsurlar da büyük varlıklar göstermektedir.

Bağlı cetveldeki, üçüncü tablodaki önem, Türk'ün 20 bin kadar olan artmasına karşı, Kürt'ün 250 bin kadar artmış olmasıdır. 1935 nüfus sayımının lisan tablosunun nasıl çıkacağını bilmem. Fakat bugün devletin resmi kayıtları bu şekilde göstermektedir.

İskân Kanunu gibi bazı yazılı ahkâmda, bölgeyi gezip dolaşan, bölge ve Kürtlük hakkında söz söyleyen büyüklerimizin ve mefkûre adamlarının yazılarında, sözlerinde bu gün Kürtçe konuşan halkı ikiye ayırıyorlar.

Bir kısmı Kürtlüğü nasıl ve ne zaman kabul ettiği belli olmayan Kürtler, bir kısmı da birçok vaziyetler itibar ile ve tarihi kayıtlara göre Türk iken Kürtlüğe asimile olmuş adamlardır. Bu görüş ve bu taksim, yapılacak ulusal ödevi kolaylaştırmak için çok mühimse de bugünkü kayıtlardaki 765 bin Kürt'ün ne kadarı birinci, kaçı ikinci kısma dâhil diye bir istatistik yapılmış değildir ve yapılması da pek kolay bir iş değildir.

Diğer taraftan 1 milyon yüz bin nüfusun 750 bini Kürt olarak kaydetmenin ne gibi ilmi ve bilgili bir tetkik neticesi olduğu katıyen şüphelidir. Kendi istatistiklerimizin dünyaya ve Kürtlük için çalışan bin bir kuruma bir bölge nüfusunun yarıdan fazlasını Kürt gösterecek surette rakamlar neşretmesi ne kadar muvafık bilmiyorum.

1927 senesi sayımına istinaden çıkarılan istatistik broşürleri Türkiye'de, 53 vilayette 1.350.374 Kürt kaydetmiştir. Vaktinde Anadolu'nun içine gitmiş, Türkçe bellemiş, Türk harsını kabul etmiş kimseleri de Kürt kaydetmiştir. Ve hiç şüphesizdir ki muhtelif yerlerde verilen kararlara göre hareket ederek Bağdat'ta bir Kürt tarihi yazan Mehmet Emin Zeki namındaki adam, Anadolu'nun Güneydoğusu kısmını hemen hemen tamamen ve diğer vilayetlerde de birçok yerleri Kürtlük sahası olarak göstermiştir.

Devletlerin birçok unsurları sinelerinde birleştirip bir şahsa veya herhangi bir varlığa ve duyguya istinaden idare kurdukları ve Kürt'ün de ağasıyla, şeyhiyle, seyidiyle, beyiyle, reisiyle, sakıt Osmanlı saltanatı içinde bulunduğu zamanki düşünce ve durumunu uzun boylu araştırmaya lüzum görmüyorum. Fakat milliyet prensibi sözle olsun her ağızda mevki bulmasından itibaren Kürtler arasında da bilhassa hudutlarımız haricinde yaşayan Kürtler ve bazı muhalifler vasıtasıyla Türk'ten başkalık ve Türk'e düşmanlık duygusunun yer bulduğu muhitler, tesir ettiği şahıslar olmuştur. Bugün memleket içinde ufak tefek ve bazen de iki üç taburu senelerce işgal edecek şekavetlerden başka alametini zahirde az hissettiğimiz bu cereyanların hariçteki çalışmalarını artırmakta olduğunu görüyoruz.

Bazı yerlerde yaşlıların gençlerden fazla Türkçe bildiklerini görmemiz bu cereyanın saklanmaz delilidir. Her ne kadar aslen Türk olan kasabalar –Van, Erciş, Adilcevaz, Ahlat, Bitlis, Diyarbakır gibi- gezildiği zaman halkın kendilerine Kürtlük izafesinden müteessir oldukları ve diğer kasabalar halkının Cumhuriyet hükümetinin milliciliğe verdiği mevki ve hükümet kuvvet ve kudretine ve yukarıda saydığım kasabaları taklit hislerine binaen aynı şekli göstermekte iseler bu hali, bir zaman benim lisanımı konuşmayan dağlı Kürdün, propagandaya ve bazı emeller peşinde koşmaya alışmış şahısların duygusuna tercüman olamayacağı aşikar bir iştir.

Esasen gayemiz, ikinci kısmı birinci parti içinde halleylemek olduğuna göre, bizim birçok noksanlarımızla resmi bir şekilde hükümet makinasının gündelik randımanını almak için çevirmemize karşı, Kürtlük cereyanı peşinde koşanların dâhilde ve bilhassa hariçte yaptığı teşkilat ve propagandalara, her ne kadar hükümetimizin malûmu olsa bile şuracıkta bir göz atmayı da faydalı gördüm.

Şeyh Said hadisesi Kürtlük duygusunun besleyip büyüüttüğü bir vakadır. Haçonun, Sasonluların, muhtelif semtlerdeki muhtelif şahısların kalkınması bir pilin verdiği cereyanın tesirinden başka bir şekilde tefsir edilemez. Ağrı vakası da aynı mefkûreye istinat etti.

Zeylan vakasını körükleyenler Kürtlüğe dayanmışlardır.

80-100 avanesile hükümet kuvvetlerini senelerce işgal eden Ali Can, Seyithan çeteleri bu gaye uğrunda çalışmışlardır.

Melefanlı Mehmet Ali Yunus'un, bu gün oğlu Abdurrahman'in Sasonlulara akıl hocalığı Sason memnu bölgesinde bir beylik kurmaya çalışması Kürtlük duygu ve beylik ananasının yarattığı bir hadisedir.

Hasenanlı Ferzende, Hasenanlı Ado, Yado, Alican, Seyithan, Gevaşlı Adil, İzzet, Musa, Simko, Cebranlı Halit, Hasenanlı Halit, Bitlisli maslûp Ziya, İhsan, Nuri Hoca gibi ölü veya diri birçok şahıslar bu gün halk arasında milli fedakâr olarak telâkki edilmektedir.

Dersim vaziyetine temas etmek istemedim bence Kürtlük cereyanları ve hareketleri Dersim'den ziyade hariçteki propagandacılarla fazla teması olan ve hariçtekilerin gerek kendi kuvvetleri; gerek hemfikir oldukları Ermeni, Asurî, Süryani gibi milletlerin varlıkları ve bunların fevkinde başka devletlerin de arka olacakları ileri sürülerek yapılan propagandanın fazla girebildiği ve temasın temin edilebildiği hudutlara yakın yerlerde daha fazla beklenmesi icap etmektedir.

Hal böyle iken Dersim için düşünülüp taşınan şeklin daha esaslı olarak Kürtlük cereyanının belirlediği diğer sahalar için düşünülmemesi geçen her anın kaybedilmesiyle neticelenebilir. Hariçteki Kürtlük cereyanının ve propagandalarının kuvvetine inanmak gerekir. Aldığım resmi ve hususi haberlerden mühim olguları kaydedersen sözlerime, dileklerime istinat noktası bulmuş olurum. Suriye’de Kürtlük için çalışanlardan bilhassa Bedirhan oğullarının teşebbüsü ile Fransız akademisyenlerinden bir zat Kürtler için bir alfabe yapmış ve Türk harflerini kabul etmiştir. Bir taraftan bizim işimize de gelebileceği düşünülen bu buluş, Türkiye içinde oturan Kürde hariçten propaganda yapabilmek hedefini gütmüştür.

Erivan’da kurulan “Marksizm ve Leninizm Enstitüsü”nün Kürtlük propagandası yapmakta olduğunu işittim. Amerika’nın Boston şehrinde çıkan Ermenice “Baykar” mücadele gazetesinin 27 Nisan 1935 tarihli nüshasında şöyle bir fıkra okunduğunu işittim: “Ermenistan’da bugün toprağa bağlanmamış ve kendi ana dili ile tdrisat yapmayan Kürt köyü hemen pek az bulunur. Şimdiye kadar çiftçilik için kafilelerle Tiflis’e giden Kürt işçileri, bugün köylerinde muntazam teşkilat vücuda getirmektedirler. Sovyet idaresi geri kalmış olan Kürt halkını ileri götürmek için büyük mesai sarfetmektedir.”

Bu söziün meali, tam yapılmış olsun olmasın Ermenistan’daki Kürtlerin benliklerinin Kürt kesafeti (yoğunluğu) bulunan memleketlere karşı herhangi fena düşüncelerle takviyesine gidildiğini göstermektedir.

Hatta bundan bir buçuk, iki sene önce Erivan’da bir “Kürdoloji Kongresi” bile toplanmıştır. Hususi bir kaynaktan aldığım habere göre kongrenin kararları arasında bizi pek ziyade alakadar eden noktalar vardır.

A-Kürdü, Türk kültürü tesirinden kurtarmak,

B-Kürdün aslını eski hadiselere dayanarak bulmak ve bir Kürt tarihi yazmak,

C-Kürtlerle Yezidilerin ve Ermenilerin ırki münasebetlerini bulmak,

D-Bir Kürdistan haritası yapmak,

E-Kürtçedeki lehçeleri birleştirip tek dil vücuda getirmek ve bir gramerle bir lügat yapmak ve yazıyı tespit etmek.

Görülüyor ki, verilen kararlar Kürdün ilerletilmesi ve benliğine sahip olarak yaşatılmasını gayesini hedef almaktadır. Bu gidişin kuvvet bulması ise herhalde memleketimizin zararına bir inkişaf demektir. Birkaç sene önce Roma’da toplanan müsteşrikler kongresinin “Armenoloji, Persoloji, Kürdoloji” mevzuları üzerinde etüd

yaptıklarını, Kürtlük ve Yezidiler üzerinde konuşmalar yapıldığını işittim. Bugün Suriye’de:

1-Hoybun,

2-Kürt İttihat,

3-Halaskaran-ı Kürt,

4-Kürtçe konuşan İslam ve Hristiyan,

5-Kürt Teavün,

6-Kürt Fukaraperver,

7-Kürt dilini tamim,

8-Kürt-Nasturi Birliği gibi Kürtler tarafından teşkil edilen cemiyetler ile doğrudan;

9-Türk Hilafet,

10-Taşnak,

11-Hoybunculara müzahir Süryani,

12-Hidayetü’l İslamiye,

13-Çerkezler,

14-Nakşiler Tarikatı gibi diğer unsurlar ve 150’lik ve diğer vatan hainleri tarafından kurulan, Kürt istiklaline çalışan teşekküller Kürtlük gayesi uğruna çalışmaktadırlar.

Bu gün Suriye’de bulunan Kürt, Ermeni, Süryani birçok isimleri hükümetçe de malum eşhas Ermenilerle Kürtleri daha sıkı bir surette birleştirip Süryani, Asuri ve Yezidi gibi ekalliyetlerden de istifade ederek El Cezire de dâhil olmak üzere Toroslardan başlamak üzere büyük bir Ermenistan ve Kürdistan birliği kurmak için çalışmakta ve bu gayelerine yardım için de hayırhahımız, bedhahımız birçok devletlere de başvurdukları duyulmaktadır. Bu teşebbüslerinden kat’i bir ümit göremeyenler Ermeni komitacılarının paralarıyla Kürt şakilerine dayanarak çıkaracakları karışıklıklara, dâhil ve hariçteki Kürtleri ve Ermenileri karıştırarak isyanı büyütme ve bu suretle diğer bir devletin yardımına nail olacaklarını düşünüp görüşmekte ve propaganda etmektedirler. Kuracakları tesanütle bu gün bir muvaffakiyet elde etmeye muktedir olamazlarsa Türkiye’nin herhangi bir harici gaileye ve harbe giriştiği anı beklemek suretiyle gayelerine nail olacaklarını ummaktadırlar. Filvaki kendilerine herhangi bir dar zamanda Türkiye’ye hücum etmek ve dâhildeki Kürtleri de ayaklandırmak arzusunu besleyen Suriye Kürtleri ve Ermenileri 10 binlerce silahlı çıkarabilecek bir küttedir. Fransızların, Arap vatanileriyle olan siyasal savaşları Suriye’de Kürt’ü, Ermeni’yi, Çerkez’i, Asuri’yi ve diğer ekalliyetleri silahlandırmaya saik olmuştur.

Bu hadiseleri kaydetmekten maksadım, içeride ve dışarıda olan Kürtlük cereyanlarının Türkiye Cumhuriyeti için yapabileceği zararın önüne geçmek çaresini aramak zamanının gelmiş, çatmış ve hatta geçmekte olduğunu arz etmektedir.

Büyük Başkanımız İsmet İnönü, 1935 yazında Doğu vilayetlerinde yaptığı tetkikatta birçok zararlara ve noksanlıklara temas buyurmuşlardır.

Dersim işi için de hükümetin mütebariz kararına bilgi hâsıl olmuştur. Fakat umumi Kürtlük meselesi henüz halledilmemiş ve programlanmamış vaziyettedir.

Her zaman, her işte ve dünyanın bile en büyük işinde en doğruyu ve çıkar yolu bulup tahakkuk ettiren devlet ve hükümet reislerimizin bu işte de en isabetli kararlar alacağına hiç şüphe olmamakla beraber raporumu bir neticeye bağlamak için bazı önerelerde bulunmak isterim. İlk düşünüş şu olmalıdır:

16 Doğu vilayetinde 1927 nüfus sayımı istatistiklerimizin gösterdiğine göre bir milyona yakın Kürt vardır. Bu Kürtler tamamen asimile edilerek cennet kadar güzel olan oturdukları ülke, Türk vatanının ayrılmaz bir parçası haline mi getirilecektir, yoksa herhangi bir aksülamelden (tepkiden) doğacak ufak tefek vakaya bile meydan vermemek üzere hükümet kuvvetlerinin kontrolü altında birçok senelerden beri sürünüp gelmekte olan halin devamını kabul etmek tarafına mı gidilecektir? Bu halde ileri gelenlere hümet gösterip bahşış vererek bu gün için nisbi sükûn tesis etmek, yarın gelecek hadiseleri o anın müsaadesine göre halletmek.

Benim düşüncem, devletin iç ve dış siyaseti müsait olduğu anda birinci şekli ihtiyar etmek tarzındadır. O kadar ki Doğu ve Güney sınırlarımız dışında Kürtlük gayesiyle uğraşanlar bu sınırlar içinde kendilerinin konuştuğu filî anlar ve hisleri onlarla müşterek adam kalmadığına kanaat getirsinler.

Bu gaye için, takip edilecek yol bir değildir, birçok kuvvetler muvazi yollardan yürümelidir:

A-Doğu vilayetlerinin Van Gölü Havzası, Muş Ovası, Bulanık ve Malazgirt kazaları, trenlerin ve şoselerin uğradığı sahanın iki tarafı Türk muhacirle iskân edilmelidir.

Bugünkü şekil Doğu vilayetlerinin çok mühim olan iskân işini halle yeter değildir. Bu iş için, senelere ayrılmış bir program iskân sahası olan arazi üzerindeki tasarruf hukukunu kanuni şekilde teyit veya iptal ve araziyi muntazam paftalara taksim ve elinde mevcut malzemesi muhtelif sanatkâr ustalarla derhal modern bir köy kurmaya muktedir ve sırf bu işlerle müştakil idareci, iskâncı hâkim, doktor ve bir mühendis ve bir mimar ve bir fen memurundan müteşekkil daimi köy kuran komisyonlar yapmak

lazımdır. Bu komisyonlar birkaç sene devam etmek suretiyle senede en aşağı 300 ev kurmalıdır. İnşaatta bulacağı kolaylıkla her ev için 600 lira kabul etsek 180.000 lira ev için sarf etmek icap eder. Bunu müteahhide versek ki bulmak imkanı yoktur, vaktiyle müteahhit diye iş almış olanların da yapmış oldukları evlerin vaziyetini çok acıklı gördük. Yüzde on beşten kar hesabıyla 27 bin lira kar vermemiz icap eder. İstedğim komisyon ise yirmi-yirmi beş liralık bir bütçe ile hem inşaatı temin edecek, hem iskân sahasının arazi işini halledecektir.

Senelerce devam etmek suretiyle, yüzer hanelik her sene üç beş Türk köyü kurmanın önemini büyük görüyorum.

B-Lisan öğretmek işi.

Türk camiası içinde kaynatmak istediğimiz kimseleri Kürtçe yerine Türkçe ile konuşur hale getirmek icap eder. Bu, söz götürmez bir kaziyedir.

Bunun için yemesi, köyünde köylüsünün, anasının babasının yediğinden ayrılmak, yatağını basit tahta kerevetini kendilerine temin ettirmek suretiyle devşirmeyle köy çocuklarını alıp yatılı mektepler kurmak icap eder.

Bu mekteplerin binası geniş, hastanesi, eczanesi yerinde müstakil veya tez tez uğrayan bir doktorun kontrolünde, Türklük aşlamak kabiliyetini yetmiş, azimli, çalışkan muallimlerin idaresinde olmalıdır. Bu yapıyı ve teşkilatı hükümet kurmalıdır.

Bu mekteplerde sırf Türkçe konuşmayı ve Türklük propagandasını ve Türk büyüklerine karşı sevgiyi uyandıracak bir program takip edilecek ve tahsil müddeti üç sene olup çocuk senenin on, on bir ayında mektepte kalacaktır. Bu hal bir kanunla temin edilmelidir. Bu, misyoner tarzında bir temsil takibidir. Bu mektep, kaza merkezlerinde hatta kalabalık memuru, subayı olan nahiye merkezlerinde umumi beş senelik ilk mekteplerin mevcudiyetine mani olmayacaktır.

Bugün vilayetlerin bütçeler ile ancak kazalarda ve bazı nahiyelerde pek mahdut köylerde 1/3 muallimli birer ilk mektep idare edilebilmektedir.

Büyük Türk köylerinde de beş sınıflı program üzerine müesses mekteplerin varlığı kabul edilebileceğine göre vilayetlerin zirai, baytari birçok işleri kanuni, idari ve içtimai birçok yardımları bırakmadan leyli mektep meydana getirmelerine maddeten imkân görüyorum.

Hükümetçe seneden seneye bir program altında münasip muhitlerden başlayarak böyle müesseseler kurmanın zaruretine kailim. Böyle müesseseler ilk olarak Van'ın Gevaş, Hakkâri'nin Beytüşşebap, Bitlis'in Hizan, Muş'un Malazgirt, Siirt'in

Pervari, Diyarbakır'ın Eğil (Şerbeti), Mardin'in Derik, Urfa'nın Viranşehir kazalarında kurulabilir.

C- Asimilasyon işinde Türklük merkezi olarak kurulup kültive edilecek vilayet ve kaza merkezlerinin büyük rol oynayacağı iyi birçok şahsiyetler tarafından söylenmiş ve bahis mevzuu olmuş ise de, temsil işinde önemli bir mevki olan bu düşünce ve buluşun tatbik şekli bu gün için gündelik işleri çevirmekten başka bir harekete muktedir olamayan lalettayin toplanmış memurlar elinde bir terakki gösterememektedir. Ve devletin genel ilerlemesinin zamanla yapacağı tesirden büyük bir fayda yaratmak şeklinin hâsıl olamadığı görülmektedir.

Bu merkezlerin tesirini ekonomik, sağlık, sosyal ve kültürel olmak üzere üç sahadan ilerletmek kabil olduğunu düşünüyorum.

Ekonomik Tesiri:

Geniş bir bölgenin ortasında kurulacak bir Türklük merkezindeki iktisadi hâkimiyet, Kürtçe ile ilgisini katiyen kesmiş bir zümre eline geçirilmeli, diğer taraftan da mevcut tüccarlara kendisiyle münasebette bulunan her dağlı Kürdü Türkçe konuşurmak ve hükümete ısındırmak yoluyla nasıl çalışacakları münasip kimseler, halkevleri vasıtasıyla pek açık olarak anlatılmalıdır.

Buna mukabil köy köy gezerek her nevi eşya satan ve köylünün yumurtasını, yağını pek az bir değerle, eşya ile değiştiren ve mütemadiyen Kürtçe konuşan ve aaleb-i ihtimal köylüyü kasabalara yanaşmaktan uzaklaştıracak haberler yayması kabil olan ayak satıcılarla ortadan kaldırmak lazım gelir. Ekonomi bahsinde Türk'ün işçibaşı kullanmak suretiyle kuracağı fabrika ve imalathaneler de müessir olacaktır.

Ziraat memurlarının, baytarların süvari ve seyyar bir hale konması ve mütemadiyen köylerde gezerek köylü ile hasbihal ve propaganda yapması düşünülen merkezlerin ekonomik tesirlerini artıracak tedbirlerdendir.

Sağlık ve Sosyal Tesir:

En vahşi insanları değil, hayvanları bile can düşüncesi, can korkusu, hayat lezzeti yola getirilecek büyük bir müessirdir. Bugün Doğu vilayetlerimizde çalışmakta olan memurlarımızın bile sağlıklarını tababet sigortasına bağlayamamışızdır.

Ve bugünkü şekil terakkiye gitmiş olsa bile bu yoldaki düşünce ve gayeyi ne kadar sene sonra temin edeceği malum değildir. Takdir edilmeyecek bir çağ kadar uzakta kalır.

İstediğim şekil şudur:

Her vilayetin bir sağlık müdürü ile gerek vilayet ve gerek kaza merkezlerinde, yetecek kadar, kaza sağlık doktorları bulunmaktadır.

Bu doktorlara icabı kadar ücret verilmeli, hayvanı olmalı, sağlık işine ait hiçbir mesele onun müdahalesi haricinde kalmamalıdır. Öyle belediye, hususi muhasebe veya bilmem şu ve bu kurumdan maaş tahsis edilirse daireler işine bakar aksi hükümet doktorudur nazariyesi ortadan kaldırılmalıdır.

Hatta sağlık doktorları muayene ve tedavi ücreti almaktan men edilmeli, şahsi işlerden harcırah alması icap ederse hükümetin kanundaki miktarlar üzerinden almalıdır.

Sıtma Mücadeleler Kanununda dâhil olarak her nevi sağlık kanunlarını tatbik edebilmelidir. Böyle bir sağlık doktorunun yanında imanlı birkaç sıhhat memuru ve dispanseriyle, köy gezileriyle kültür merkezlerinin en derin rolünü oynayan bir varlık olacağı şüphesizdir.

Nahiye müdürlerinin süvari olmaları, mütemadiyen köy köy gezerek halkla temas etmesi Türk, Kürt ve Alevi ailelerinin birbirine kız alıp vermeleri, asker ve memur olarak Batı halkında bu bölgeye gelip Kürt kızları ile evlenip buraya yerleşecekleri arazi verilmek suretiyle iskânda sosyal tesirlerin icrasını tebellür ettirir,

Merkezlerin Kültürel Tesirleri:

Kültürün tesirleri olabilmesi için merkez ibtihaz edilecek kasabaların etrafa nur verecek kadar inkişaf etmesi lazımdır. Vaziyet kendi haline bırakılırsa meydana gelecek terakkinin, gayr-i muntazır hadiselere tekaddüm edilebileceğini kimse iddia edemez. Bunun için süratli tedbirler almak icap eder. Bu tedbirlerin başında halkı arkasından sürükleyecek idare memurları, gençliğin müessir olacak bilgili: gaye uğrunda didinir maarif müdürleri, saçacakları irfan nurunun dört duvar arasına sıkışıp kalmasını hazmedemeyecek, geniş bir muhiti aydınlatacak muallimlerin kültür merkezlerinde birleşmesi lazımdır.

Teessürle kaydetmek gerekir ki, henüz kültür merkezlerine düşüne taşına memur tayin etmiş değiliz. Bugünkü memurlarımız da kendilerinde beklenen bu gayeyi temin edecek karakterde değillerdir. Büyükler tayin edilirken vekâletlerin ihtimamı, küçüklerin umumi müfettişlik merkezinde kurs açılması lazımdır.

Kültür merkezlerinin Türk kültürü aşlamak kabiliyetini artırmaya çalışmak lazımdır. Yoksa Kürt de kendisine bir kültür bulmak yoluna girerse iş daha müşkülleşir.

D- Temsilin süratli temini için Kürtçe meselesi üzerinde durmak lazımdır. Halkevlerinin, bilumum münevverlerin, devlet daireleri, müesseseleri memur ve müstahdemleri bilhassa vazife başında Kürtçe konuşmasına katiyen müsaade edilmemelidir. İşi olan köylü Türkçe bilmiyorsa bile memur derhal onunla Kürtçe başlamamak, memur olmayandan bir tercüman getirmeye mecbur tutulmalıdır. Bu suretle yaratılacak müşkülât Türkçe meramını anlatmaya saik olacaktır.

Memurlardan Kürtçe konuşanlar, birincisinde yazılı ihtar, tekerrüründe muhtelif nispetlerle maaş kesilmesi, ihtiyat edildiği halde memurluktan çıkarılması ile cezalandırılmalıdır.

Her daire amiri, zabıta memuru bunu temine muvazaf olmalıdır. Temsil konusuna son vermezden önce mühim gördüğüm bir tedbirden de bahsetmek isterim.

Kürt, muntazam hükümet teşkiline, sebebi ne olursa olsun alışmış değildir. Kendisince en kuvvetli şahsiyeti kabilenin reisi, köyün ağası, ektiği tarlanın ve kullandığı öküzün sahibi olan adamdır. Onun sözüne kanar, onun emellerinin tahakkuku için çalışır. Cumhuriyet devrinde mütekabil bağ gevşemiş ise de tamamıyla kırılmış denemez.

Kürt, hükümet memurlarının ara sıra kendilerine gösterdiği şefkat ve mülayemetin hükümet atıfetinden (iyiliğinden) ziyade kendisinin halk ettiği amirlerinden ileri geldiğine sahip olmuştur. İşte bu duyguları bu günden besleyen bazı kimselerin ve bilhassa hudut dışında çalışanların ve dâhilde onlara yardım etmek isteyenlerin temsil işinde halkla hükümet arasına girip aksi tesirler husulüne çalışmalarını pek tabii görülmelidir. Menfaatleri kaybolan şeyhler, halkın mesaisini istismara alışmış ağalar, dışarı ile münasebette bulunan propagandacılar, çetecilik yapanlar, hükümet kuvvetlerine karşı gelenler, köyleri memnu (yasak) bölgeden addedilenler, geniş mikyasta kaçakçılık yaptırıcılar, geniş arazi işletenler, mükerrer cürüm sahibi olanlar bu cümleden addedilebilirler. Bunların temsili zor olduğu gibi zararlarının çok olacağı umulur. Bu gibi şahısların Kürtler arasından seçilip çıkarılması lazımdır. Bunların kaç nüfusa baliğ olacaklarını bugün tahmin etmek müşküldür. Esasen hükümet bu sene aynı vasıftan üç bin raddesinde nüfusun Garp vilayetlerine alınmasını kabul buyurmuştur. 15-20 senelik muntazam bir program temessül etmemiş halkı ortadan kaldırmış, kalanları da Türk kültürüne merbut bir hale getirmiş olacaktır. Bu son tedbire müracaat etmeden temsil işinin halline imkân görmüyorum.

E-Temsil işinde;

1.Halkevlerine önem verilmesi,

2.Okuma odaları açılarak halka ajans ve gazete ve mecmua okutturulması,

3.Türk eserlerini çok güzel bir surette teşhir edecek müzeler kurulması gibi teşebbüsler, seyyar temsili oyunlar tertip ve halk türküleri söyleyecek temsil grupları yapıp gezdirmek ve köy sinema ve radyoları tesis etmek de iyi netice verecek amillerdendir. Asimilasyon hususundaki fikirlerimi böylece hülasa ettikten sonra gerek temsil, gerek kuvvete istinaden temdid-i idare şekli kabul edilmiş olsun tatbiki lazım çeşitli işler vardır ki onlara temas etmek zaruretini duyuyorum.

Madde 1- Kürtlüğün kaldırılması veya sağlam idarenin kurulması için yola ihtiyaç vardır. Her ne kadar yaz günlerinde bölgenin hemen her kazasına tekerlekli vesaitle sevkiyat kabilsede yağmur mevsimi başladıktan sonra herhangi bir hareket ve sevkiyat anında tekerlekli ve ağır ecsamı Diyarbakır'dan ileri götürememek vaziyetiyle karşılaşılır. Değil böyle, askeri bir zaruret emniyet, asayiş, kültür gibi manevi lüzumlar ve temsil adımları bile yolla gitmek ıztırarındadır. Yapılacak yol uzuncadır.

A-Diyarbakır-Silvan-Melefan-Ziyaret-Bitlis-Tatvan

B-Ziyaret-Siirt-Pervari-Şatak-Van

C-Van- Başkale-Hakkâri-Pervari

D-Mardin-Savur-Midyat-Gercüş-Siirt.

İşte bu yolların inşası maddi ve manevi her güne ilerleme çarelerinin Birinci Umumi Müfettişlik bölgesine girmesini temin edecek ve bu bölgeyi ana vatana daima sağlam bir halde bağlayacaktır.

Bugün Türk kültürüne temessül etmemiş (benzeşmeyen) bin bir propaganda, Kürdün her türlüünün asker hizmetine alınmasının, askerden avdet edenlerin memnun oldukları şayiasına rağmen ne dereceye kadar uygun olduğunu bilmiyorum. Esasen tam Kürt olan muhitte askere icabet % 20 raddesindedir. Her türlü şahsi düşünceleri atarak Kürtlerin askerliğini amele taburlarında geçirtmek ve bu yolları kendilerine yaptırmak ve bu esnada Türkçe öğretmek, temsillerine çalışmak şıklarını da takip etmeyi kabul edilmez bir fikir addetmiyorum.

Madde 2- Doğu vilayetlerinin mühim bir derdi de memur meselesidir. İki safhadan tetkiki icap eder:

A-Memur intihabında layık olduğu ehemmiyetin verilmemesidir.

Batı vilayetlerinden kaldırılmaları icap eden memurlar Doğu vilayetlerine gönderilmektedir. Ne hacet, benim teşkilatıma bile herhangi beğenilmeyen, karakteri hasebiyle yerinden uzaklaştırılması icap eden memur göndermeye teşebbüs eden vekâlet bile olmuştur. Çünkü intihap işini ellerinde tutan komisyonlar, müsteşarlar bölgenin hususiyetini en değerli bir memurun çalışacağı bir saha olduğu fikrini henüz teslim etmemişlerdir.

B- Memur vazife başına geldikten sonra çalışmak, vazifeye merbut olmak (bağlanmak) hassasını gösteremiyor. Bu, bir taraftan şahsi kabiliyet meselesi olduğu gibi, muhitin verdiği bazı elemeler de bu hali artırıyor veya doğuruyor.

1-Birçok yerde çalışacak –orta vaziyette bile- resmi dairelerin binaların olmaması,

2-Meskensizlik. Bazı kazalarda memurların, subayların ikamet tarzı feci bir hal almaktadır.

Bu vaziyetleri halle çare arayan Büyük Başkanımız, bir milyon liralık bir proje yapılmasını Elaziz'i teşriflerinde emir buyurmuşlardı. Malum olduğu üzere bu bölgede inşaat için zaman dar ve iş için müteahhit bulmak müşkül ve bütçeden memur evleri için tahsisat fasıl maddesi açılmamış olduğundan bunu bir kanun mevzuu addederek yaptığım proje de buna göre tertip edilmiştir.

Esasen bu inşaatı, yukarıda kurulmasını arz ve teklif ettiğim iskân komisyonuna tevdi etmek en uygun bir şekil olursa da emaneten veya ihale suretiyle bu binaları yapmaya mahalli nafia inşaat komisyonlarına salahiyet vermek de maksadı temin edebilir.

3-Memurları bölgeye bağlayacak tedbirlerden birisi de, yukarıda bildirdiğim veçhile sağlık teşkilatını her kazaya teşmil etmek ve memurların fevkalade sıhhi hallerinde yol masrafı ve tedavi ücreti hususunda yardım görmesi meselesidir.

4-Doğu vilayetlerine gelen memurlardan işittiğim şikâyetlerden birisi de, orta mektep veya lise olmayan yerlerde ödev aldıkları zaman bu mekteplerde okuyacak çocuklarının tahsil meselesidir.

Bu meselenin çok kolay ve birçok çalışkan ve dürüst memurları Doğu vilayetlerindeki vazifelere gönüllü olarak bağlayacak tarzda halli kabil olduğunu zannediyorum.

Kültür Bakanlığı, bir kanunla bin talebe meccanen (parasız olarak) okutmak salahiyetini haizdir. Esasen memurun Garp vilayetleri halkından olarak gelmiş olması ve bulunduğu yerde çocuğunun orta tahsili ikmal edeceği müessese bulunmaması ve memuriyetinin bu bölgede devamı şartlarına istinaden çocuklarının Kültür Bakanlığı

hesabına meccanen okutulması, teklifimin esası olduğundan Kültür Bakanlığı almakta olduğu çocukların onda birini bu hesaba ayırırsa memleket için çok hayırlı bir karar almış olacaktır.

5-Doğu vilayetlerine gelen memurlar, fiyvaki birçok mahrumiyetler içinde kalmaktadırlar. İhtiyaçlarını giderecek malzeme bulamamak yüzünden ücra köşelerde birkaç lira biriktirmiş olanlar da seneden seneye büyük şehirlere yaptıkları gezinti ile biriktirdiğini harcamaktadır.

Esasen Doğu vilayetlerinde hayat ucuz değildir. Hayatın ucuzluğu ayranla bulgur aşını her gün yemeğe alışmış olanlar nezdinde mevzu bahis olabilir. Yoksa gerek bakkaliye ve sebze, gerek manifatura Garp vilayetlerine nazaran çok pahalıdır.

Bir memur, Muş'ta da Antalya'da yaşadığının aynı derecesini temin edebilmesi için hiç şüphesiz ki, Antalya'daki sarfiyatının bir buçuk mislini sarf etmesi lazımdır. Asli maaşı 90 lira olan valilerin bile geçim bahsinde şikâyet ettiklerini görmekteyim. Hâlbuki bu vilayetlere gelen vali ve kaymakamların –o yerin idaresini iyi tanzime muktedir olduğu takdirde- dört sene kadar vazifesinde kalması kendisinden iyi randıman alınmasını imkân dâhiline koyabilir. Bunun için, bazı rüesayı bölgeye bağlayacak maddi tazminatın muvafık olacağını mütalaa etmekteyim.

6-Doğu bölgesinde çalışan memurların, hâkimlerin, jandarma astsubayların sicilleri üzerinde çok durmak icap ediyor. Bunlardan herhangi birinin irtikâbı, su-i istimali, hırsızlığı, fena karakterleri yakın amirlerden itibaren müfettiş-i umumiye kadar bütün dereceler tarafından teyit edilirse o memur için hiç olmazsa bir seneden aşağı olmamak üzere memuriyetten mahrumiyet cezasını almalıdır. Yoksa –bugün yapıldığı gibi- bu hallerinden şikâyet edilen bir memur Şark'ın herhangi bir kazasından alınarak, bilfarz İzmir tarafına gönderilmiş olursa, rica, iltimas ve istirhamla bulamadığı gayeye erişmiş olur.

Madde 3- Kürtlük hakkında ne şekilde hareket edersek edelim, idaresi başında bulunduğum bölgenin, memleketin diğer tarafına hiçbir yönden benzeyişi olmadığını, aynı kanunlarla idaresine devam etmenin bu bölgede arzu edilen huzur ve sükûnu ve temsil işini halledemeyeceğini kabul etmek zarureti vardır.

A-Bin bir cereyanlarını yukarıda izah ettiğim bölgenin habercisini, casusunu, serserisini, şakisini müspet delillerle kanunun pençesine koymaya imkân yoktur. Hudutların gece gündüz geçilmeye müsait olan bir noktasından bu gün, öbür noktasından yarın dâhile giren bir propagandacı veya casusu, adeta hiçbir cezaya çarpılmadan hudut dışarı edilmesi; anası, babası, çoluğu çocuğu köyünde, tarlası malı

başında serbest oturan yol kesici ve şakinin gasp ettiklerini de bunlara refahlarını artırmak için vermesine mukabil haklarında hiçbir şey yapılmaması, bu çeşit işler yapan adamların cesaretini ve adedini arttıracasına şüphe yoktur.

Huduttan pasaportsuz veya vesikasız gelen bir şahıs; ya hudut boyunda bir kurşunla karşılanacağını veya aylarca hapis yatacağını bilirse, köyünde kurulmuş düzeni çoluğu çocuğu olan bir adam şekavete sülük ederken köyde bıraktıklarının, kendisini himaye edeceklerin derhal oradan kaldırılacaklarını hesaba alırsa, bu gibi fena yerlere gideceklerin adedi azalacağına şüphe yoktur.

Böyle bir salahiyeti Konya valisine, Amasya valisine vermeye hiç lüzum görmüyorum. Fakat Mardin valisinde bulunması, mülkün selameti icabındandır.

Valiye tevdiinde mahzur tasavvur edilirse müfettiş-i umuminin tasvibine terk edilebilir. Hakikat böyle iken, Mardin valisinin, polis vazife ve salahiyetleri kanununun 18. maddesine istinaden nezaret altına almış olduğu adamların güya hakk-ı hürriyetleri Mardin Cumhuriyet Müdde-i Umumisi'nce ve binnetice Adliye Vekaleti'nce himayeye teşebbüs edilmiş ve kanunun valilere verdiği hakkın da takyidi tarafına gidilmiştir.

Bölgeyi bu gün Kürtlük propagandası, yarın Kürtlük istiklal cereyanı kaplasa, bu günkü adli prensiplerin memleketi kurtaracağına kanaat getiremiyorum. Meğerki bölgedeki amme hukuku müdafii olacak arkadaşlar ulusal duyguyu her şeyin üstünde tutmaya azmetmiş şahıslar ola.

Şahıs itibariyle, idare amirlerini daha başka türlü yaratılmış olarak tasavvur etmiyorum. Buradaki fark; vazifenin icra tarzında kanunların kayıtlarında içerilmiştir. Bugün müdde-i umumi iken icrasına kat'iyen yanaşmadığı bir işi, yarın kaymakam veya vali olduğu zaman "lazımdır" diyerek icraya kalkışan memurlar görülmüştür.

B-Gerek A fıkrasından çıkarılan neticeye, gerek filasıl adli teşkilatımızın muğlak (anlaşılmaz), basit ve cahil halkın anlamasından uzak olmasına mebni Birinci Umumi Müfettişlik bölgesinde hususi bir adliye rejimi kurulması lazım olduğu kanaatindeyim.

Bu teşkilatın esas noktalarını şöyle hülasa edebilirim:

1.Sulh, hukuk, ceza ve sair unvanları kaldırıp her kazada, her nevi davaya bakabilecek kaza hâkimliğinin kurulması,

2.Bölgenin uzak olmasına karşı adli işlerin tesrii icap ettiğinden her işin temyize gitmesinin önüne geçmek için üç kişiden mürekkep biri Bitlis, biri Diyarbakır'da olmak üzere iki istinaf mahkemesinin kurulması,

3.Sorgu hâkimlerinin ilgasıyla kaza hâkiminin ilk tahkikata başlayarak neticeye göre karar vermesinin temini,

4. İlk ve istinaf mahkemelerinde verilen kararlardan herhangi bir hadde kadar olanların kat'î hüküm olarak kabulü,

5. Hukuk-u umumiye ile beraber dava ve talep sevk etmeden şahıs hukukunun da zaman altına alınması gibi esaslara dayanan bir proje ayrıca sunulacaktır.

Bu raporunda arz edilen hususlardan umumi müfettişlikçe yapılabilecekler, yapılmakta ve takip edilmekte olmakla beraber, Türk'ü büyük saadatlere kavuşturan ve Türk vatanını her gün fersahlarca ileri götüren büyük Hükümet Şefi İsmet İnönü'nden memleketin görebildiği bir derdinin hal ve takibi için direktifler alabilmek gayesini güderek yazdığımı arz eylerim.”

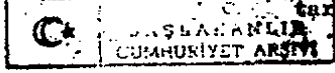
Birinci Umumi Müfettiş A. Özmen

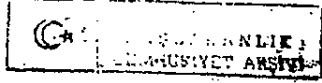
Umumi Müfettişlik teşkiline dair olan 26. Haziran. 1927

tarikh ve 1164 sayılı kanuna müseyyel kanun

lâyihası

- Madde-1** Umumi müfettişler, mantakası dahilinde hükümetin vekili ve bütün vekillerin mümessilidir. Bu sıfatla başda valiler olmak üzere bütün memurlar kendisine karşı mes'ul ve gördükleri işlerden ve yaptıkları ıcrattan isahat ve hesap vermeye mecburdurlar.
- Madde-2** Umumi müfettişlik mantakası içindeki vilâyetlerde valiler ile vekâletler arasındaki muhabere, tayin ve hesap işleri gibi hususlar müstesna olmak üzere, umumi müfettiş kanalıyla yapılır. Umumi müfettiş mantakası içindeki vilâyetlerin işlerine kanunların gösterdiği usule göre işlerin ne şekilde bitirilmesi münasip olacağı hakkında tavsiye ve emirlerde bulunur.
- Madde-3** Umumi müfettiş polis ve jandarma kitaları gibi sabita ve silâhli kuvvetleri ve mantakası içindeki asker kuvvetlerini ıcran kuvveti olarak kullanabilir.
- Madde-4** Umumi müfettiş mantakası içindeki kuvvetlerin kifayetsizliğini görürse Vilâyetler İdaresi Kanununun 27 inci maddesi ile valilere verilen salâhiyeti kullanır ve keyfiyeti Dahiliye Vekâletine bildirir. Bu gibi ahvalde umumi müfettiş asker kitalarından istediği vazifeleri müfettişlik mantakası içindeki en büyük askeri komutanına noktai nazır ve mutalemesiyle bildirir. Komutan aldığı vazifeyi yapmak için kitalarını ve icabında kendi kuvvetleriyle birlikte hareket edecek olan jandarma kitalarını askeri kaidelere göre tertip ve sevk ve idare eder.

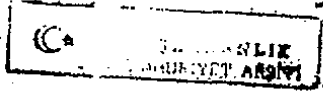
Madde-5 Umumi müfettiş hakimlere mütenlik şikâyeti müstelzim ahval hakkında kanunî icapların yapılması için doğrudan doğruya Adliye Vekilliğine müracaat eder ve icabında davaların geri kalması sebebini müddeialumilerden sorarak yine bu vekillige bildirir.

Madde-6 Umumi müfettiş mantakası içindeki mahkemelerden birinde rüyetini emniyet ve asayiş noktai nazaranın mahsurlu gürdüğü herhangi bir dava hakkında kanun mucibince nakil muamelesi ifasını temin için Adliye Vekilliğine müracaatta bulunur.

Madde-7 Umumi müfettiş mantakasının iktisadi, sabbî, iqtimai, harsî, medenî ve umranî ihtiyacat ve hususatanın süratle terakki ve tekâmülünü temin ve tatmin edecek esbap ve vesaili hazırlayarak bunun tatbikatını ve eyi bir tarafa idare ve idamesini müstemirren takip ve mürakabe eder.

Madde-8 Umumi müfettiş mantakası içindeki halkın iskân ve terfihleri ve kby-ülilerin ve çiftçilerin erazi sahibi olmaları esbabını istikmal eder.

Madde-9 Umumi müfettişler mantakaları dahilindeki valilerle bütün memurların amiri, umumî ve mahallî hükümet işlerinin nazım ve mürakibi sıfatile Memurin Kanunu hükümleri dairesinde hizmet ve memuriyetlerinde kalmasını asayişe mahsurlu gürdüğü valilerle memurların ellerini işden çekdirebilir.

21

Madde-10 Umumi Müfettiş muntakası içindeki bütün müfettişleri, valiler, müdürler vesair memurlar gibi göstereceği kanunî istikametler dahilinde vazife ve faaliyete sevk eder.

Madde-11 Umumi müfettiş âmme emniyetini bozan, tehdit eden veya bu mahiyeti almağa başlayan ahval ve vakayı koruyanda lüzum görürse, şüpheli tehdit edeceği daireye münhasır kalmak şartıyla, ürfî idare ilânını Dahiliye Vekâletinden ister.

Madde-12 Umumi Müfettiş idareî umumiyede âmriyet ve müfettiş hakkını haiz olduğu gibi mahallî idarelerde dahi nezaret ve mürakabe salâhiyetini haizdir. Valiler umumî meclis kararlarını tasdik ve ıcrâ etmesden evvel umumî müfettişin rey ve tasvibini alırlar. Umumi müfettiş belediyeler üzerindeki mürakabe hakkını münasip gördüğü tarafa kullanır. Umumi müfettiş bu kararları tasdik veya iade edebileceği gibi yolcas ve noksan gördüğü vilâyet bütçelerini dahi tashih, tadil veya ikmal edilmek üzere ait olduğu vilâyetlere iade eder.

Madde-13 Umumi müfettiş vilâyetler arasında müştereken tesis ve idaresine lüzum gördüğü müessesat ve tesisat için tesis ve idare masraflarını varidatları nisbetinde vilâyetlere taksim ve tevzi ederek adî ve fevkalâde bütçelerine meclisi umumilerce idhâl edilmek üzere valilere tebligatta bulunur. Bu müessesat ve tesisatın müşterek idare tarzı umumî müfettişin talimatı dairesinde taksim edilir.

773

- Madde 14-** Umûî Müfettiş asayiş hakkında hergün ve mantakası ahvali umumiyeti-ne dair müdahede ve intibah ve yapılan icraat neticeleri hakkında her üç ayda Başvekilliğe ve alakalı Vekilliklere bir rapor gönderir .
- Madde 15-** Umûî Müfettişin bu salahiyetlerin istimalinden ve icraatından hükümet merkezine karşı mesuldür .

(İnsibat işleri)

- Madde 16-** Umûî Müfettişlik kadrosuna dahil memurlardan Başmüfettiş ve Müfettişlerle memurin kanununun 63 üncü maddesinin son fıkrasında yazılı olanlardan memurunun insibati cesarı müstelaiz hareketlerin vukuunda Başmüfettiş, Adliye Müfettişi ve Umûî Müfettiş tarafından seçilecek iki müfettişle bir müddürden teşekkül edecek komisyon Vekâletler insibat komisyonu yerine geçer .
- Madde 17-** Umûî Müfettişlik müfettişlik teşkilâtına dahil memurlarla mantakası içindeki Vilâyetler memurları hakkında Vali ve Vekillerin kanunen hâiz oldukları salahiyetleri kullanılır .
- Madde 18-** Umûî Müfettişlik kadrosuna dahil memurlardan vazifeli memuriyetleri hesabına kanunî takibat yapılmasını müstelaiz fill ve harekette bulunmaları haklarında Umûî Müfettiş tarafından müsâsîp görülecek tarafa tahkikat yapılır ve neticesine göre memurin mahkemete kanunu tathik olunur .

6

Madde 19- Unvanî Müfettişlik kadrosuna dahil memurların lüzumu halinde işleri

Unvanî Müfettişin isteği üzerine tayinlerindeki usullere göre yapılır.

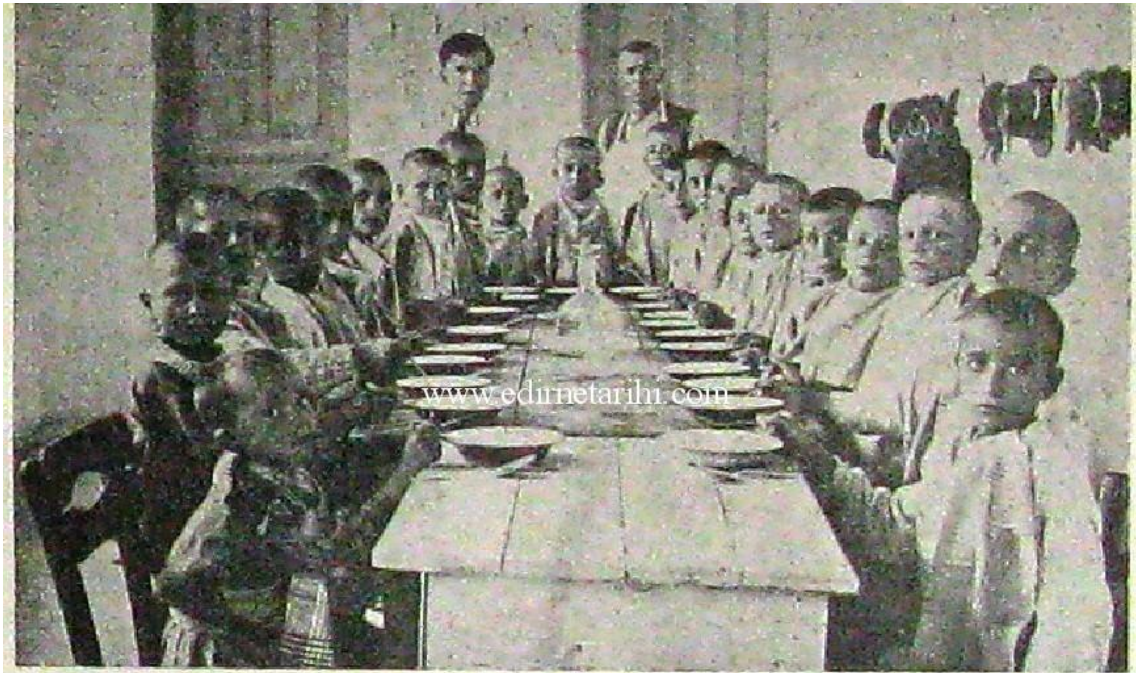
Madde 20- Bu kararın negri tarihinden muteberdir .

Madde 21- Bu kararın hükümlerini icraya İcra Vekilleri Heyeti memurdur .

EK-4 : Azat Obaları

Vereme müstait cıvız köylü
çocuklarını kuvvetlendirmek
için açılan azat obalarından
Kumbâğı azat obası
(Tekirdağ) çocuklar plâjda

Azat obası (Erenköy - Çanakkale)

ler ... Etmeyenler ... Kabul edilmiştir.

5 — *Manisa mebusu Tahir Hâtinin tesrîi mahsûmiyetinin kaldırılması hakkında Başvekâlet tezkeresi ve Adliye ve Teşkilâtı esaslıya encümenlerinden mürekkep Muhtelit encümen mazbatası (3/47) [1]*

BAŞKAN — Mazbatayı kabul edenler ... Etmeyenler ... Kabul edilmiştir.

6 — *Sivereğin Tüverek köyünden Habiloğlu Abdullahın ölüm cezasına çarptırılması hakkında Başvekâlet tezkeresi ve Adliye encümeni mazbatası (3/30) [2]*

BAŞKAN — Adliye encümeninin mazbatası hakkında mütalea var mı? Mazbatayı kabul edenler ... Etmeyenler ... Kabul edilmiştir.

7 — *İhtiyat zabilleri ve ihtiyat askerî memurları hakkındaki 1076 sayılı kanunun bazı maddelerinin değiştirilmesine dair kanun lâiyhası ve Millî Müdafaa encümeni mazbatası (1/42) [3]*

M. M. E. Na. Gl. KAZİM SEVÜKTEKİN (Diyarbakir) — Sonradan bazı hususât zühur etti. Tetkik edilmek üzere bu lâiyhayı encümeneye istiyoruz.

BAŞKAN — Kanunu encümen istiyor. Encümeneye iadesini kabul edenler ... Etmeyenler ... Kabul edilmiştir. (Reye koymaya lüzum yok sesleri).

8 — *Maarif vekâleti merkez teşkilâtı ve vazifeleri hakkındaki kanuna ek kanun lâiyhası ve Maarif ve Bütçe encümenleri mazbataları (1/62) [4]*

BAŞKAN — Kanunun heyeti umumiyesi hakkında söz isteyen var mı?

REFİK ŞEVKET İNCİ (Manisa) — Kanunun heyeti umumiyesi tabiatıyla takdire lâayık ve her halde kabulü lâayıktır. mütaleasındayım. Yalnız bu kanunun ana hatlarında bazı yeni kelimeler bulunduğunu görüyorum. z. Hükümet teklif ederken lâiyhayı öz Türkçeye yazmaya gayret etmiş fakat muvaffak olamamıştır. Maarif encümenindeki arkadaşlarımız da buna çalışmışlardır. Onlar hiç muvaffak olamamışlardır. Binaenaleyh, bendeniz bu vazifeyi görüyorum. Meselâ vekâleti merkez teşkilâtı aynı Hükümetin aynı mensurlarız. Teklif edilmiş Maarif vekâleti merkez teşkilâtı ve vazifeleri hakkında kanuna ek istiyor.

Maarif encümeninin değiştirdiği de şudur: Maarif bakanlığı merkez - anlaşılacak karşılığını bulamamışlar - örgütleri ve ödevleri hakkındaki 2287 numaralı kanunun bazı maddelerinin değiştirilmesine ve bazı maddelerin eklenmesine aid kanun taslağı ... Sonra Maarif encümeni bu esas dairesinde işi kabul ettikten sonra, maddenin orta yerinde Maarif bakanlığı diyor. Diğer bir yerinde Kültür danıştı diyor.

(A) fıkrasında asbakanlık diyor, (B) fıkrasında Kültür danıştı, (C) fıkrasında teftiş kurulu deniyor. Teftişin tabii karşılığını bulamıyorlar. Kurul, heyet mukabilidir.

2 nci maddesinde dramatik, plâstik diye Fransızca kelimeler kullanıyorlar.

Arkadaşlar, hiç şüphesiz ki dil davamız ana davadır. Bunu yürütmek vazifesi, Partimizin ana hatlarıdır. Hepimiz bu gün sureti mahsusada bu işle iştigal ediyoruz. Ben kendi hesabıma, Ulusun 5 kelime dersine çalışmakta çektiğimi Allah bilir. Hakikaten bizim gibi adamlar için bu zorluğu takdir etmek elbette güç değildir.

Fakat böyle belge gibi, şu veya bu şekilde kelimelerden sarfınmaz, bir Devlet teşkilâtında esaslı olarak mana ifade eden kelimelerin bence tesbit edilmesi behemehal lâayıktır.

Şimdi buradaki asbakanlığı kabul ettikten sonra diğer bir kanun gelecek. Meselâ yarı müzakere edeceğimiz bütçe kanununda baştan aşağı müstesarlık vardır. Onu ne yapacağız? Binaenaleyh bütün Devletin teşkilâtında müstesarlık bulunmasına mukabil buradaki «asbakanlık» ne olacaktır? Eğer asbakanlık müstesarlıksa, onu da bilmiyorum, arkadaşlardan soracağım.

Sonra arkadaşlar, (kurul) denilmiş.. Buradaki manası heyet olacaktır. Bundan evvel (kurum) u cemiyet olarak tanımıştık. Hilâliahmer kurumu, Çocuk esirgeme kurumu gibi... Geçen gün Ulus gazetesinde (cemiyet) mukabili olarak aynen (cemiyet) kelimesinin kullanıldığını gördüm. Şirket olarak (sosyete) yi kullanıyor. Şimdi buradaki (kurul) tabirinin hakiketen (heyet) olarak kullanılacağı keyfiyeti sabitse bunu değişmez bir şekilde kaide olarak kabul edelim. Onun icindir ki, heyeti umumiyesi hakkında söz söylerken teşkilâta taallük eden bu kelimeler üzerinde tevakkuf etmemiz ve bundan doğacak şu veya bu karışıklıkların önüne geçmemiz lâayıktır. Meselâ ne güzel yapılmıştır; askerlik hakkındaki kanun çıkarken mülâzımdan başlamak üzere askerî derecelerin bir isim listesi de kabul edilmiştir. Bundan sonra o isimleri ihtiva etmeyen bir kanunun, yani eski isimleri ihtiva eden kanunun buradan geçmesi ihtimali yoktur. Binaenaleyh bu noktaya nazır arzettikten sonra encümeninden rica edeceğim. Bunu rica diye değil, bilâhare sureti katiyede tesbit etmek ve iyice anlamağa medar olmak maksadıyla eğer muvafık görürseniz Maarif encümeni arkadaşlarımızdan rica edelim, dil heyeti

[1] 107 sayılı bakanlık yazısı zabtın sonundadır.
[2] 106 sayılı bakanlık yazısı zabtın sonundadır.
[3] 109 sayılı bakanlık yazısı zabtın sonundadır.
[4] 112 sayılı bakanlık yazısı zabtın sonundadır.

tile - ki salâhiyettardırlar - temas etsinler. Bunların içerisinde katihet kesbettiğine dair kanaat hâsıl edilen kelimeleri bize yazsınlar, biz de bilelim. Bundan sonra Dahiliye encümeninden çıkacak her hangi bir kararda (Dahiliye vekâleti) diye bir yazı görmiyelim. Mutlaka İç bakanlığı diye gelsin. Nitekim burada Hükümet Maarif vekâleti diyor, encümen Maarif bakanlığı diyor, sonra lâyihamın diğer bir yerinde Kültür danıştı deniyor. Binaenaleyh kültürse kültür, maarifse maarif olsun ve bu mesele sureti katiyede halledilsin, Bunun için bu kanunun encümene alınmasını rica ediyorum (Doğru sesleri).

HAMDİ ÜLKÜMEN (Trabzon) — Encümeninde ilk gayret olarak, Büyük Önderin gösterdiği yolda yürümek için bu kelimelerin, kanundaki kelimelerin öz türkçe karşılıklarını bulmak oldu. Bir gayret sarfedildi, emek sarfedildi, aranıldı, Tabii bu kelimeleri encümendeki arkadaşlar kendi muhayyelelerinden çıkarmış değildiler. Bu lâyiha encümünde tetkik edildiği zaman kılavuz kısmen çıkmıştı. Bu kanunda mevcut kelimelerin hangisi kılavuzda çıktı ise onu yerine koyduk. Diğerlerini bıraktık. Refik İnce lâyihamın bazı yerinde Maarif bakanlığı, bazı yerinde Kültür bakanlığı yazıldığı söylediler. Bunlar belki bir daktilo hatasıdır, hata olmaz mı? Tertibde hata olur, yazanda hata olur. Encümen Kültür bakanlığı olarak kabul etmiştir. Encümenin burada kullandığı kelimeler kılavuzdaki karşılıkların aynıdır. Bakanlıktan gelen lâyiha dramatik, plâstik vesaire gibi kelimeler vardı, bunlara karşılık bulamadığımızdan ötürü aynı kullanılmıştır. Arkadaşlar öz türkçesini bulurlarsa, bu hususta başka bir yol gösterirlerse onu yapalım.

SIRRI İÇÖZ (Yozgad) — Hükümetten gelen lâyihamın başyazısında (Maarif vekâleti merkez teşkilâtı ve vazifeleri hakkındaki kanuna eklenecek kanun taslağı) denmiştir. Altında da Basvekilin imzası vardır. Beşvekâlet te Kültür bakanlığı diyebilirdi. Her halde bir düşündüğü olacaktır. İcra Vekilleri Heyeti teşkilâtına aid bir kanun vardır. Bu bir kanunu mahsustur. O kanunda her vekâletin isimleri ayrı ayrı yazılmıştır. Bu tâbirler hodbehod değiştirilemez. Başvekâlet (Maarif vekâleti) tâbirini kullanmıştır. Binaenaleyh mademki türkçeyi kabul ettik. Benim ricam şudur: Başvekâletin, evveliminde o kanundaki tâbirleri yeni bir kanunla değiştirmesi lâzımdır (Bravo sesleri).

MAARİF V. ABİDİN ÖZMEN (Aydın) — Kanunun aslı hakkında söz söylemeğe lüzum yoktur. Çünkü Refik İnce de buyurdular ki esasa girmeden şu lisan meselesini halletmek lâzım. Yoksa esasa girilirse bu ayrı bir meseledir. Yine sözlerinde işaret ettikleri gibi, Maarif vekâleti lâyihası ilk tanziminde şöyle böyle muvaffak olamamış, eskisi gibi yazmak is-

temiş, Kültür yahud, Maarif encümeni de tamamile onu karıştırmış. Bana kalırsa, bu günkü bulunduğumuz devrin icabıdır. Bilfarz bunu encümene götürür ve encümen de kılavuzda gördüğümüz kelimeleri yazarsa, buraya gelinceye kadar o kelimelerin daha münasibi bulunduğunu göreceksiniz, ona da itiraz edeceksiniz. Çünkü gazetelerde neşredilen kelimelere itiraz hakkı vardır. Bu suretle iş lisan meselesinden uzayıp gidecektir. Bendenize kalırsa şurada itiraz edilen bir kaç kelimededen ibarettir.

REFİK İNCE (Manisa) — Bir kaç değil, çok var, ben bir kaç tanesini söyledim.

MAARİF VEKİLİ ABİDİN ÖZMEN (Devamla) — Meselâ, çok olarak geçen Maarif vekâleti midir, Kültür bakanlığı mıdır, Maarif bakanlığı mıdır? Yeni dile göre, bunu kılavuz ve anme Kültür bakanlığı olarak kabul etmiştir. Maarif encümeninin yazısı içinde ancak bir yerde maarif kelimesi geçmiştir. onu da kültür yaparak encümene gidip gelmesine mahal kalmaz zannediyorum.

İkinci büyük bir ihtilâf diye gösterilen, birde (fıkra) denmiş, diğer yerlerde (bölge) denmiş.

REFİK İNCE (Manisa) — Bu kelimeye itiraz yok, (teskilât) a var.

MAARİF VEKİLİ ABİDİN ÖZMEN (Devamla) — Teskilâta itiraz ise; (As bakan) kabul edilmediği takdirde (müstesar) der, (kültür kabul edilmediği takdirde (Maarif vekâleti) der geçeriz. Gidince encümen buna yine kültür diyecektir. Vakti encümene gidip gelmek suretile bir kaç gün gecikmesinde mahzur yoksa da her gidip gelişinde bir itirazla karşılaşacak; meselâ (Maarif vekâleti), (Kültür vekâleti) diye değiştirilecek olursa, binlerce kanunda (Maarif vekâleti) kelimesi geçmiştir, hepsini birden mi değiştireceğiz? Yani bir kanunla geçen kanunlarda kullanılmış ne kadar (Maarif vekâleti) isimleri varsa hepsi Kültür bakanlığı olacak diye bir madde kabul edip onun üzerinde mi yürüyeceğiz? Böyle bir mütalea sebketmedise yazılıstadır, yeni yazılışa doğru gitmeği kabul edebilirsiniz zannediyorum. Yok eğer heyeti umumiyesi hakkında bir liste yazılıp sonra kabul olunacaksa beklemek gerekir. Benim maruzatım bu işin lisan yüzünden uzayıp gitmemesidir.

GL. KAZIM SEVÜKTEKİN (Diyarbakir) — Yavaş yavaş kullanmalıyız, öğreneceğiz.

REFİK İNCE (Manisa) — Esasta hiç ihtilâfımız yoktur. Bir milletin dileklerini ifadeye yalnız olarak salâhiyetli bulunan müessesese - ki Büyük Millet Meclisidir - maksadını ifade için burada kullanılan bir şey yerine, aynı maksadı gözetirken başkasını kullanırsa, o vakit bu kanunun kendine has manası değişmiş olur. Halbuki kanunların kelimelerinin her birinin ifade ettiği, manayı ıstılah haline sokmaktır ki, bü-

tün ihtilâfların halline medar olur.

Ben burada kullanılan; (fıkra) yerine (bölek), (vazife) yerine (ödev), bilmem umumî yerine (genel) gibi kelimelerin; böyle halk lisanında dahi kullanılmasında bir mahzur olmayan, ıstılah teşkil etmeyen sözlerin kullanılması aleyhinde değilim. Mesele doğrudan doğruya şudur:

Esaslı olarak Devlet teşkilâtında yer tutan ve bu gün, demin söylemiş olduğum gibi (Teftiş kurulu) dediğimiz zaman, bunu bütçesinde ancak (Teftiş heyeti) şeklinde bulabileceğiz. Sonra yine bütçeye baktığımız zaman (Teftiş danısrı) diye bir şey bulamayacağız. Bu Devlet mekanizmasının işleminde âmîl olan unvan ne mukabilidir?

MAARİF VEKİLİ ABİDİN ÖZMEN — (Kültür danısrı) Maarif şûrası mukabilidir.

REFİK İNCE (Devamla) — Maarif şûrası isimle çıkmış bir kanun da vardır. Bu vaziyette bütçenin müzakeresi esnasında bu kelimenin karşılığını aramak lâzımgelcektir. Bunun gibi burada bir de (Teftiş kurulu) vardır. Bunun ne mukabili olduğunu anlamak için nereye bakalım? Bir de Maarif encümeni bu hususta çok müteassıb bulunduğu halde ve Maarif vekâletine, Kültür vekâleti denmesine rağmen kendi mazbatasına dikkat buyurulacak olursa (Maarif encümeni) mazbatası denilmektedir. Burada başkalarına (reis) mukabilinde (baskan) dendiği halde kendi reisine (reis) denilmistir. Bizzat başkalarına yol göstermek vaziyetinde bulunan Maarif encümeni, maksatlarının ifadesinde şu veya bu şekilde kelimeler kullanabilir. Fakat teşkilâta kanunî kelimelerin değiştirilmesi doğru değildir. Bundan dolayı biz burada müşkülâta tesadüf ederken kanunları tatbik edenler ne yapacaktır? Bu şekilde teşkilâta taallük eden, başka vekâletlerde (müdür) denilirken burada karışıklığı mucib olmamak için başka türlü kelime kullanmavalım. Bu mesele uzamayı müstelzim bir iş değildir. Zannedirim ki Maarif encümenine iade olunursa perşembeye yetişebilir.

Maksadımız, Devlet teşkilâtına taallük eden tabirler, aynen, tıpkı askerlikte olduğu gibi, muhafaza edilsin ve hemen karışıklığın önüne geçmek için buna mâni olalım. Bunun için bir takrir veriyorum.

MAARİF ENCÜMENİ NAMINA HAMDİ ÜLKÜMEN (Trabzon) — Hangi kelimelerin istilâh olduğunu, hangi kelimelerin bütçeye taallük ettiğini tayin edecek elimizde bir mîkyas yoktur. Eğer Refik İncenin dediği kabul edilecek olursa öz Türkçe ile yeni kabul ettiğimiz kanunların hepsinin keenlemyekün addedilmesi icabeder. Çünkü Maliyeye taallük eden her kanunda yeni öz Türkçe kelimeler vardır. Her birisi için Divanı muhasebat müşkülât çıkarabilir. Fakat şimdiye kadar böyle bir müşkülât olmatdığına göre şimdiden

sonra da olamıyacaktır. Tereddüde mahal yok—şimdi elimizdeki kanun encümenine iade edilecek olursa yine aynı kelimelerle takdim edilecektir.

BAŞKAN — Heyeti umumiyesi üzerinde başka söz alan yoktur. Refik İncenin bir takriri vardır okunacaktır.

Yüksek Reisliğe

Kanunun teşkilâta taallük eden kelimeler üzerinde katî bir karar verilinceye kadar muhafazasını ve lâyihanın encümenine verilmesini teklif ederim.

**Manisa
Refik İnce**

MAARİF VEKİLİ ABİDİN ÖZMEN (Aydın) — Eğer dile katî şekil verilinceye kadar bu kanun bekliyecekse hiç bir kanun çıkmayacak demektir.

REFİK İNCE (Manisa) — Yalnız teşkilât için.

MARRİF VEKİLİ (Devamla) — Müsaade buyurun, teşkilât için meselâ Hükümetin vekile ne diyeceği, müstesara ne diyeceği, Şûrayı devlete ne diyeceği, vekâletlerdeki şûralara ne diyeceği binlerce terimdir. Bunların hepsine bir cetvel yapıpta bu cetvel bilâhare Başvekâletten kabul edilerek buraya takdim edilecektir diye bir şekle intizar lâzımgelirse, elinizdeki kanunların hiç birisinin çıkmaması lâzım olacaktır. Meselâ «Kültür bakanı» diyen kanunlar da buradan çıkmıştır. Bu ya zuhul edilerek yahud (Maarif vekillığının) hakiki mukabili görülerek o suretle buradan geçmiştir. Binaenaleyh takrir encümenine gider ve orada konuşulabilir. Fakat ıstılahların tayinini beklemek uzun bir iştir. Binaenaleyh kanun Maarif vekâletinden geldiği şekilde kabul edilebilir (Muvafık sesleri), (Hükümetin teklifi müzakere edilsin sesleri).

BAŞKAN — Lâyiha hakkında başka söz isteyen yoktur. Refik İncenin takririni reye koyuyorum. Kabul edenler . . . Etmeyenler . . . Takrir kabul edilmiş ve lâyiha encümenine iade edilmiştir.

9 -- Bazı maddelerden istihlâk vergisi alınmasına dair kanun lûğhası ve Gümrük ve İhtisarlar, İktisad ve Maliye encümenleri mazbatalarına çimentodan istihlâk resminin kaldırılması hakkında kanun lâyihası ve İktisad, Maliye ve Bütçe encümenleri mazbataları

BAŞKAN — Bunun henüz müzakere edilecek zamanı gelmemiştir. Gelecek ruznameye tehir ediyoruz.

Bütçe müzakeresi dolayısıyla gelecek içtimanın çarşamba günü yapılması evvelce kararlaştırılmıştır. Yalnız işlerimiz çok olduğundan o gün, münasib görürseniz, saat 14 te toplanalım (Muvafık sesleri). O halde çarşamba günü saat 14 te toplanılmak üzere celseye nihayet veriyorum.

Kapanma saati: 15,55

Maarif vekâleti merkez teşkilât ve vazifeleri hakkındaki kanuna ek kanun lâyihası ve Maarif ve Bütçe encümenleri mazbataları (1/62)

T. C.
Başvekâlet
Kararlar Müdürlüğü
Sayı : 6/3423

15-XII-1934

B. M. M. Yüksek Reisliğine

Maarif vekilliği merkez teşkilât ve vazifeleri hakkındaki kanuna eklenmek üzere hazırlanan ve İcra Vekilleri Heyetince 12-12-1934 te Yüksek Meclise arzı kararlaştırılan kanun lâyihası esbabı mucibesile birlikte Yüksek huzurlarına sunulmuştur.

Başvekil
İ. İnönü

Teklifi icab ettiren sebebler

Türk ulusunun tuttuğu inkılâb yolunda ulusal kültüre dayanan işlerin kısa günde önürmesi için bakanlığımızın kurumunu sağlamlaştırmak ve genişletmek gerekli bulunmaktadır. Bu yönden bakanlığımızın başaracağı işlerle uğraşmak üzere yeniden dört daire kurulması istenmektedir. Bunlardan :

1 — Güzel sanatlar umum müdürlüğü, Türk ulusunun bu yolda önürmeye başlayan anukluğunu yüceltmek, mekteplerde ve mektepler dışında güzel sanatlar işlerinin ulusal ülküye uygun olarak yürütmesini ve yayılmasını, ulusun bu yönden yetişmesini başarmak için gereken işlerle uğraşacaktır.

2 — Özel mektepler müdürlüğü, son yıllarda ulusal terbiye bakımından ayrı bir özen gösterilmesi gereken yabancı ve azlık mekteplerile ve bunlardan başka özel Türk mekteplerile doğrudan doğruya uğraşacaktır.

3 — 1928 yılında Türk yazısının kabulile başlayan dil kalkınması bugün geniş bir ölçüde çok gevermiş ve bakanlığımızın bu yoldaki yükümünü çoğaltmıştır. Dil kalkınmasının her okuma çağındaki yurd çocukları ile ulusumuz arasında bir ayak önce kök salabilmesi, bu yoldaki emeklerin artırılması gerekliliğini duyurmaktadır. Bundan başka bakanlığımız 2259 ve 2527 numaralı kanunlarla yeni bir takım yükümleri üstüne almış olduğu gibi günden güne çalışma gevresi genişletilen ve modern teknik bakımından zenginleştirilen Devlet basım evinin bakanlığa dayanan işleri de ayrı bir ihtisas ve özeni icab ettiren büyük bir değer kazanmıştır. Bunun için bakanlığımız kurumunda bugüne değin Talim ve terbiye dairesine bağlı bir bölüm ile yürütülen bu işlerin doğrudan doğruya bakanlığa bağlı ayrı bir müdürlük elile yapılması ve bu müdürlük kadrosunun işin ağırlığı ve değerine göre genişletilmesi, bunun için de bağlı kanun tasalgında, işleri sırasile gösterilen bir Basım ve yayım müdürlüğünün kurulması gerekli görülmüştür.

4 — Gençlerin yetiştirilmesinde çok önde bir yer tutan jimnastik, izcilik ve spor ile memleket çocuklarını daha mekteb sıralarında iken yarı yurdu koruma yolunda üstlerine alacakları kutlu yüküme hazırlayan askerliğe alıştırmaya dersleri gibi doğrudan doğruya ihtisasa dayanan bir yerin de bakanlığımız kurumunda bulunması gerekli olduğundan yine bağlı kanun taslağı ile işleri

sayılan bir de (Jimnasti, izcilik ve spor müdürlüğü) kurulması düşünülmüştür.

Bunlardan başka 2287 numaralı kanunun bu teklifle değiştirilmesi gereken veya bakanlığın işlerinin yürümesini güçleştiren bir kaç maddesi de değiştirilmiştir.

Yeni kurulan dairelerin kadroları bütçemiz ve merkez kurumumuz içinde yapılan kısımlarla karşılanarak bağlı kanun taslağı sunulmuştur.

Maarif encümeni mazbatası

T. B. M. M.

Maarif encümeni

Karar No. 4

Esas No. 1/62

9 - IV - 1935

Yüksek Reisliğe

Kültür bakanlığı merkez örgütlerine dörd daire daha katılmasını amaç tutan kanun taslağı, komisyonumuzda Kültür bakanı da bulunduğu halde konuşuldu.

Kültür bakanlığı işlerinin, bir çok alanlardaki inkilâb hareketleri yüzünden gün geçtikçe arttığı, önemlendiği ve çeşitlendiği apaçık olduğundan bakanlığın bu kanundan yana ileri sürdüğü sebepler yerinde görüldü ve sekizinci maddede sözü geçen (A) ve (B) belgili sayalğılarda kadroya ilişkin düzeltmeler yapıldı, kanun şekilsel değişikliklerle onandı.

Kanun, koyduğu yepyeni hükümler bakımından bir eklenti kanun olmaktan çok değiştiren kanun olduğu için gerek genel kılığı, gerek maddeleri komisyonumuzda bu bakıma uygun bir şekile girmiştir. Komisyonumuz, Yüce Kamutayımızın, kanunlarımızın öz dilde çıkması için her vakit göstermekte olduğu ideyel isteği de

önemle göz önünde bulundurarak bu kanundaki yabancı sözler yerine de öz türkçelerini koydu.

Kanun maddelerinin komisyonumuzda aldığı yeni şekile göre Hükümetin önergesindeki iki madde de büsbütün kaldırıldı ve on iki madde olarak Yüce Kamutay Sayın Genel Kuruluna sunuldu.

Maarif E. Reisi

Erzurum

Nafi Kansu

Aza

Antalya

T. Baştuğ

Aza

Konya

Şevket Dağ

Aza

Ordu

Selim Sırrı Tarcan

Bu M. M.

Trabzon

Hamdi Ülkümen

Aza

İstanbul

Dr. N. Ö. İrdelb

Aza

Manisa

Kâzım Nami Duru

Aza

Bütçe encümeni mazbatası

T. B. M. M.

Bütçe encümeni

Karar No. 62

Esas No. 1/62

13 - V - 1935

Yüksek Reisliğe

Maarif vekilliği merkez teşkilât ve vazifeleri hakkındaki kanuna eklenmek üzere hazırlanan ve Başvekâletin 15 - XII - 1934 tarih ve 6/3423 sayılı tezkeresile Yüksek Meclise sunulan kanun

lâyihası Maarif encümeninin mazbatasile birlikte encümenimize verilmiş olmakla Maarif vekili Abidin Özmen bulunduğu halde okundu ve konuşuldu.

Maarif vekâleti merkez teşkilâtında yeniden ihdası düşünülen Güzel sanatler umum müdürlüğü ile neşriyat, hususî mektebler ve spor müdürlüklerinin kurulması için Hükûmetin esbabı mucibesinde gösterilen sebebler ve Maarif vekili tarafından encümente verilen izahat yerinde bulunarak kanun lâyihası encümenimizce de esas itibarile kabul edilmiştir. Yedinci madde ile 2287 sayılı kanununun 27 nci maddesine eklenmesine lüzum gösterilen fıkraya Zat işleri müdürünün de konması için Maarif vekili tarafından yapılan teklif encümenimizce de kabul edilerek fıkraya (Zat işleri müdürlüğü) ibaresi ilâve edilmiştir. Kanununun malî sene iptidasında mu-teber olmasında bazı faideler mülâhaza edilmiş olduğundan 11 nci madde bu esasa göre değiştirilmiş ve Maarif encümeninin hazırladığı ka-

nun lâyihasının diğer maddeleri olduğu gibi kabul edilmiştir.

Umumî Heyetin tasvibine konmak üzere Yüksek Reisliğe sunuldu.

Reis	R. V.	M. M.
Burdur	Isparta	Trabzon
M. Ş. Özkan	Mükerrem Ünsal	Sırrı Day
Kâtib		
İstanbul	Bayazıt	Çorum
F. Öymen	İhsan Tav	M. Cantekin
İstanbul	Malatya	Manisa
S. Uraz	O. Taner	Türkoğlu
Muş	Sivas	Sivas
Ş. Çiloğlu	R. Başara	Remzi Çiner
Tokad		Kırklareli
S. Genca		Ş. Ödül

HÜKÜMETİN TEKLİFİ

Maarif vekâleti merkez teşkilâtı ve vazifeleri hakkındaki kanuna eklenecek kanun taslağı

BİRİNCİ MADDE — 2287 numaralı kanunun birinci maddesinde yazılı dairelere aşağıda adları yazılı kurumlar katılmıştır:

- a) Güzel sanatlar umum müdürlüğü,
- b) Özel mektebler müdürlüğü,
- c) Basım ve yayım müdürlüğü,
- d) Cimnastik, spor ve izcilik müdürlüğü.

İKİNCİ MADDE — Bu kanunun birinci maddesile kurulan Güzel sanatlar umum müdürlüğünün göreceği işler şunlardır:

- a) Türk ulusunun güzel sanatların her kolunda önürmesi için gereken işleri yapmak,
- b) Maarif vekilliğine bağlı güzel sanatlar kurum ve mekteplerinin her türlü işlerini görmek.

Bu umum müdürlük güzel sanatların türlü kollarile uğraşmak üzere iki bölüme ayrılır. Bölümlerden biri mekteplerde ve mektepler dışında dramatik sanatlar ve müzik, öteki de plâstik sanat işlerinin ulusal ülküye uygun olarak yürütmesine ve yayılmasına, ulusun bu yönden yücelmesine, yetişmesine çalışır ve bu çalışmaların ulusun sosyal terbiyesi bakımından gereği gibi verimli olması yollarını arar ve gösterir.

ÜÇÜNCÜ MADDE — 2287 numaralı kanun

MAARİF ENCÜMENİNİN DEĞİŞTİRİŞİ

Maarif bakanlığı merkez örgütleri ve ödevleri hakkındaki 2287 numaralı kanunun bazı maddelerinin değiştirilmesine ve bazı maddelerin eklenmesine aid kanun taslağı

MADDE 1 — 2287 sayılı kanunun 1 nci maddesi aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir:

Maarif bakanlığı merkez örgütleri aşağıda yazılı orun ve dairelerdir:

- A - Asbakanlık,
- B - Kültür danıştı,
- C - Ulusal talim ve terbyie dairesi,
- Ç - Teftiş kurulu,
- D - Yüksek okullar genel müdürlüğü,
- E - Orta okullar genel müdürlüğü,
- F - İlk okullar genel müdürlüğü,
- G - Mesleki ve teknik okullar genel müdürlüğü,
- H - Güzel sanatlar genel müdürlüğü,
- İ - Özel okullar müdürlüğü,
- J - Beden terbiyesi ve izcilik müdürlüğü,
- K - Basım ve yayım müdürlüğü,
- L - Müzeler müdürlüğü,
- M - Kütüpaneler müdürlüğü,
- N - Okul müzesi müdürlüğü,
- O - Zat işleri müdürlüğü,
- Ö - Özel kalem müdürlüğü,
- P - Yapı işleri dairesi,
- R - Levazım müdürlüğü
- S - Evrak müdürlüğü.

MADDE 2 — Güzel sanatlar genel müdürlüğünün göreceği işler şunlardır:

Okullarda ve okullar dışında dramatik sanatlarla, müzik ve plâstik sanat işlerinin ulusal ülküye uygun olarak yürütmesine ve yayılmasına, ulusun bu yönden yetişmesine ve yücelmesine çalışmak ve bu çalışmanın sosyal terbiye bakımından gereği gibi verimli olması yollarını aramak ve göstermektir.

MADDE 3 — Özel okullar müdürlüğünün

BÜTÇE ENCÜMENİNİN DEĞİŞİRİŞİ

MADDE 1 — Maarif encümeninin 1 nci maddesi aynen kabul edilmiştir.

MADDE 2 — Maarif encümeninin 2 nci maddesi aynen kabul edilmiştir.

MADDE 3 — Maarif encümeninin 3 ncü

nun on ikinci ve on üçüncü maddelerile Orta ve İlk tedrisat umum müdürlüklerine verilen işleri bu kanunla kurulan Özel mektebler müdürlüğü görecektir.

DÖRDÜNCÜ MADDE — Basım ve yayım müdürlüğünün göreceği işler şunlardır:

- a) Maarif vekâletince çıkarılacak her türlü basmayazı ve resimlere aid işler,
- b) Telif hakkı işleri,
- c) Devlet matbaasını gözetme ve bu kurumun vekillige bağlı işlerinin görülmesi,
- d) Devlet kitapları mütedavil sermayesinin işletilmesini gözetmek,
- e) Mekteb kitapları ve mekteb kitapları sandığımm işlerine bakmak,
- f) Özel basma yazılara dair yazı ve yardım işleri,
- g) Basmayazı ve resimleri derlemenin vekâletce görülecek işleri,
- h) Vekillığın türlü istatistiklere aid yazı işleri.

BEŞİNCİ MADDE — Jimnastik, spor ve izcilik müdürlüğünün göreceği işler şunlardır:

- a) Mekteplerde jimnastik, izcilik ve spor işlerini düzeltmek ve bir elden görmek,
- b) Mektepler dışındaki jimnastik ve spor gidışlerinin Maarif vekilligine dayanan işleri,
- c) Mekteplerde askerliğe yetiştirme dersleri işleri,
- D - Maarif vekilliginin seferberlik işleri.

ALTINCI MADDE — 2287 numaralı kanunun dokuzuncu maddesinde yazılı üye sayısı 6 ya indirilmiştir.

ödevi 3287 sayılı kanunun 12 nci ve 13 ncü maddelerile orta ve ilk okullar genel müdürlüklerine verilen işlerden özel okullarla ilgili olanlarını görmektir.

MADDE 4 — Basım ve yayım müdürlüğünün göreceği işler şunlardır:

- A - Kültür bakanlığınca çıkarılacak her türlü basmayazı ve resimlerle ilgili işler,
- B - Ulusal talim ve terbiye dairesince onanan özel yazılarla okul kitaplarına, telif ve tercüme hakkına ilişkin idari işler,
- C - Okul kitapları sandığımm işleri,
- Ç - Devlet basım evinin gözetilmesi ve bu kurumun bakanlığa bağlı işleri,
- D -Devlet kitapları mütedavil sermayesi işleri,
- E - Basmayazı ve resimleri derlemenin bakanlıkca görülecek işleri,
- F - Bakanlığın türlü istatistiklere ilişkin yazı işleri,
- H - Bütün kanun, nizamname, talimatname ve emirlerin toplanması ve gerekenlerin gereken yerlere yayılması işleri,
- G - Bakanlıkca hazırlanan dergilerin çıkarılması ve dağıtılması işleri.

MADDE 5 — Beden terbiyesi ve izcilik müdürlüğünün göreceği işler şunlardır:

- A - Okulların beden terbiyesi ve izcilik işleri,
- B - Okullar dışındaki beden terbiyesi gidışlerinin Kültür bakanlığına dayanan işleri,
- C - Okullarda askerliğe yetiştirme dersleri işleri,
- D - Kültür bakanlığının seferberlik işleri.

MADDE 6 — 2287 sayılı kanunun 9 ncü maddesinin birinci ve (Ç) fıkraları aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir:

Ulusal talim ve terbiye kurumunun bir başkanı ve altı üyesi vardır. Bu kurul bakanlığın ilmsel danışma kurulu olup ödevleri şunlardır:

Ç - Halkı Cümhuriyet esaslarına göre hazırlayacak ve bütün kültür kurumlarında ulusal terbiyeyi pekiştirecek tedbirleri düşünmek ve bakanlık orununa önergelerde bulunmak,

Kurul başkanının ödevi kurulun toplantılarına başkanlık etmek, incelenmesi gereken soru-

B. E.

maddesi aynen kabul edilmiştir.

MADDE 4 — Maarif encümeninin 4 ncü maddesi aynen kabul edilmiştir.

MADDE 5 — Maarif encümeninin 5 nci maddesi aynen kabul edilmiştir.

MADDE 6 — Maarif encümeninin 6 nc maddesi aynen kabul edilmiştir.

YEDİNCİ MADDE — 2287 numaralı kanunun on ikinci maddesindeki hususî lise ve orta mekteplerle on üçüncü maddesindeki hususî ilk mektepler ve dersanelere aid kayıtlar kaldırılmıştır.

SEKİZİNCİ MADDE — Bu kanunun birinci maddesile yeni kurulan dörd dâirenin kadrosu bağı (A) belgeli sayalgıda gösterilmiş ve buna karşılık olarak 1452, 2287 ve 2527 numaralı kanunlarla kurulmuş olan işlerden bağı (C) belgeli sayalgıda gösterilenler kaldırılmıştır.

DOKUZUNCU MADDE — Sağlık, müzeler, kütüphaneler ve güzel sanatlar işleriyle uğraşmak üzere ayrılacak müfettişler 2287 numaralı kanunun yirmi altıncı maddesinin 3 numaralı fıkrasındaki en az beş sene muallimlik etmiş olmaktan müstesna tutulmuşlardır.

ONUNCU MADDE — Levazım ve evrak müdürleri 2287 numaralı kanunun yirmi yedinci maddesindeki en az üç senelik tedrisat müfettişliği, maarif müdürlüğü veya orta mekteb muallimliği yapmış olmaktan müstesna tutulmuşlardır.

ON BİRİNCİ MADDE — 2287 numaralı kanunun 28 nci maddesi aşağıdaki gibi değiştirilmiştir:

Maarif şûrasının, Millî talim ve terbiye heyetile Teftiş heyetinin işleri ve çalışmalarile umum müdürlükler işlerinin bölümleri arasında ne yolda üleştirileceği bir nizamname ile gösterilir.

ON İKİNCİ MADDE — Maarif vekilliği, bu kanuna bağı (B) belgeli sayalgıda gösterilen ihtisas işlerinde kadro maaşı tutarı ücret vermek üzere memur kullanabilir.

ON ÜÇÜNCÜ MADDE — Bu kanun neşrin-den muteberdir.

ları üyelere ve uygun görülecek başka kişilere dağıtmak, telif, tercüme ve yayım ile kurulun ödevlerine ilişkin işleri düzenine koymak ve kontrol etmektir.

Kurula, idarî işlere bakan bir şube ile gerektiği kadar mütercim ve bir kütüpane bağıdır.

MADDE 7 — 2287 sayılı kanunun 27 nci maddesine aşağıdaki bölek eklenmiştir:

Levazım ve evrak müdürleri bu kayıtlara bağı değildir.

MADDE 8 — Hükümetin teklifi olduğu gibi kabul edilmiştir.

MADDE 9 — Sağlık, müzeler, kütüphaneler ve güzel sanatlar işlerine memur edilecek müfettişler, 2287 sayılı kanunun 26 nci maddesindeki 3 sayılı böleğin en az beş yıl muallimlik etmiş olmak kaydinden ayrı tutulurlar.

Ancak bu şekilde tayin edilen müfettişler bu ödevlerden ayrılma tayinlerinden önceki ihtisaslarına göre iş alabilirler.

MADDE 10 — Maarif bakanlığı bu kanuna bağı (B) belgeli sayalgıda gösterilen ihtisas işlerinde kadro aylığı tutarı ücret verilmek üzere işyar kullanabilir.

MADDE 11 — Bu kanunun hükmü çıktığı günden yürür.

B. E.

MADDE 7 — 2287 sayılı kanunun 27 nci maddesine aşığıdaki bölek eklenmiştir:

Zat işleri müdürü ile levazım ve evrak müdürleri bu kayıdlere bağılı değildirler.

MADDE 8 — Aynen kabul edilmiştir.

MADDE 9 — Maarif encümeninin 9 ncu maddesi aynen kabul edilmiştir.

MADDE 10 — Maarif encümeninin 10 ncu maddesi aynen kabul edilmiştir.

MADDE 11 — Bu kanunun hükmü 1 haziran 1935 tarihinden muteberdir.

Hü.

ON DÖRDÜNCÜ MADDE — Bu kanunun hükümlerini İcra Vekilleri Heyeti yerine getirir.

12 - XII - 1934

Bş. V.	Ad. V.	M. M. V.
<i>İ. İnönü</i>	<i>Ş. Saracoğlu</i>	<i>Z. Apaydın</i>
Da. V.	Ha. V. V.	Mal. V.
<i>Ş. Kaya</i>	<i>Ş. Kaya</i>	<i>F. Ağralı</i>
Mf. V.	Na. V.	İk. V.
<i>Ab. Özmen</i>	<i>A. Çetinkaya</i>	
S. İ. M. V.	G. İ. V.	Zr. V.
<i>Dr. R. Saydam</i>	<i>Rana Tarhan</i>	<i>Muhlis Erkmen</i>

Mf. E.

MADDE 12 — Bu kanunun hükümlerini Bakanlar Kurulu yerine getirir.

B. E.

MADDE 12 — Maarif encümeninin 12 nci maddesi aynen kabul edilmiştir.

Diyarbakır Milletvekili Mustafa Remzi Bucak'ın, Umumi Müfettişlik Teşkiline dair Kanun ile ek ve tadillerinin yürürlükten kaldırılması hakkında kanun teklifi ve İçişleri ve Bütçe komisyonları raporları (2/337)

Ankara: 24 . I . 1952

Büyük Millet Meclisi Yüksek Başkanlığına

16 . VII . 1927 gün ve 1164 sayılı Umumi Müfettişlikler Kanunu ile bunun ek ve tadillerinin ilgasını derpiş eden teklifi kanuniyi, gerekçesiyle birlikte takdim ediyorum.

Gereğinin yapılmasını saygılarımla arz ve rica ederim.

Diyarbakır Milletvekili
Mustafa Remzi Bucak

GEREKÇE

Lozan Muahdesiyle, bugünkü hududu millî içinde müstakil ve kuvvetli bir Devlet olarak teşekkül ve taazzuv ettikten kısa bir müddet sonra, İmparatorluk devrindeki - vilâyet, liva ve kaza - esasına müstenit mülki taksimat manzumesi terkedilmiş ve yerine bugünkü - vilâyet, kaza ve nahiye (bucak) - esasına müstenit mülki taksimat manzumesi kabul edilmiş ve bu suretle, malûmunuz olduğu veçhile, vilâyetlerimizin sayısı 63 e iblâğ edilmiş olundu.

Ancak, siyasi mülâhazalarla, lüzumundan fazla küçültülerek meydana getirilen vilâyetlerden bâzılarının «iktisadi, teknik ve coğrafi vahletleri göz önünde bulundurularak», «beyinlerinde umumi ve müşterek birtakım menfaatlerin» mevcut olabileceği düşünölmüş ve bu gibi vilâyetlerin «bir merkezden ve bir elden idaresini temin maksadiyle», halen ilgasını istediğimiz 16 . VII . 1927 gün ve 1164 sayılı Kanunla, Umumi Müfettişlikler ihdas edilmişti.

Lâkin, ne garip ve acı bir hakikatdir ki, Umumi Müfettişliklerin ihdasından lâğvına kadar geçen zamana şöyle bir nazar atfettiğimizde, adı geçen idareye tâbi tutulmak betbahtlığına düçar olmuş vilâyetlerimizde, tesis ve kuruluş gayesiyle kabili telif en ufak bir umran eserine tesadüf edilememekte; bilâkis, hemen her köşesinden «Hindistan Valiumumiliği» idare tarzı ve kokusu gelmektedir. Bu bakımdan, Umumi Müfettişlikler, idari ve siyasi tarihimize, iğrenç ve korkunç kanlı sahifeler ilâve etmekten başka bir vazife görmemişlerdir.

Bu sebeple, tesis ve teşekkül gayesinden tamamen ayrılarak, hattâ aksine bir hedef takip ederek, asgari on altı vilâyetimizde, adı ancak iğrenti ve ürperme ile hatırlanabilen bu Umumi Müfettişlik müessesesinin tarihî rollerini ikmal ettikleri artık bir vakiadır.

Bugün içinde bulunduğumuz demokratik devir ve anlayış havası içinde ise, mazisi bu kadar kanlı ve korkunç olan bir idari manzumenin müstenidi kanunun, hâlâ kanunlarımız arasında canlı olarak yer alması, endişeyi mucip olmakta ve 1951 Bütçe müzakeresi sırasında da tebarüz ettirdiğimiz gibi, âdeta Demokles'in kılıcı gibi, başımızın üzerinde bir tehdit ve terör vasıtası olarak yaşatıldığı kanaatini vatandaşda endişe ile hissetmektedir.

Devri sabık yaratmamak azminde olan demokratik zihniyet ve anlayışın mümessili olan iktidarımızın, Umumi müfettişlikleri hortlatabilecek olan 1164 sayılı Kanunu, bütün ek ve tadilleriyle birlikte, yürürlükten kaldıracağı inancıyla bu teklifi kanuniyi saygıyla arz ve teklif ediyorum.

Diyarbakır Milletvekili
Mustafa Remzi Bucak

İçişleri Komisyonu raporu

T. B. M. M.
İçişleri Komisyonu
Esas No. 2/337
Karar No. 25

27 . II . 1952

Yüksek Başkanlığa

Diyarbakır Milletvekili Mustafa Remzi Bucak'ın, Umumi Müfettişlik teşkiline dair Kanun ile ek ve tadillerinin yürürlükten kaldırılması hakkındaki kanun teklifi, Hükümet temsilcisinin iştirakiyle komisyonumuzda görüşüldü.

Tümü üzerinde yapılan görüşmede; söz alan Hükümet temsilcisi, demokratik anlayışla hareketi prensip edinen Hükümetin bu kanunun kalkmasında hiçbir mahzur görmediğini, beyan etmesi üzerine, gerekçedeki mucip sebepleri yerinde gören komisyonumuz, kanuna vuzuh vermek ve tatbikatta da kolaylık sağlamak maksadıyla metinde yapılan değişiklikle teklifi oy birliğiyle kabul etti.

Havalesi gereğince Bütçe Komisyonuna tevdi buyurulmak üzere yüksek Başkanlığa sunu-

lur.

İçişleri Ko. Başkanı

Kırklareli

F. Üstün

Bu rapor Sözcüsü

Amasya

Kemal Eren

Aydın

Nail Geveci

Balıkesir

M. Tunçay

Çorum

Dr. S. Özer

İstanbul

C. Türkgeldi

Kütahya

Yusuf Aysal

Sivas

E. Damalı

Başkan V.

Bursa

N. Yılmaz

Kâtip

Amasya

Kemal Eren

Balıkesir

S. Başkan

Çankırı

C. Boynuk

İsparta

Dr. T. Tola

Kastamonu

F. Keçecioğlu

Sinob

M. Acar

Van

İ. Akın

Bütçe Komisyonu raporu

T. B. M. M.
Bütçe Komisyonu
Esas No. 2/337
Karar No. 102

11 . VI . 1952

Yüksek Başkanlığa

Umumi müfettişlik teşkiline dair olan 16 Temmuz 1927 tarihli ve 1164 sayılı Kanun ile ek ve tadillerinin yürürlükten kaldırılması hakkında Diyarbakır Milletvekili Mustafa Remzi Bucak'ın kanun teklifi İçişleri Komisyonu raporiyle birlikte komisyonumuza havale olunmakla Başbakanlık Müsteşarı ve Maliye Bakanlığı temsilcisi hazır oldukları halde incelenip görüşüldü :

Teklif sahibi gerekçesinde; idari ve mülki mevzuatımızda (İl, İlçe ve Bucak) teşkilâtı esas olarak kabul edilmiş olduğu halde «bâzı illerin iktisadi, etnik ve coğrafi ve adedleri ile

bünyelerinde umumi ve müşterek bir takım menfaatlerin mevcut olduğu düşünülerek ihdas edilmiş olan umumi müfettişliklerin, kuruluşlarındaki gaye ile telifi kabil en ufak hizmetlerine rastlanmadığını, aksine olarak bu teşkilâtın idari ve siyasi tarihimize kanlı sayfalar ilâve eylemiş olduğunu ve bugünkü demokratik anlayış havası içinde bu idari manzumeyi yaşatan kanunların halen mevcut bulunuşunun» endişeyi mucip olduğunu ileri sürerek 1164 sayılı Kanun ile ek ve tadillerinin ilgasını teklif eylemektedir.

İçişleri Komisyonu; Hükümet temsilcisinin,

demokratik anlayışıyla hareketi prensip ittihaz eden Hükümetin bu kanunun kalkmasında hiçbir mahzur görmediğini beyan eylemiş olduğunu raporunda kayıt ve işaret eyledikten sonra teklifin gerekçesini yerinde görerek metinde bazı tâdillerle teklifi kabul ve tasvip etmiştir.

16 Temmuz 1927 tarihli ve 1164 sayılı Kanunun birinci maddesine göre; bu teşkilât «mütaaddit vilâyetleri alâkadar eden ve bu vilâyetlerin müşterek faaliyetiyle izalesi kabül olan ihtiyacat hususunda o vilâyetler üzerinde mevaddı âtiyede muharrer salâhiyetleri haiz olmak üzere» teşkil edilmiş olan Umumi Müfettişliklerin vazifeleri; aynı kanunun 3 ncü maddesinde izah olunduğu gibi «mıntakaları dâhilinde asayiş ve inzibatın teminine nezaret, kavanin ve nizamın tamamını tatbik ve icrasını mütemadiyen takip, murakabe ve Vekâletlerin kanunen haiz oldukları salâhiyetlerden İcra Vekilleri Heyetine kendilerine tevdi edilmiş olanları istimal» etmektedir. Bu teşekküllerin «ihtiyaacın zevaline kadar» devam edeceği de yine birinci maddede tasrih edilmiştir.

O zamanki Hükümet ve Meclis tarafından, bu teşkilât manzumesinin kurulmasına neden dolayı lüzum ve ihtiyaç hissedildiğine dair sarih ve aydınlatıcı bir müzakere safhasına ve gerekçeye tesadüf edilememiştir.

Umumi hatları, Anayasamızın 89 ncü maddesiyle çizilmiş olan idari taksimat sistemine aykırı olarak, bu idari manzumenin üstünde, çok geniş yetkilerle teçhiz edilmiş bir «Umumi Müfettişlik» teşkilâtı vücuda getirmenin sebep ve illetini anlamak ve bunu demokratik icaplara göre izah etmek oldukça güçtür.

Bu itibarla Komisyonumuz bu husustaki Hükümet görüşünü de dinledikten sonra kanun teklifini yerinde görerek maddelerin müzakeresine geçmiştir.

İçişleri Komisyonu tarafından hazırlanan birinci madde üzerinde cereyan eden müzakere sonunda bu kanun hükümlerine istinat edilerek ihdas edilmiş olan ve halen 1952 yılı Bütçe Kanununa ilişik (L) cetvelinde bulunan kadroların da bu teklife ilişik olarak yürürlükten kaldırılmasını temin için madde metnine konulan kayıt ile birinci madde tadilen kabul olunmuştur.

2 ve 3 ncü maddeleri de Komisyonumuzca aynen kabul edilen kanun teklifi Kamutayın tasvibine arz edilmek üzere Yüksek Başkanlığa sunulur.

Başkan İstanbul E. Adakan	Başkan V. Burdur F. Çelikbaş	Bu R. Sözcüsü Kastamonu H. Türe
Kâtip Sivas Muhalfim H. İmre	Afyon K. A. Veziroğlu	Aydın E. Menderes
Bolu M. Güçbilmez	Bolu İ. Gülez	Bursa K. Yılmaz
Çanakkale E. Kalafat	Çanakkale K. Akmanlar	Gümüşane K. Yörükoğlu
İstanbul H. Hüsmen	İstanbul S. Oran	İzmir T. Gürerk
Konya R. Birand		Malatya M. S. Eti
Ordu R. Aksoy		Trabzon S. F. Kalaycıoğlu

DIYARBAKIR MİLLETVEKİLİ MUSTAFA REMZİ BUÇAK'IN TEKLİFİ

Umumi Müfettişlik Kanunu ile ek ve tadillerinin yürürlükten kaldırılması hakkında kanun teklifi

MADDE 1. — 16 . VII . 1927 gün ve 1164 sayılı Umumi Müfettişlik Kanunu ile tadili hakkındaki 24 . XII . 1935 gün ve 2865 sayılı keza 2 . I . 1936 gün ve 2883 sayılı ek ve tadilleri yürürlükten kaldırılmıştır.

MADDE 2. — Bu kanun yayımı tarihinde yürürlüğe girer.

MADDE 3. — Bu kanunu Bakanlar Kurulu yürütür.

İÇİŞLERİ KOMİSYONUNUN DEĞİŞTİRİŞİ

Umumi Müfettişlik Kanunu ile ek ve tadillerinin yürürlükten kaldırılması hakkında Kanun

MADDE 1. — 16 . VII . 1927 tarih ve 1164 sayılı Umumi Müfettişlik Kanunu ile bu kanunlarla ilgili kanun ve hükümler yürürlükten kaldırmıştır.

MADDE 2. — Teklif sahibinin ikinci maddesi aynen kabul edilmiştir.

MADDE 3. — Teklif sahibinin üçüncü maddesi aynen kabul edilmiştir.

BÜTÇE KOMİSYONUNUN DEĞİŞTİRİŞİ

Umumi Müfettişlik Kanunu ile ek ve tadillerinin yürürlükten kaldırılması hakkında Kanun

MADDE 1. — 16 . VII . 1927 tarih ve 1164 sayılı Umumi Müfettişlik Kanunu ile bu kanunlarla ilgili kanun, hükümler ve teşkilât kadroları yürürlükten kaldırılmıştır.

MADDE 2. — Teklif sahibinin ikinci maddesi aynen kabul edilmiştir.

MADDE 3. — Teklif sahibinin üçüncü maddesi aynen kabul edilmiştir.

ÖZGEÇMİŞ

Semra KILIÇ, 1988'de Erzurum'da doğdu. İlk, orta, lise ve üniversite öğrenimini Erzurum'da tamamladı. 2009 yılında başladığı Atatürk Üniversitesi Tarih Bölümü'nü 2013'te bitirdi. Mezun olduğu yıl Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Ana Bilim Dalı'nda yüksek lisans öğrenimine başladı.

